

EGYETEMES REGÉNYTÁR

FORGÁCH SIMON

RÁKÓCZI KORABELI REGÉNY

IRTA

WERNER GYULA

HARMADIK

KÖTET

BUDAPEST 1908

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA

Andrássy-út 10.

Minden jog fenntartva.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár
14.964/XXIV.15.

I.

A császár megtér őseihez.

Lipót császár a mult év vége óta betegeskedett.

Decemberben három napig fekvő beteg volt, láz gyötörte. A mely nap Landau bevételének örömeire Tedeumot tartottak, oly rosszul lett, hogy a táborba József után futárt küldtek, jöjjön sietve vissza.

A római király és a királyné lóhalálában meg is érkeztek. A sietség ezuttal kárba veszett: a császár egészsége szemlátomást javult. Naponkint egy-két órát fönt járhatott a szobájában.

December végén a magyar ügyben miniszteri tanácskozásra gyűltek össze. Bár gyöngéledett, Lipót maga elnökölt. E tanácskozáson szóba került a pletyka is, hogy Bercsényi nádor szeretne lenni.

Lipót kapott rajta.

— Miért ne lehetne nádor? Személyüknek megadok mindent, a mit csak szemük-szájuk kíván: vagyont, címet, hivatalt, befolyást. Mint nemzetnek: nem adok semmit.

Lichtenstein herceg végét szakította a fölcsillanó reménykedésnek.

— Bercsényit nem lehet Rákóczitól elválasztani. Száz nádorságért sem teszi le a fegyvert. Ha szabad őszinte véleményt mondani: fogadjon el ő felsége bármely méltányos békét. A mire megesküdünt mint magyar király, tartsa meg. Béke lesz mindjárt.

A titkos tanács elképedt. Ily becsületes és bátor nyilatkozat — a magyar kérdésben — még nem esett a császár fülehallatára.

Seilern sietett is tiltakozni az „öngyilkos“ politika ellen. Döntsön a fegyver.

Lipót hallgatott, csak az ajkai remegtek. Este kirázta a hideg.

Néhány nap mulva megjött a nagyszombati harc hire. Heister fiát küldte a császárhoz harminc kuruc zászlóval és Fiervillel, a francia király követével, a kit az udvari gránátosok élén, tehát fegyveres kézzel fogtak el. A császár színe elé nem engedték be a hírnököt és a zászlókat. Jeleül, hogy állapota rosszabbodott.

Január hetedikén, a császárné ötvenedik születésnapján, udvari ünnepséget rendeztek. Bár imádta nejét, a császár nem jelent meg nyilvánosan. Az ünnep nélküle folyt le. Eleonóra kedve nyomott volt. Férje betegsége rendkívül nyugtalanította.

Kaunitz, a ki a gyöngélkedő császár helyett január végén egy miniszteri tanácskozáson elnökölt, másnap szélütésben meghalt. E hirtelen haláleset Lipótot lesújtotta. Halálsejtelve támadt.

— A derék, hü Kaunitz elment szálláskészítőnek... — mondta és aznap többé egyetlen szót sem szólott.

Néhány nap mulva elvánszorgott a templomba. Akkor történt, hogy megszedült s ha a

fiatal Harrach karjaiban föl nem fogja, összesik.

Ezekben a napokban Lipót nagyon megharagudott Heisterre. A haditanács megírta neki a császár üzenetét, hogy ok nélkül fárasztja katonáit. Ne barangoljon hol ide, hol oda, terv nélkül.

A tábornok ingerülten válaszolt: jobb, ha fizetik a zsoldot és küldik az eleséget, mert katonái az éhségtől rakásra hullnak.

— Érzik a halálotat. Máskülönbén hogy mernének feleselni velem? — panaszkodott Lipót Buccelininek.

Április végén a császár ismét ágynak dőlt. Az angol követ jelentette Londonba, hogy halálhírére készüljenek el, már végrendeletet is írt.

Szivós életereje még egyszer győzedelmeskedett a betegségen. Váratlanul jobban lett. Egy velencei orvost hívtak a beteg ágyához. Az, „aurum fulminans“-nak elnevezett erős szert adott be neki. Használt. Este jókedvű volt, még nevetett is a Lichtenstein rovására. A magyarbarát hercegnek ugyanis a kurucok a kastélyát fölgyjútták, híres, drága ménesét elhajtották.

— Soha sem kapod vissza a drága lovaidat, Lichtenstein — évődött vele a császár. — Azóta a „fiatalember“ karabélyos testőrei nyargalásznak rajtuk. Mert testőrei vannak és udvara, akár nekem... S te még sem látod be, hogy a legfőbb hatalomra vágyik?

Május harmadikán reggel Lipót a könyvtárnokért küldött. Lambécius mester nagy kegyben állott nála. Több száz kurta levélkét őriznek most is, a miket hozzá írt, hitvány konyhalatinsággal és igen gyatra helyesirással. E levelekben könyveket kért tőle, „Chare Lambéci“-nek szóli-

totta és szokatlan nyájassággal tudakozódott az egészségi állapotáról. Akárhova ment, utazásai-
ban is mindenhová magával vitte.

Ezt a Lambéciust hívatta most. A könyv-
tárnok megállott az ajtóban. Nem volt udva-
ronc, mint a többi; nem rejtette mosolygás ál-
arca alá a megilletődését. Hogy leromlott a csá-
szár, mióta nem látta! A halál rá van írva a rán-
cos, viaszsárga homlokára.

Lipót fönt ült. Járnai nem tudott a dagadt
lábával. Csak derekán fölül látszott ki a meleg
gyapjutarakorból, a mikbe begöngyölgették.

Vékony, fehér függönyön szűrődött be a
ragyogó májusi világosság. Az egyik ablak félig
nyitva volt. A szobában erős orvosságsgazdag érzett.
Egyik kamarás ezüstlapáton égő szentet hozott,
illatos füstölőszert hintett rá. Áttetsző, kékes
füst gomolygott, szétterült a szobában.

A császár közelebb intette Lambéciust.

— Az idén aligha költözhettek ki a
Favoritába. Messzebb költözöm Lambécius, sok-
kal messzebb. — Elgondolkozott, majd hozzá-
tette: — Unom magam. Olvasni szeretnék.

Lambécius kissé megnyugodott. Olyan a
könyvolvasás, mint a pipázás: nem lehet nagy
baj, ha jól esik. Örvendezve kérdezte:

— Melyik könyvet parancsolja felséged?

Gondolta Lipót, majd megromlik mind-
járt a kedved, ha megtudod, milyen könyvek
járnak az eszemben.

— Keresd meg V. Károly életrajzát. Élete
— úgy mondják — sokban hasonlít az én éle-
temhez. Az aranygyapjas-rendem is ugyanaz, a
mit ő hordott. Szeretném olvasni, hogy ítéltek
meg őt, a kik utána éltek? . . . Az utókor ítélete
ugyan nem háborgatja a halottakat. Isten színe

előtt állva, ki törődnék emberek véleményével? Mégis szeretném, Lambécius, ha megírnád a Leopoldus Magnus történetét.

De Pogis, az orvosa közbelépett.

— A sok beszéd megárt, felség.

Lipót valóban kifáradt. Pihent, közben a könyvtárnoka arcát vizsgálgatta. Mintha csak tükörbe nézne, a becsületes arcról leolvasta, hogy a betegség csuful elbánhatott vele. Összeszedte magát.

— Egy másik könyvre is szükségem van. Keresd ki II. Ferdinánd temetési szertartását. Illusztrált könyv legyen. Lelki szemem előtt hadd vonuljon el a saját halottas-pompám. Azt akarom, úgy temessenek el, a hogy őt. Szőröcsuklyás, mezitlábás szerzetesek járjanak előttem, égő viaszgyertyával . . . Egyszerű, komor legyen a temetésem; a milyen az életem volt.

A könyvtárnok sirni kezdett. A szolgálattevő kamarásnak kellett kituszkolni.

A császár utána pillantott.

— Azt hiszi, a könyv minden. Pedig az a fő, a mit az ember cselekszik. Ezer könyvet fognak írni az én tetteimről. Száz meg száz év múlva is foglalkozni fognak velem . . . Ha akarná, akkor sem felejthet el a világ, mert vért ontottam, fejeket üttem el . . . A ki fájdalmat nem szerez a népeknek: az olyan tutyi-mutyi császárt hamar elfelejtik . . .

De Pogis mosolyogni próbált.

— Szerencsére mindez még messze van . . . Meghalni ráérünk, felség.

Az előszobában Lambécius hangosan el-sirta magát.

Lipót komor arccal, lesütött szemmel hallgatta.

— Te udvaronc vagy, De Pogis; de ő szegény, egyszerű tudós, a ki nem tudja leplezni az érzelmeit... Hallod a sirását? Ő már temet...

Tíz órakor a császárné egy csésze levest hozott betegének. Lipót mohón megitta.

— Jó jel — örvendezett De Pogis.

Ez a kis kedvező tünet környezetét fölvidította. Csak Eleonóra maradt sötét és nyugodt; hanem ő mindig olyan. Olvasó volt állandóan a kezén, azt pergette. A derekán szeges, vas övet hordott.

Tizenegykor az új orvos járult elé, a ki az „aurum fulminans“-sal sikert ért el. Az öreg udvari orvos féltékenység nélkül látta belépni. Neki az volt a fő, hogy a császár életben maradjon.

A fiatal orvos aranycsészében elkészítette életadó folyadékát; több hókusz-pókuszszal, hogy sem Lipótot föl ne izgatta volna.

Mikor megittatta a császárral — ujonc lévén a császári udvar etiket szabályaiban — közelebb hajolt hozzá, mint sem szabad lett volna. Annyira, hogy könyökével a karját érintette. A halálosan beteg Lipót császári gögje föllobbant. Reszkető kezével kivette kezéből a csészét s rákiáltott:

— Ne érints... E test betegen is a római császár ő szent felsége teste...

A fiatal orvos velencei nemes volt, köztársaságban nőtt föl, föl sem tudta fogni, mi rosszat követett el. Elhagyta a szobát. Odakint kifizették. Értésére adták, hogy többször ne fáradjon el. Nem bocsáthatják Lipót elé a történetek után.

De Pogis utána osont, a svájci lépcsőn elfogta és berángatta egy ablakmélyedésbe.

— Az orvossága jó; de az Isten szerelmére, hogy lehetett oly szeles, fiatal barátom? Ha meggyógyítja ő felségét, még udvari orvos is lehetett volna. Most már vége.

A fiatal orvos keserü, gunyos mosolylyal hallgatta idősebb kartársát.

— Ha embernél több a császár, gyógyítsa meg magát. Ám, ha nem több, ha csak úgy alá van vetve a mulandóság törvényének, mint én vagy ön: Isten gyanánt ne viselkedjék.

De Pogis ijedten ráncolta össze a homlokát. Körülnézett, nem hallja-e valaki a vakmerő beszédet?

Célia, a fiatal velencei orvos még vakmerőbben folytatta:

— Igaz, hozzá értem a római császár ő szent felsége élő testéhez. Három nap mulva aligha tehetném, mert annyi idő mulva Lipót a történelemé. A mécsesből az olaj kiégett. Ma már az én csodaszerem sem segít, sem az ön odaadása. Ma még én értem hozzá a könyökömmel; holnapután a férgek cirógatják, akárcsak a legszegényebb velencei halász holttestét. Merveik, kedves de Pogis ur, mert itt a falaknak is fülük van és még bajba hozom a beszédemmel.

A jó öreg orvos a fekete lebernyege után kapott, mintha föl akarná tartóztatni a szeles ifjut nyaktörő utjában; de az kisiklott a keze közül és elsietett a Burgból. A kellemetlen következményektől félve, még aznap este odahagyta a császárvárost.

Ha el is rohant a megsértett tudós, szere még egyszer fölkorbácsolta a császár kialvó élet-erejét. Délután türethően érezte magát, sőt este felé Eleonórával kártyázott is.

Másnap, május negyedikén, a délelőttje

rossz volt. Éles fájdalmak kinozták, a lélekzete nehéz lett, mellén nyomást érzett. Sovány felsőteste, a melyen azelőtt kitetszett minden borda, fölpuffadt, mintha meghizott volna. Arcában időnkint idegrángások futották át.

Buccelinit hívatta. A kis szürke gróf, hogy leplezze császária előtt a komolyra fordult helyzetet, irásokat szorongatott a hóna alatt, mintha alá akarná iratni vele.

Ez már világi volt, nem úgy, mint Lambécius. Egy vonása sem változott meg, bár látta, hogy a föloslás megkezdte munkáját. Szívét kegyetlen fájdalom szorongatta, de azért mosolygva rendezte irásait.

Lipót szomoruan ránézett.

— Én már nem irok alá semmit. Negyvenkilenc évig uralkodtam... Most már a fiam következik.

Buccelini toroka kiszáradt.

— Hiszen felséged jó színben van.

— Jó színben — igen. Ez a főpróba, hogy milyen lesz az arcom, ha már bebalzsamoztak. Sokat pörlekedtem veled. Mindig méregbe jöttem, ha az irattáskából előszedted az aláírni valókat.

Csak aláírtam a nevem és jó vagy rossz sor következett belőle. Nevem és pecsétem olyan volt, mint a végzet: befolyt országok és családok sorsára... Ezentul a nevem aláírása nem jelent sem jót, sem rosszat. Nem félnek tőle és nem örülnek neki. Senkinek nem ajándékozok vele vagyont, rangot, hatalmat és nem írom alá senkinek a halálos ítéletét.

Szegény Nádasdyét aláírtam, pedig hogy könyörgött az életéért. Talán megkegyelmeztem volna neki, de Vocabella azt mondta: dusgaz-

dag, sok hive és barátja van, veszedelmesen okos, — meg kell halnia. Szegény ördögöknek és butáknak lehet csak megkegyelmezni, mert azok ugy sem sokat árthatnak nekünk az életükkel . . .

Kifáradt, elhallgatott. Világéletében szűkszavu lévén, bőbeszédűségén maga is elálmélkodott. Magyarázatul hozzátette:

— A mi beszédet megtakarítottam, az most elméből mind kikiváncozik... Buccelini, van elég vagyonod?

A kérdés váratlanul jött. A kis szürke gróf nagyon magához szorította az irattáskáját.

— Mindig rendezett viszonyok között éltem, felség. Kicsinyek az igényeim. Meg azután, senkim sincs.

Lipót félig lehunyt szeme megélenkült.

— Tudom. Se Istent, se embert nem ismertél a császárodon kívül... Mindenki meggazdagodott a szolgálatomban; még a becsületes, márványarcu ökör, Salaburg is megszedte magát... Csak te nem. Te voltál a legbecsületesebb udvaromban. Megengedem, hogy megcsókold a kezem, Buccelini . . . Megengedem, hogy fölemeljed; én már nem birom . . . Olyan, mintha kőből volna.

Buccelini letérdelt és Lipót kezét ajkához szorította. Az irattáskája kiesett a hóna alól . . . Lehajolt, hogy fölvegye; a könyeit alig tudta visszatartani.

Háttal menve ki az ajtón, szeme a császáron függött. Az már nem törődött vele. Már más emberek sorsa fordult meg elméjében.

Délután a trónörökösöt bocsátották be hozzá. Akkor már ágyban feküdt; a hideg rázta;

forró téglát raktak a lábára, gyomrára, hogy fölmelegdjék.

József a szokottnál sápadtabb volt. Eddig könnyen és szépen élt. Ezentul nehezebb lesz az élete s talán rutabb is. Ki látná előre, mily cselekedetek tapadnak majd az uralkodásához, bár tele van jószándékkal?

— A császárné legyen ezentul is az első asszony birodalmadban . . . Nőd okos és kedves, ő tudja, mivel tartoztok mindnyájan a hitveseknek. Te — az anyádnak. Fivéredet, a spanyol királyt el ne hagyd. Ő, szegény, áldozata családi politikánknak . . . Politikai tanácsot nem adok. Végrendeletemben nincs szó politikáról . . . Te vetsz, te aratsz . . . Ölelj, csókolj meg, fiam. Holnap még látjuk egymást.

József megölelte, megcsókolta az apját; hidegen, ellágyulás nélkül. Mielőtt kiment volna, a szomszéd teremben az orvosokkal váltott pár szót. Onnét egyenesen a nejéhez sietett.

Éjjel De Pogis virrasztott a császár mellett és Eleonóra, a kiről nyolc nap óta nem volt lent a ruha.

A betegnek erős láza volt. Néha fuldoklott, sőt csuklott is. De Pogis kíváncsian leste, nem lesznek-e lázálmai?

Éjfél után kis ideig félrebeszélt. Családi ügyekkel foglalkozott. Claudiának, a meghalt nejének tett szemrehányást, hogy csupa főhercegnőket ajándékoz a világnak. Pedig fiuörökös hiányában az osztrák ház kihal. Látományok nem gyötörték. Zrinyi, Nádasdy, Frangepán véres árnya az utolsó óráit nem háborgatta; holott Karaffa annak idején beleőrült az eperjesi vízióiba.

Erősebb volt az idegzete, mint más em-

beré? ... Jobban volna vértézve a lelkiismeret furdalása ellen? Vagy kurtább az emlékezete?

Az orvos, a ki foglalkozásánál fogva a lélek rejtélyeit is vizsgálta, nem tudott más magyarázatot, mint azt, hogy az uralkodók el vannak telve hivatásuk és hatalmuk tudatától. A mit uralmuk biztosítására meg kell tenniök, akár rettenetes háborukat idéznek elő, akár vérpadot állítanak föl: azt ők mind szükséges cselekedetnek tartják. Meg kell tenniök Istentől kapott hatalmuk föntartására, tehát Isten rendeléséből. Körülbelül így gondolkoznak.

Az orvos elnézte a lázban vergődő, törekény gnóm alakot.

Talán nem is kívánt híres lenni, világháborukat viselni; a nemes magyar nemzet homlokán tiporni. Ő maga családias volt, egyszerű, magánélete tiszta. Ám uralkodása tele van undok és véres büneivel a zsarnokok legveszedelmesebb fajtájának; ama fajtájának, a mely mások eszköze. Eszköze vakmerő, hatalomravágyó, világmozgató erőknék; és egész életében fanatikusan hiszi magáról mégis, hogy eszköze Istennek...

Május ötödikén Lipót könnyünek érezte magát.

— Repülni tudnék — mondá az orvosának.

Az orvos aggodalmasan tapogatta az ütőerét, a lélekezési nehézségei kisebbek voltak, de a szív verése sokkal gyöngébb.

A halálnak e szinlelt visszavonulása, kezdete az utolsó órának. Jelentést tett erről a császárnénak, a ki azonnal a gyóntatóért küldött.

Mikor Vocabella karingben, nyakán a stólával, kezében kehelylyel belépett, Lipót so-

vány arca átszellemült a vallásos érzés bensőségétől.

A jezsuita is érezte, a császár lelke ledob már magáról minden földi gondot és így az uralkodását is. Földi tanács nem kell már neki, egyedül a lelkiatya vigasztalására vágyik.

— Ma meghalok, Voccabella.

— Nem, felség. Ma kezdődik a halhatatlansága... Mily kár, hogy másik Lipót nem következik, nagy Lipót után! Hivassa ide fiát, felség. Egész udvara jelenlétében adja tudtul utolsó kívánságát, hogy felséged kormányzatának nyomdokaitól soha el ne térjen.

Lipót türelmetlenül megmozdult veritékben fürdő párnáján.

— Minden császár a maga utján jár. Tudom, József más lesz, mint én voltam. Fáj, hogy nem lesz oly hive a szentegyháznak. Életem művét — lehet — megrongálja... Mindezt előre látom. Ámde egyik Habsburg sem kötheti meg az utódja kezét. Az abszolút császári hatalom hirdetője voltam; hogy szorítsam hát meg a fiam császári hatalmát?... A mi volt, azért én felelek. A mi jönni fog, az a leendő császár dolga. Gyóntass meg, Voccabella... Nehezemre esik a beszéd...

Voccabella sóhajtott. Nincs már ereje föl tartóztatni, a mi rendjére következni fog. Közelebb lépett és stólája keresztjét odanyujtotta. A császár áhítatosan megcsókolta.

— Gyóntass meg... Hanem előbb mondani akarok valamit. A mit mint császár tettem — azért bűnbánat nélkül megyek Isten színe elé...

A jezsuita nem felelt. Szép, komoly arcán átvillant az öröm; ajkai imát mormoltak...

Lipót meggyónt és megáldozott. Föladták rá az utolsó kenet szentségét.

Bécs minden tornyában delet harangoztak, a mikor a császár kifejezte kivánságát, hogy egyedül akar maradni a hitvesével. Mindenki kiment a betegszobából. Még az ápoló apácák is.

A császárné a beteg lábánál ült, folyton a kezét simogatta és csókolta. Szeme száraz volt, sirni nem volt szabad előtte.

— Eleonóra — suttogta Lipót, szavait már alig lehetett érteni — három nőm közül te voltál a legkedvesebb... Az első csak császárné volt; a második csak asszony... Te feleségem voltál, lelkem lelke. Te szülted a fiaimat...

Magához huzta Eleonora kezét s jéghideg homlokát ráfektette. Egy ideig így nyugodott, azután megszólalt.

— Mondjuk el utolsó imámat együtt...

Együtt imádkoztak. Eleonóra hangosan, a császár ajkai alig mozogtak.

— És most... hadd jöjjön a zenekar...

A haldokló arcán hirtelen mosoly vilant át.

A császárné szerette volna tudni, férje komor kedélyét mi derítette föl utoljára? Gyöngéden tudakolta.

— A karmester... — mondá ismét és újra mosolygott.

Eleonóra tudta már, a császár mire céloz.

Egy izben csinos dalt komponált. A karmestere naivul fölkiáltott: „Mily kár, hogy feleséged nem lett muzsikus!”

— „Nem baj — válaszolta Lipót, mint császár is elég jól élek.“

Ez jutott eszébe a haldoklás pillanatában.

A betegszoba ajtaját megnyitották. Beengedték az egész udvart.... Az előkelő urak és asszonyságok le akartak térdelni, hogy imádkozzanak, de a császárné intésére állva maradtak.

A muzsikusok, a kiket hangversenyek alkalmával a császár nem egyszer maga dirigált, lábujjhegyen léptek be a szomszéd szobába. Rengeteg pénzébe kerültek a császárnak. Kegyesen elnézte minden szeszélyüket, nem csoda, ha összeszedték minden művészetüket, mikor utoljára kellett játszani neki. Finom, bájos, lehelet-szerű volt a muzsikájuk.

Leopoldus magnus a fal felé fordult és délután négy órakor egész udvara jelenlétében örökre elaludt a zene hangjainál.

Egy óra múlva a miniszterek már a gyászünnepegek fölött tanácskoztak. Futárok vitték szét a halálhírt az udvarokhoz, a követségekhez, a táborokhoz.

A holttestet fölboncolták, három napig a ravatalra kitették.

Május kilencedikén temették el. Harrach a kettős koporsóba zárt halott császárt átadta a kapucinosok főnökének, a ki — szokás szerint — irást adott róla.

II.

Klárika naplója.

Szeptember 9.

A császári sereg, a melynek — ha Forgách tudná — a podgyászához tartozom, s a melynek az a föladata, hogy Rabutint megsegitse, még mindig Budán vesztegel. Élelem és fuvar hiányában lassan mozog.

Pest jelentéktelen fészek. Budát a hire miatt apróra megnéztem. Azt mondják, Mátyás király korában a márvány-paloták városa volt.

Most? A hajdani szép paloták omladoznak, sárral, téglával, szalmával vannak berakva. A márványfalakon penész, rozsdá, moszat. Az utcák közepén szemétdomb. Templomok düledező félben; sehol sem fénylik egyetlen új háztető. Hullák az utcán, senki nem temeti el. A mi eltörik, ott marad, a cserepeket nem szedi föl senki. A maguk keleti lustaságát a törökök beoltották a keresztény lakosokba.

A vidéke gyönyörű. A hegyei úgy kéklenek a napfényes, őszi levegőben, mint életünk legszebb emlékei. A Duna elbűvölő, nem tudok betelni a szépségével.

Beckersnével, a főhadbiztosnéval és az urával sétálni indultunk. Holdfényes este volt. Mintha ezüstpikkelyes fátyolt teregettek volna rá, úgy csillogott a folyam. Hajókon élelmiszer érkezett, a katonák azt rakták ki pokoli lármával. Nincs falánkabb állat a hadseregénél. Száz meg száz nyikorgó talyigára tették föl a zsákokat. Altisztek fáklyával világítottak, mert a parancsnok rendelte; nem jutott eszébe, hogy holdtölte van . . .

Bizony holdtölte... Hol a folyamat nézem, hol a holdat... Fénye a szokottnál bágyadtabb; udvara van... Esőt jelent-e vagy az én szemem gyöngült meg a sok sirástól?... Mert egy idő óta sokat sirok.

A katonák kiabálnak, káromkodnak, izzadnak, szuszognak. Egvik-másik gabonászsák kifakad, a hogy durván hanyják-vetik. A drága életet beletapossák a sárba.

Sok mindenféle drága és nemes életer át-

gázol a katona csizmája... Csak az ő életén át ne gázoljon...

Holnap irok Lucienek.

Szeptember 14.

Határtalan síkság! Mikor elértük, akkor kelt föl a nap. A tengeren van csak ehhez hasonló napfölkelés.

Keleten elpirulnak a felhők; az ember azt hinné, hogy — mint a fiatal leányok — minden ok nélkül, mert a nap még a látóhatár alatt van. Később néhány narancsszínű folt látszik.

A síkság még alszik; szürke és hideg, köd, pára fekszi meg. A föld nagy realista, hamis érzések tévedésbe nem ejtik. Hogy az égen néhány felhő elpirul, az nem változtatja meg az arcát. Csak maga a királyi nap kelt benne mélyebb érzéseket.

Előbb a fele látszik, mint valami álomváros templomának piros kupolája. Azután kibukkan a lángoló gömb!

Az egykedvű síkság hogy megváltozik! Ködök, párák elhuzódnak róla. Minden hantja, minden fűszála fénylik. Világosság ömlik el mindenütt rajta. Még a porfelhő is más, a mit fölver a vonuló sereg. Csillog, kavarodik.

Fa alig van. Erdőnek hire sincs. Árnyéket, vizet hol kap a sereg?

Herbeville és vezérkara meg vannak szep-penve. A végtelen pusztaság látása gondolkodóba ejti őket. Egy tarsoly éléssel jöttek: alig tiz napra elég. Ötszáz szekér, mi az annyi falánk embernek? Kut sem igen van, a hol szomjuságot oltsák. Falut, várost mutatóba ha látnak.

Fehérfalú tanya sincs, pedig sokat olvastam ró-
luk utleírásokban.

Gulyáról, ménesről, meg sertéskondáról is
hallottunk. Vászott is rá a katona foga. Tejjel-
mézzel folyó föld ez; arról ábrándozott. És most
egyik ezred a másik után kedvetlenül baktat az
aszu legelőn.

Még egyről nevezetes a nagy magyar sik-
ság: akár a mongol sivatagon, nincsenek rajta
utak . . . Az ezredek irány nélkül tévelyegnek.
A bizonytalanság érzése a lelkükre nehezedik.
Az utnak valahol vége szakad. Akármily rossz,
addig mennek rajta, a mig valahová — akár-
hová — elviszi őket; ám rettenetes az utnélkül
való pusztta. Megy a csámpás gyalogos és nem
tudja, merre, meddig, hova?

A nap mind erősebben a fejünkre tűzött.
Egyszerre csak a katonák örömkialtásban tör-
tek ki.

A szemük előtt ezüst tavak reszkettek.
Hömpölygő folyó, karsu templomtornyok, gyö-
nyörű tündérváros tünt fel a láthatáron . . .
Lombos, árnyékot adó fák bólogattak nyájasan.

A tisztek hírét sem hallották a városnak...
Nem volt a térképükön . . .

Az ezredek vigan megindultak az óhajtott
cél felé. Egyik-másik bágyadt ló elnyeritette
magát örömében. A nagy sikszágon elvész a szem
ítélőképessége. Ugy hittük, fél óra alatt elérjük,
oly közel látszott. Másfél órája megyünk, nem,
lihegve futunk utána s még mindig ugyanazon
távolságban lebeg.

A lovasok, mintha megbomlottak volna,
vágatva mennek, megeresztett kantárszárral; a
gyalogezegek futólépésben; a rend fölbomlik,
a századok összekeverednek; sokan kidőlnek,

azokat, mint a zsákat, földobálják a szekerekre, a többi fut tovább.

Sóvárgó szemmel, kiszáradt torokkal, a fáradtságtól fujva és lihegve törtetnek, ám a város elszalad előlük. Nem tudják beérni, akárhogy igyekeznek.

Dühös szitkok hallatszanak; átkozzák a csalóka sikságot; fenyegetőznek, hogy ériék csak el a várost, kegyetlenül megsarcolják. A türelmesebbek csítitják a dühöngőket; nem sok haszonnal.

Bekkersnével az ura bőrfedeles kocsijában ülve, észreveszem, hogy a várostól jobbra is, balra is tavak fénylenek, hatalmas vizesések tünedeznek föl. Az előbb ezeket nem láttuk.

A katonák is észrevették. Ujabb remény szállta meg őket. Vén legények, a kik már a félvilágot bejárták, égreföldre esküdöztek, hogy ennél csodásabb fekvésű várost ők soha sem láttak. A tiszteket gondolkodóba ejtette, hogy a tájék szemük láttára megváltozott. Egy öreg kapitány, a ki sokáig volt magyar helyőrségen, de mindig felsővidéki várakban, félfüllel hallott valamit, hogy a pusztá jókedvében megtréfálja ám a hiszékeny utast.

A dragonyosok elcsiptek valahol egy öreg parasztot.

Tisztek és altisztek rárohannak. Kérdezik, faggatják. Közönyösen, csak a vállát vonogatja. Nem érti a beszédüket. Milyen jó, hogy mióta ismerem valakit a magyarok közül, úgy a hogy megtanultam a nyelvükön. Most hasznát látom a kevés tudományomnak. Leszálok a szekérről — Bekkersné mindenütt a nyomomban — s a tündérvárosra mutatva, kérdezem a paraszttól:

— Micsoda város az ott?

A magyar szóra, bár rossz lehet a kiejtés, elmosolyodott.

— Nem város az . . . Délibáb . . . A mi fát látnak, nincs levele; a mi tavat, nincs vize; a mi tornyot, nincs harangja; a mi erdőt, nincs árnyéka. Abban a városban ugyan nem devernálnak katona uraimék. Jádzik a nap a levegővel, oszt annyi!

Némi kárörömmel mondotta.

Ha én most elmondom a katonáknak, a mit a paraszttól hallottam, első dühükben megölik. Halkan, suttogva elmondtam Bekkersnének. Ő elmondta az urának, az ura szaladt a főkomendánshoz.

Egyszer csak a tisztek kivont karddal utjába állanak a csapatoknak, a kürtösök megállót fujnak. A katonák nekidühödve a vágytól, hogy valahára elérjék a tájéket, a mely ugy csalogatja őket, nem engedelmeskedtek a parancsnak. Menni akartak tovább.

Hiába magyarázták a tisztek, hogy ez csak a levegő játéka, nem hitték. Előbb morogtak, zugolódtak, később dühösködtek, orditottak, fenyegetőleg hadonásztak a puskájukkal. Ki voltak kelve a képükből, a lábukon már alig álltak; de a mig csak össze nem esnek, futni akartak tovább-tovább.

Szerencsére szél támadt.

Egy pillanat alatt összedöntögette a tündérvárost. A tornyok leomlottak, az ezüstitavak elapadtak, a fénylő vizesések eltűntek, az erdőt kivágták láthatatlan kezek. Néhány ködfolt maradt csak utána. Rettenetes kiábrándulás!

A sereg megállott. Herbeville kiadta a pa-

rancsot, hogy itt tábort ütünk, egy tapodtat sem megyünk tovább.

Okosnak és emberségesnek találtam a rendelkezését. Hiába is mondta volna, hogy induljunk tovább. Mintha épülő fal mellől elszedjük az állványt, úgy összedőlt a sereg testi és lelki ereje. Most tapasztaltam, hogy a hasztalan reménykedés legjobban elcsigázza az embert. Nem jó beleélni magunkat egyetlen gondolatba. Még abba sem, hogy ő viszonszeret...

Az ételhez hozzá sem nyultak a katonák. Tüzet nem raktak. Öröket nem állítottak. Ledültek álló helyükben; de aludni nem tudtak. Nyitott szemmel, életuntan leheveredtek. Ha valaki elkiáltja: Jön az ellenség, talán meg sem mozdultak volna.

Sötét, mozdulatlan foltokban feküdt a had a síkságon. Mint a csata elesettei, úgy heverték. Még a hollókat és varjúkat is tévedésbe ejtették a mozdulatlanságukkal. A tisztek puskalövésekkel üzték el a károgó madarakat, nehogy az erkölcsi holttestekre leszálljanak...

A délibáb, a puszta álmodozása csak úgy hiteget és csak úgy kifáraszt, mint bennünket a leányálmaink.

Szeptember 20.

Sok bajjal, lassan jutunk előre. Az ellenség, bár láthatatlan, hol előttünk jár, hol az oldalunkat csiklandozza, hol hátulról csap ránk. Hirlik, Károlyival és Vak Bottyánnal gyült meg a bajunk.

Bár öröket állítunk mindenfelé, onnét jön a veszedelem, a honnét a legkevésbé várjuk. A dragonyosok nem mernek a tábortól messze ka-

landozni. Kiküldött kisebb csapatok sorsa mindig ugyanaz: hirmondó sem kerül haza belőlük.

Az éjjeli tábor helyét mindenkor aggódó gonddal választjuk meg. Ha lehet, vizenyős, árkos helyre telepszünk, nehogy a fűrge kuruclovasok éjjel a nyakunkba szakadjanak.

Az éjszakák hidegek, de tüzet rakni napszállta után nem szabad. Ha itt-ott pislog is egy-néhány tábortüz, eloltják az első puskalövésre.

A katonák dideregnek, szidják az öreg Herbevillét, hogy melegedni sem hagyja őket.

Ma, változatosság okáért, egész nap esett. Fölázott a síkság, nehezebben járt rajta ember, ló. Hát még a szekerek!

Csöndes, hideg őszi eső esett, lassan, unalmasan, szakadatlanul.

A rétek alkonyat felé vízben állottak. Anynyi száraz hely nem volt, a hová a fővezér sátorát fölüthették volna.

A kézi malmokat elővették, örültek szakadó esőben; fölállították a kenyérsütő kemencéket, égették benne a vizes, siró-rivó nádat. Füstje a szemünket marta.

Éjjel is dőlt az eső. Reggelre tengerhez hasonlított a síkság.

A gyalogosokat fölültették a lovasok háta mögé. Három harisnyás is összekapaszkodott, megfogódzva a dragonyosok derékszijjába.

Az ágyuk elé ökröket fogtak, azonkívül tiz-husz katona támasztotta a lafettáinak a vállát, úgy vontatta.

Bottal kellett hajtani a lovakat, úgy el voltak csigázva s most két, három, sőt négy ember ül rajtuk.

Egyszer csak itt is, ott is, lovasok vékony

silhoutje bukkan föl a szürke, fénynélkül való láthatáron.

— A kurucok! Rajtunk a kurucok! — ordítja ijedten száz meg száz torok.

A sereg megáll. A gyalogosok, szegények, nem sokáig kényeskedhettek. Leugrálnek a szekerekről és a dragonyosok nyergéből. A tisztek ide-oda szaladnak; hol ezt, hol azt parancsolják. Csaknem egy órába telik, míg a had zöme csatarendbe áll.

De hol az ellenség? Az a néhány szál lovas? Eltűnnek, majd újra fölbukkannak; a fecskének könnyü, villámgyors repülésével keringenek körülöttünk, de még a karabélyukat sem sűtik el.

A sereg órákig csatarendben áll. A bizonytalanság nyomasztó érzése nehezedik a lelkére. Sehol domb, a hol a lábát megvethesse; sehol folyó, a hol az oldalát vagy hátát fedezhesse; a végtelen, víz alatt álló síkságon sehol sincs ellenség és mégis mindenütt lehet. Fölkeresné és megverné, de ha mozdul, elhuzódik előle, mint a köd. És még sem marad el mögötte. A sarkában van mindig.

Gyámoltalanul és ügyefogyottan kinlódunk így késő délutánig. Végre a kuruclovasok megünják a mulatságot és a láthatárról végleg eltűnik a körvonaluk.

Pusztá megjelenésük megállította utjában a félelmetes ármádiát és csaknem egész erejének a kibontására kényszerítette.

Látszik mindenből: befelé csalják Herbevillét a kuruc vezérek. Minden lépéssel jobban elnyeli őt a végzetes róna, a hol nincs határa a földnek és nincs határa az égnek...

Estére, úgy hirlik, városba érünk.

III.

A napló folytatása.

Szeptember végén.

Herbeville busul. Mint az olvadó hó, úgy megy össze napról-napra a hada. Szegedben és Nagyváradban bizik, hogy ott kipihenheti magát.

A vigasztalás a katonákra nagyon ráfér. Károlyi sivataggá tette körülöttünk az országot. A falukat és városokat fölgyújtotta, vagy elnéptelenítette.

A lakosság fölkerekedett, magával vitte értékes holmiját, elhajtotta lábas jószágát. A honét nem költözött el önként és bennünket bevárt, az olyan faluból a birót és néhány tekintélyes parasztot Károlyi felkötöttetett. Magam is láttam ily akasztott embert... A szél ide-oda lóbálta testét. A tüzhelyhez való ragaszkodása által, ellentétbe jutott a hazájához való hűséggel... Ir-tóztató!

Sok a beteg katona. Szökdösnek is lovas-tól, fegyverestől. A végtelen sikságon, a hol kucruk ólalkodnak, ki üldözné őket?

Vesz, fogy, elrugja a patkót a dragonyosok lova is. Nincs miből pótolni. Az Alföld tele van szabadon legelésző ménessel s nekünk még egyetlen csikó sem került a kezünk közzé.

A víz is áll még sokfelé. Hébe-korba egy-egy szélmalomra akadtunk, de nem sok köszönet volt benne. Félig a vízben állanak; a kerekeik nem forognak. A hol mélyebben fekszik a talaj, csak a fák teteje látszik ki a vízből. A sereg buzája ázik a szekereken; ki is csirázik. Ma-holnap nem lesz mit ennünk.

A tréfásabb kedélyü tiszték házfödeleken, gólyafészkekben töltik az éjszakát. Onnét legalább messzire ellátnak. Észreveszik, ha éjjeli támadásban sántikál a kuruc.

Pedig mind sűrűbben és merészebben rontanak ránk.

Éjjel sövénynyel és árokkal veszszük körül a táborn, meg egy sor földsánccal. A szekerek közé ugy behuzódunk, mint kemény, fel nem törhető héjába a teknősbéka.

A halálra fáradt legénység, a mely egész nap kutyaagol, éhez, fáz, és váratlan megrohanástól retteg, ha valahol megpihen, ásót, kapát kell hogy a kezébe vegyen.

Este tizenegy óra előtt nem készitheti el a sáncokat. Akkor eszik valamit és elveti magát a nyirkos szalmán. Alszik, mint a kit agyonütöttek.

Alig hogy elaludt, hallatszik a vágató kuruc lovak robaja, puska- és kardcsörgés, mint a zivatar, zúg a hajrá. A szekérvárat legtöbbször a nyakunk közzé gyujtják. A tábor gyöngébb pontján betemetik az árkot, ledöntik a kerítést, néhány száz magyar lovas beront, levág, letapos mindenkit, a ki utjába kerül.

Mikorra a lomha, nehézkes, elcsigázott óriás talpra áll, a kuructámadás szélvésze akkorra elül. Azt sem tudjuk, merre tűnt el a sikon, a mely mindenütt egyforma s a mely az örökkévalóság jelképének látszik, mert talán kezdete nincs és vége nem lesz.

Ez így megy napról-napra. A gyönyörű huszonegy császári ezred teljesen demoralizálva van.

Bekkersné azt állítja, hogy a hajnali rohamoknál, a táborba vakmerően bezuduló ellen-

ség élén többször az én nevemet kiáltják. Mintha engem keresnének. Szegény, éhes, fáradt katonáink, azt hiszem, hallucinálnak.

Ma különben furcsa dolog történt velem. Nem szóltam róla senkinek. Szélmalom alatt vultunk el. Szél nem fujt, szárnyai mozdulatlanok voltak. Az egyik szárnyára krétával, jó nagy betűkkel, franciául ez volt írva: „Azt hiszed, csak az égbolt és a levegő fog körül? A szerelem is kísér és körülölel a mi nagy sikságunkon!”

A mi nagy sikságunkon: a ki e sorokat írta, magyar. Ő volna? Ő kiabálná a nevemet, a mikor a halálnak rendjét vágja a táborunkban? Lehet: de miért szövegezte meg akkor ily homályosan az üzenetét? Miért nem irt egyetlen szót, a miből tudnám, hogy az üzenet engem illet?

Szerelmes leányok feje csak ékszerdoboznak való. Egy sor igaz gyöngy még belefér; de józan gondolatnak még a szilánkjá sem.

Hisz ő Erdélyben van. Az előttünk és a sarkunkban járó kuruchadnak Károlyi és Bottyán a vezére, nem ő. Mit keresne ő ezek seeregében? Hogy bizhatna üzenetet számomra a szélmalom szárnyára? — Hátha — mikor alatta elmentünk — a szélmalom sebesen forgott volna? Lucie azt mondaná rá: bolond az eset.

Október 10.

Kurtábbak a napok, rövidebbek a naplók. A borzalmakkal torkig vagyok. Nem vagyok én a Bellicum küldöttje, hogy haditudósításokat irjak.

Az ezredek vadonatuj ruhában indultak meg. Ők hordozzák meg legelőször Magyarországon az uj császár zászlóit, illő, hogy ez ünne-

pies alkalommal takarosak legyenek. Most látná csinos hadi népét a császár! Rongyosak, ágról-szakadtak, majd elrepülnek; a testük is kilát-szik. A szakáluk torzonborz, mezitláb lábolják a sarat, sőt a dragonyosok közül is sokan nyomják mezitláb a kengyelt. Legyek, szúnyogok légiója fölmarta őket. A szemük bedagadt. Alig van emberi formájuk.

Egypár hegyet megszüreteltünk.. A sereg ellepte a szőlőket. Két óra alatt úgy megszedte: a rigóknak egy árva csilling sem jutott.

Bekkers hibáztatta a Herbeville eljárását.

— Ez a szüret föler egy elveszített ütközettel. Annyi betege és halottja lesz.

A felesége ellentmondott.

— Ugyan, uracskám! Hisz minden fürt szőlő tökéletesen meg van érve. A beteg is meggyógyulna tőle.

Mi is fölmentünk a hegyre. Az őszi délután melegén sütkéreztünk. A katonák rőzséből máglyát raktak, napszálltakor meggyújtották.

Az édes must, úgy látszik, fölforrt bennük. Nekiestek a gödörben összegyűlt esőviznek, oly mohón itták, mintha a megváltásuk volna.

Másnap kétezer beteget hagytunk el az uton.

A jó öreg Herbeville a haját tépte. Nem tudták kiverni a fejéből, hogy a kurucok a szőlőfürtöket megmérgezték.

Október 15.

Átkeltünk Szeged alatt a Tiszán. A Tisza kedves, szép folyó. Néhol szőke, mint Stephney Lucie. Fűzesek és rekettyebokrok között folydogál. Holt ága is van, a mely el van vágva a folyó eleven sodrától, a hol rothad és romlik minden;

átható szaga messzire érzik. A Herbeville-féle hadsereg képe. Az is el van vágva a váraktól és segítőforrásoktól, a császár katonai erejének friss hullámaitól. Rothad, romlik szemlátomást. Büze már az egekig ér.

A Tisza — sok nehézség után — a hátunk mögött volt. A hidat fölszedték, a hidfőt fölgyújtották. Nagy teher esett le a katonák szíveről. Most már nem jöhet át rajta senki. Hosszu idő óta ma lesz az első nyugodt éjszakánk.

Magam is édesdeden aludtam; de virradatkor ijedten szöktem föl az ágyamból.

Az történt, hogy három kuruc ezred csöndben átusztatott a Tiszán. Még erősebb loccsanás sem hallatszott. Átérve, a lovuk lábát bekötötték, zaj és egyetlen lövés nélkül jöttek rá az alvó táborra.

Rettenetes zürzavar támadt. A katonák fegyverüket a kezükbe kapva, hajadonfővel bujtak ki a sátrukból. Herbevillét az ágyából ugrasztották ki.

Mire fölocsudtunk, a kuruc lovasok nádkévékbe, levágott fatönkekbe, apró halászesolnokokba kapaszkodva, a folyó közepén usztak nagy vigan.

A fővezér e naptól fogva, mint a vakondok, úgy beásta magát a földbe, a hol tábort ütött. Kitelik minden e sátán fajzatoktól — szokta mondani — ha hidverés nélkül átjöttek a Tiszán.

A Tiszának, bár szőke, mint Lucie, én is bucsut mondok. Pedig a sikség, a városok és a folyó sokat megmagyaráztak nekem a magvarok életéből. Minél közelebb jutunk Erdélyhez, annál boldogtalanabbul boldog vagyok. Egy országban leszek — vele . . .

Október 25.

Szenvedésünk még nem ért véget.

A gazdag hajduvárosok felé közeledünk, hogy kedvünkre megsarcoljuk. Csakhogy Károlyi kiharcolta a népet belőlük. A katonáink szívesen fölgyujtanák a pusztán maradt házakat; ám Herbeville a jövőre gondol. A hogy megtettük e keserves utat, ugyanezen az uton vissza is kell jönnünk. Mi lesz akkor, ha magunk pusztítjuk el a száraz födelet, a hol visszajövet megpihenhetnénk?

Debrecen parasztváros. Vagyonosságának nagy hire van. Annál boszantóbb, hogy egy macskát sem találtunk benne. Se gabona, se szarvasmarha, se pihenés!

A kurucok őrszemei a város kapujáig száguldoznak. Nem tudjuk, melyik pillanatban gyujtják nyakunkra a szalma-várost? Egy szikra kell csak és lángolunk.

A kutakat az elmenekült polgárok betömtek. Állatot, embert gyötör a szomszág. Ez talán mégis szivtelenség.

Heuréka! A pincékben sok bort találtak. A tiszték gyanakodnak: miért hagyták itt? Ha mindent elvittek, miért nem rakták szekerekre a borshordókat? E mögött valami lappang.

Megtiltották a katonáknak, hogy igyanak a borból. Ki venné rossz néven, ha egy ital vizük sem lévén, a parancsnak fittyet hánytak? Beütötték a hordók fenekét és dühödten nekiestek a búfelejtőnek.

A bor a fejükbe ment. Előbb danoltak, vigan voltak. Majd fölvetette a piacot vig nótázásuk. Minél többet ittak, annál szomorubbak lettek. A mámor második stádiumában eszükbe jutott a nyomoruságuk. Sokan zokogva sirtak,

mások bután, önkivületben meredtek maguk elé; némelyek a kardjukat keresték, hogy önként véget vetnek a kiállott szenvedésüknek. A legtöbb elvetette magát és horkolt. Az utcán, kapuk alatt, pincegádorban, beütött hordók mellett részeg katonák feküdtek. Mintha meg volnának halva.

Herbeville megriadt. Átvillant a fején: a ravasz debreceni civisek talán azért hagyták itt a borukat, hogy a katonák megrészegegyenek? A kurucok azután — egy éjjeli támadással — elvégzik a többit.

Riadót fuvatott. Katonái csak nyujtóztak. A végső ítélet trombitája sem tudná fölrázni halálos alvásukból.

Volt lótás-futás, rémüldözés, eszeveszett kapkodás. A kaput tizenöt józan dán gyalogos őrizte. A többi aludt.

Herbeville és a tisztek félelem között virrasztottak. Ha most támad Károlyi egész hadával: Debrecen lesz a császári sereg koporsója.

De nem támadt...

Én is átvirrasztottam az éjszakát. Az egymást nyomon követő események folytán, nem élhettem belső életet.

Most az éjszaka csöndjében, a mikor képzeletem a fü növést is hallja, azt gondolom: a mig az Alföldön áthaladtunk, hol előttem járt, hol a nyomomat követte az én lelkem angyalom... Az éjjeli támadók élén, a kik rendszerint a táborunk közepéig hatoltak, bizonyára ő lovagolt. Engem keresett, bár halál és veszedelem leselkedett rá.

Mióta a hajduvárosokat járjuk: érzem, ő már nincs a közelemben. (A debreceni éjjeli megrohanás talán azért maradt el?)

Elesett volna? Nem. Oh, ha baj érné, a szívem azt megtudná. Egy cserép viola illata már oly távolról megcsap, a honnét más egy egész kert illatát sem érzi. És akármily mélyen alszom és bezárom is ablakom fatábláit, megsejtem, mikor kel, mikor fogy el a holdvilág.

Hát arra hogyne rendülnék meg egész valómban, ha ő, a drága, az egyetlen, örökre lehunyná a szemét?

Október 31.

Nagyvárad!

Már látszanak az erdélyi havasok. Alul sötétkékek, vállukon ragyogó hópalást.

Bekkers hirt vett Erdélyből, hogy Forgách bevette Fogarast. Most már csak két vár van a császár kezén. A többi a Rákóczié. Forgách érdeme... A sejtelmem megcsal^t volna? Váratat ostromolt, a mig én a közelemben hittem?

Ha a nénémet hazahozom, nem jövök a haddal. Magunkban utazunk a bányavárosok felé. Vagy Temesváron át, nekivágunk a Dunántulnak.

A seregtől irtózom. Mennyi elhullott lova, beteg katonája, halottja, piszka, pora, féрге, szaga van! Megfertőzteti a levegőt, a merre jár.

Velük vonulni át a nagy magyar sikságon, osztozni éhségükben, reszkető félelmükben, állandó veszedelmükben, minden keserves megpróbáltatásukban: erre többé nem vállalkozom.

Ám vele utazni, lóháton vagy hintóban; együtt kelni át a Tiszán; menni-mendegélni napokig a napsütött sikságon, a mig messziről ezüst tavak reszketnek, fényes vizesések morajlanak, tündérpaloták épülnek el délibáb jóvoltából, — oh, mily gyönyörű álmom ez!

Utazni este a holdfénytől elöntött síkságon; hol a csillagokat nézni, hol az ő szemét; pásztortüzek égését látni; ménesek mellett elhaladni; furulyaszót hallani; vállára hajtott fővel várni a napfölkeltét, a melytől e szürke, egykedvű tájék oly szép lesz, oly boldog és lángoló, a milyen én volnék, ha egyetlenegyszer megcsókolna: hej, ha mindezt valaha megélhetném!...

Este van. Takarodót fujnak. A takarodó mélabus dallama egyetlen poétikus része a mi tábori életünknek.

A kurucok tárogatóját szeretném már hallani. Azt mondják: kétszáz esztendő s bánat sir benne. Nemzedékről-nemzedékre szálló örökös szomorúság. Forgáchtól nem egyszer hallottam: ez a magyarok történelme.

November 1.

Rákóczi megelőzött bennünket. A mig mi átvergődtünk a síkságon, ő hadát Erdély határán csatarendbe állította.

Nem jutunk hát be Erdélybe döntő csata nélkül. Ha elveszítjük, visszafelé a sivataggá tett Alföld megesz... Mint a római légióké a teutoburgi erdőben, a császár válogatott ezredének csontjai úgy fognak fehérteni mindenütt a végtelen pusztákon.

November 2.

Herbeville bizik. A mi csapást a kurucok hadviselése rá mérhetett, azt ő már elszenvedte. A mi a kétségbeesett, reménytelen vállalkozásból még hátra van, egy rendes ütközet: az javunkra fog eldőlni. Eddig egyetlen rendes csatát sem nyertek meg a kurucok. Lovas nemzet lévén, a guerilla-harc az elemük...

Herbeville bizik, de a serege nem osztozik

a bizalmában. Elfogott oláh parasztok rémhireket terjesztenek a kuruc sereg számáról és erejéről.

Az idő kiderült.

November 9.

Szilágy-Somlyónál már összekoccantunk Rákóczi előcsapatával... A kurucok a karikai szorosnál várnak ránk, mi Zsibónál szeretnénk — ha lehet csata nélkül — átosonni.

Mert Károlyi lovasezredei a nyakunkon vannak. Ha, mikor mi a szorost vivjük s Rákóczi egész erőnket leköti, Károlyi a hátunkba esik: Bekkers szerint, a sorsunk meg van pecsételve.

A sátrokban szomorú élet folyik. A katonák bucsuleveleket irnak. Még végrendeletet is készítenek. A ki fiatal s otthon kedvese van, sir. Rontja a többiek kedvét. Temetési hangulat!

November 10.

Utunk erdőségen visz át. Erdő, mindenütt csak erdő! A madarakat elijeszti a lármás vonulásunk. Szegénykék elnémulnak. Rigó nem fuvólázik, szarka nem csacsog, vadgalamb nem bűg, harkály nem kopog az erdőben.

A helyett csattog a fejsze. Ledöntögetjük a fákat magunk mögött, nehogy Károlyi lovasága üldözhesen és beérhesen. Beszökünk mi bizony Erdélybe, a helyett, hogy diadalmasan bevonulnánk. Az alföldi sikság elvette szívét a hadnak. Nem verekedni és győzni akar ez már, szeretné bevenni magát népes, jómódu, biztos városokba. Ott is a bubos mellé.

Ám, ha el is állott az erdő szava; ha az izadó sereg el is vette a fenyők illatát és a fejszével le is döntjük a legszebb szálfákat, az erdő

mégis csodás. Fénynek és árnyéknak a játéka a gallyakon. Az erdő megvilágítása tele van sejtelemmel és költészettel. A hogy minden szél-fuvás ezer ajtócskát nyit a verőfénynek és a másik széllebbenés ezer ajtócskát zár be előtte: napestig elnézném.

Reggel felül világítja meg a fákat a nap, délután alulról, nem tudnám megmondani, melyik kedvesebb?

Az ellenkező oldalon, hadakat vezetve, ő is erdőben jár. Hol megvilágosodik az arca, hol árnyék esik rá, a hogy lova a fák alatt lépegett.

November 10. Este.

Zsibóhoz érkeztünk. Ugy látszik, Herbevillettől nem mulhat el a keserű pohár.

Rákóczi rövidebb uton elénkbe jött és huszonkétezer főből álló hadseregét csatarendbe állította.

Herbeville, mit volt mit tenni, követte példáját. Baloldalát a Szamos fedezi. Serege derekát eltakarják a magaslatok.

Most már az öreg, tapasztalt vezér is tele van aggodalommal. Károlytól tart.

Végre hallom a tárogatót. Tisztán áthangzik a Rákóczi táborából. Kesergés, reménytelen szomorúság sir benne. Szemem könybe lábbad, a hogy hallgatom. Ily tengerszenvedésnek egyszer csak véget kell vetni! Ezért fogott Rákóczi fegyvert. Ezért dobta el magától a császár kezét és az udvari élet minden előnyét Forgách. Ezért kel föl hetedszer az ország. Értek mindent . . . A tárogató sokat megmagyarázott. Hogy lehetne igaza a császárnak, mikor ilyen halálosan szomorúak a magyar dalok? . . .

November 11.

Zsibónál Rákóczi csatát vesztett. Herbeville a vejét, Draskovics Ádámot küldte Bécsbe a győzelmi jelentéssel. A kurucok sok ágyut és zászlót elhagytak.

Mi történhetett? Bekkers ebédnél azt ujságotlta: a kurucok bal szárnya, a melyet Forgách vezényelt, két tűz közé került. Teljes rendben visszahuzódott. Ezt látva a jobb szárny, hebehurgyán, minden paranesszó nélkül, önmagától megszaladt. Mire Rákóczi lóra ült és Zsibóhoz vágatott, gyors visszavonulásban volt egész hadi népe.

Károlyi, a ki a siker kulcsát kezében tartotta, elkésett. Egyik lovasdandára Szamos-Ujvár tájékán a fejedelemhez csatlakozott ugyan, hogy visszavonulását fedezze; de, bár neki voltak a legjobb lovasezredei, nem vett részt az ütközetben. Pedig Rákóczi megrendelte, hogy mihelyt ágyuszt hall, üsse meg az ellenséget minden erejével . . .

Nyitva van előttünk Erdély. Nyitva van, a véletlennek szeszélyéből. Kicsiségeken fordul hát meg az ütközetek sorsa, épp ugy, mint az embereké!

A tábor győzelmi mámorban van. Tegnap még vesztüktől félték, ma felhőkig ér a vitézségük.

Miért vagyok oly kedvetlen? Miért nem tudok örülni a győzelmünknek? A tárogató még most is a fülemben sir-rí. Hej, ha jönne Forgách, Károlyi, ha jönne Rákóczi és szétvernék ezt az ujongó hadat, a mely tegnap sirt, végrendelkezett, az egérlyukba is elbujt volna, egy szikrát sem szánám a nemzetségemet.

Kis leány koromban is a szegényekhez és a szomorúakhoz huzott a szívem. Az eltört babámat jobban szerettem a piros képünél, a szépnél, a melyiknek jól volt dolga, ezért neveztek el anyókának.

Ha van nép, a mely végigjárta a szenvedések iskoláját, ugy a Forgách nemzete az. Ez okból szeretem.

November 20.

Az erdélyiek Károlyinak tulajdonítják a fejedelem vereségét. Hála Isten, tehát nem Forgáchnak.

Árulónak mondják, a min nem kell tulságosan megütközni. Kis leány koromban fekete főkötőt kellett egy napig viselnünk, ha rossz fát tettünk a tüzre. Senki sem vette valami tragikusan a fekete főkötőt, sem a ki adta, sem a ki kapta, mert fejről-fejre járt. Így vannak a kurucok is az „áruló“ cimmel. Hol ennek adják, hol annak adják, a legtöbbször komoly ok nélkül.

Bementünk kincses Kolozsvárra. Nem bennünket vártak. Diadalivek alatt vonultunk be; Rákóczinak emelték. A kolozsvári jezsuiták főnöke magasztaló föliratokat készített rájuk.

Herbeville dühbe is gurult érte. A diadaliveket ledöntette, a dicsőítő fölírásokat megégette. S mert megtudta, hogy a jezsuiták főnöke készíttette, két század katonát szállásolt be büntetésül a rendházukba. Még pedig, hogy az atyákat annál jobban megboszantsa, dánusokat.

Azok egy szálíg luteránusok.

November 22.

Rákóczi kivonult Erdélyből. A legelőkelőbb főuri nemzettség férfi és női tagjai, nagy állásu egyházi és világi férfiak, a nemesek színe-

java vele ment. Több mint tizenkétezer ember. Nem azé az ország, a ki a várakat, azé, a ki a sziveket bírja. Hivségben maradt szivek visszafoglalják a veszendőbe ment várakat.

Forgách is a fejedelem kíséretében van. Gyönyörű szép Erdélyország azóta közönyös előttem.

Egy ember itthagytá, és most már unom.

November 24.

Lucie irt. Mikor Herbevillele utnak indultam, tudatta Forgáchcsal. Fölbiztatta, vegye hasznát az üzenetének. Ha férfi volna — Lucie, férfi! — ő bizony hasznát venné.

Igy már értem... Forgách látni akart, beszélni szeretett volna velem. Lucie leveléből azt is hihette, én akartam tudatni vele a holléte-met. Szörnyű elgondolni, micsoda vakmerő támadásokat kísérelt meg, hogy célhoz érjen.

Lucie kotnyeles, mit ártja magát az én dolgomba? Mit irkál — neki? Mintha a levele minden betűjéből a szürke szeme nézne az én drágámra. A bámuló, kutató, kíváncsi, szép, kacér szeme.

A Lucie szemei, az enyéim helyett... Ej, csacsiság: féltékeny volnék?...

November vége.

Viszem a nénémet haza...

Mi minden pletykát tud szegény!

Tőle hallottam, hogy a Forgách nejét Eszterházy Ágnesnek hívják. Valamikor szép volt, most már beteges.

Nem tudom, Gáspárral mi lesz. Buccelinit s az elhunyt császár más bizalmas embereit már régóta fölmentették. Ha Buccelini csak tiz évvel fiatalabb volna, Luciet eltenném láb alól.

IV.

A haragos Achilles Tavarnakon.

A zsibói csata után Forgách Kassa alá szállott. A fejedelem parancsából friss hadat gyűjtött és néhány hét alatt begyakorolta. Onnét a fejedelem hadastól magához rendelte. Rákóczi udvaránál töltött néhány napot s ott Vay Ádám-mal összeütötte a tengelyt.

Sem a fejedelemnek, sem Bercsényinek nem volt az esetről tudomása. Ők csak az összeveszés következményét látták: Forgách neki-keseredve, elhagyta az udvart.

Hogy három napig hol barangolt, busulásnak adva fejét, ő maga sem tudta volna megmondani. Negyedik nap déltájban, lóháton, az öreg Csontos kíséretében előkerült.

A hogy a nyeregből Csontos lekecmereg-hetett, sietett a konyhába, kezét csókolni a grófnénak.

— Megjöttünk. Gyilkos rossz kedvünk van. Ne faggasson ma bennünket a Herkó páter sem. A méltóságos grófné is jobban teszi, ha — mint a dinnyét — vederben kutba bocsátja le a kíváncsiságát.

A grófné elmosolyodott. A vén hűséges katonának sokat elnéztek a háznál. A főzőkanállal tréfásan ráhuzott.

Forgáchné leoldotta a kötényét, megigazgatta a haját, azzal benyitott az ura szobájába.

A tavarnoki lakóház egyszerü udvarház volt. A szobák alacsonyak, gerendásak, sűrű rostély az ablakon. A butora egyszerü és csak a leg-szükségesebb. A felesége itt vonult meg a há-

boru zivatarában. Egyszerűen és takarékosan élt, az egyetlen fiát nevelte.

Mióta Forgách elfoglalta Kassát, az urfit beadta a barátok konviktusába. A felesége úgy maradt, mint a megszedett szőlőtőke.

Forgách szobája szegletszoba volt, három felé nyílt az ablaka. Végig látott innét a gazdaságán.

A ház körül száz éves öreg nyárfák; a kert végében peckes jegenyék; a szalmatetős istállók ablakán dől ki a pára; a hosszú juhakol tájékán, a melyet máskor majd fölvet a nyájas bégetés, néma csönd. Csak a gémeskut nyikorog, a hogy a vájuba vizet huznak. Ez az egyetlen hang, oly béke van a tanyán.

A míg a konyhából az ura szobájáig ért, a grófné kifőzte haditervét. Megfogadja a strázsamester tanácsát.

Egy árva szót sem kérdez a férjétől, hanem ő hozakodik elő a maga ezer házi bajával. Hátha sikerül más irányba terelni a komor gondolatát?

Forgách nagy børszékben ült a tüznél. Március eleje volt, de azért a kályhában vígan égett a bükkfa.

Nem melegedni ült a tüzhöz, hiszen nem fázott. Inkább lángolt a tüzes harag benne. Olyan piros volt a nyaka és az arca a fölindulástól, hogy a felesége szeretett volna két-három piócat rakni rá.

Eszterházy Ágnes az olyan asszonyok szomorú életét élte, a kiknek daliás, nagyon is fiatal uruk van. Fiatalabb korában féltékeny volt egy kicsit, ha ura szerelmi kalandjaiból egy és más a füléhez jutott. Később megszokta; azután sorsába beletörődött.

Ha házaseletükön elgondolkozott, magamagát okolta. A hüvös, tartózkodó, közönyös természetete nem illett össze a Forgách képzelődő, tüzes, lelkesedő természetével. Az ura hol nem birt az egeket csapkodó kedvével, hol elcsüggedt. Az ő kedélye mindig egyforma volt. Egyenes, szürke, változatosság nélkül való, mint az alföldi róna. Mit tegyen? Elfoglalta magát a ház körül való dolgokkal. Templomokat épített, oltárteritőt himzett, vagy esténkint font a cselédjei társaságában.

Egyetlen egyszer lázadt föl, akkor is a családi büszkeség készítette rá. Hire járt, hogy Forgách Nigrelli Anna grófnő után jár, az Eszterházy Dániel hires, szép felesége után.

— Hagyjon békét az Eszterházyaknak — fakadt ki erélyesen. — Kivülök van még elég család, a melyeknek nő tagjaira árnyékot boríthat a közeledésével.

Most, hogy elkeseredett harag az urát haza üldözte, részvéttel fogta meg a kezét és a homlokát odatartotta, hogy megcsókolja.

— Isten hozta, édes uram . . . Jó is, hogy egyszer már hazavetődött. Kegyelmednek fia van s háboruból meg nem élünk. Ebédig körülvezetem a gazdaságban. Széthull minden; az én gyöngye, asszonyi kezem nem bírja összetartani. Kegyelmed kell ide . . . Nézzen szét, lelkem — mit műveltek velünk a tűz kinjára valók?

Forgách azért jött, hogy jól kipanaszolja magát s ime, panaszszal fogadják. A gazda nélkül sinlődő gazdaság ezernyi apró kellemetlenségének hírével. Ily fogadásra nem volt elkészülve.

Kiment a felesége után. Az előszoba fogasán ütött-kopott fekete dókája lógott, a miben

gazdálkodni szokott. Magára kanyarította. A szegletben unatkozik tengersok idő óta a fokosa; a kezébe vette. A vékonytalpu szattyán-csizmája aligha el nem merül a feneketlen sárban. A mig nézegette és tépelődött, mitévő legyen, előkerül Csontos a varrott talpu, bagaria botossal. Abban ugyan el nem merül, sem át nem ázik.

Leült a külső ajtó küszöbére, Csontos lehuzgálta lábáról a szattyán csizmát. Közben ilyenformán ijesztgette a gazdáját:

— Nagy méreggel jöttünk, igaz, de a mi epe itt menten előnti, ha körülnéz a gazdaságában, ahhoz képest a mostani haragja kifestődolog.

Forgách most hát már igazán kíváncsi volt, mi minden keserves meglepetés vár rá itthon?

Az udvar sártenger volt. A ház végéhez faláb volt támasztva. Két hosszú lécből faragták olyképpen, hogy félöl magasságban a kasza fogójához hasonló bütyke volt a lábnak. A lécet végig simára gyalulták, hogy jó fogás essék rajta.

Csontos segített a grófnénak. Az ő fogata volt a falhoz támasztott készülék. Nem telt bele egy perc s Forgáchné hosszú gólyalábakon lépdelt az ura előtt a sártengerben.

Forgách nevetett is, boszankodott is.

— Soha sem volt itt ilyen degesz sár.

— Március itt érte a téli havat. Nem volt, a ki elhordja — fordult vissza a felesége, nagyokat lépve az istállók felé.

A lóistálló ajtajára rá volt fordítva a kulcs. Csontos kinyitotta és betaszította a gazdája előtt. Máskor tizenöt-husz kényes ló ropogtatta az abrakot. Most gazdátlan volt a jászol.

— Mi lett a lovaimból?

Forgáchné nem szállt le a magas falábakról, pihent egy kicsit; hátát a falnak támasztotta.

— Ocskay uram legényei vitték el. Azt mondták, jó lesz rajtuk...

— A németet hajszolni? — vágott közbe Forgách, megnyugodva a lovai rendeltetésében.

— Ujvárbán parádézni... — egészítette ki a grófné a mondatot.

Mikor látta, hogy felhők gyűlnek az ura homlokára, hozzátette szelid csufolódással:

— Hanem irást, azt adtak róla.

— Menjünk tovább egy házzal — javasolta Csontos. — Az irásból majd megtudjuk, micsoda malaclopó, vereslajbis népség járt erre.

Mert nem lehet az kuruc, a ki a tábornagy lovait elhajtja, a míg mi Erdélyországban dragoñosokra nyulásztunk.

A tehenistállóból meleg pára gomolygott. Nyitva volt az ajtó. Ebben hát laknak.

— Nézzen be, lelkem uram.

Forgách meghajolt, nehogy az alacsony ajtófélfába beüsse a fejét. Négy tehenke rágódott az aszu töreken. Soványak voltak, mint az egyiptomi hét szük esztendő.

— Száz pompás tehenemből ennyi maradt?

Forgáchné ott tipegett az ajtó előtt. A falábaknak az az egy hibájuk megvolt, hogy egy helyben megállni nem tudott vele. Fölbillent volna rögtön.

— A teheneket Andrassy uram portája hajtotta el. Ugy találták, felséges pörkölt lesz belőlük. Irást sem adtak.

Forgách érezte, nem szabad engedni, hogy a felesége rideg gazdasági szempontjai fölülkerekedjenek.

— Hadd éljenek hussal az angyalkáim, több erejük lesz ütni-vágni a németet. Szép, hogy ránk is volt gondjuk, négy fejős tehenet meghagytak. Egy füst alatt azokat is elhajhták volna. De törektől aligha duzzad a tőgyük.

— Egy szál takarmányunk sincs, mind elhordta a kuruc élelmezési biztos.

— De megfizetett érte?

— Meg. Kongóval fizette a felét; a másik felét ígérettel. Az ígéret még mindig többet érő, mint a kongó!

— Ne bántsod a kongót. Az a szegény magyar nemzet pénze. A juhaklot meg sem nézem. Gondolom, azt is elhajtották. A sertéseimre nem vagyok kíváncsi. Ha volt eszük, az erdőben szél-tében lövöldözték. A gabonásomat miért lássam? Ugy hiszem, feltörték. A zsirosbödönöket nemde, szekerekre rakták? A boroshordóimat fölhengergették? A liszteshombárt mindenestől fölpackolták? Hát a tengerivel mi lett? Persze, persze, a katona szereti az édes málét.

Jaj, kis szívem, nem gyertyástánc a háboru, egy szél is mennyi kárt tesz a kertedben; az elmaradt esőt megsínyli az ország. Egy szikrától — a mit száz évig építettek és gyarapítottak — egész város leég. Csak a mi háborunk ne rójjon áldozatot ránk?

Hány Forgáchnak és hány Eszterháznak — egész nemzedékeknek — folyt itt jól a dolga! Ha most egynek-kettőnek a sorsa rosszabbul megy: az csak nem igazságtalanság? Lám a szegény embert az ág is huzza, mindig rossz volt a dolga és mindig rossz marad, a háborunk terhe mégis rajta.

Tudom, hogy mig mi fegyvert fogunk: itthon üti-veri, nyuzza a hajdu még a kuruc ur

jobbágyait is. Az asszonyok bársonyvállát, rásakötőjét, ezüstkapcsos övét is elszedik az alávalók. A falvakban alig van korcsmáros, mert megölik, ha bort ingyen nem ad. Ha ad: akkor meg tönkremegy szegény. Beáll a jobbágy kurucnak, maga helyett zsoldost fogad, ő meg otthon — katonaruhában fosztogatja a földesurát. Mindezt jól tudom és borzadok, ha rá gondolok, micsoda istentelenséget követhetnek el más emberrel, mikor a vezérük házában is így mernek garázdálkodni.

Oly időket élünk, feleség, a melyek sulyos áldozatot kívánnak mindnyájunktól. Szivem kész minden áldozatra... És mégis — hogy bánnak velem!...

Ott állott a sártenger közepén, kifosztott gazdaságán jártatva szemét. Haragja elszállott. Csak bánatot érzett. Bánatot, hogy nem akarják megérteni?

Még Eszterházy Ágnes egykedvű szivét is meghatotta a szomorusága. Egy percig megvilant a fejében: lekivánczik a falábakról; nyakába kapaszkodik az urának és fejét vállára hajtva, az ölében viteti magát vissza, mint három hónapos asszony korában.

Érezte: megváltozott férfi mondja neki mindezt. Nagy és tiszta szenvedélyek vihették csak végbe lelkén, gondolkozásán, egész valóján e hatalmas változást. A fáját, a hazáját is más-képpen szereti, mint azelőtt. Talán nem jobban, de tisztultabb érzésekkel. Ki mérné meg — mily magasztos erők mozdultak meg benne!

Neki nincs része az ura lelki és szivbeli átalakulásában. Hiszen most is kitünt, a szenvedett anyagi károk megítélésénél, más-más világban élnek mind a ketten.

Más Forgách Simon ez, a ki minden áldozatra kész. Más. Nem az, a kit ő ismert és szeretett. Ha vulkánikus erők teljesen megváltoztatnák egy jól ismert táj képét, nem csodálkozott volna el rajta jobban, mint azon, hogy a férje mily nagyon megváltozott.

Sóhajtvá megindult előtte, hosszú, gólyalépésekkel lábolva a sarat. Vissza sem tekintett, a míg el nem érték a ház végét. Itt ügyesen leugrott a magas falábairól, mielőtt Csontos segíthetett volna. Sietett be a konyhába. Ebéd ideje elmúlt.

Az ebédnél mindenféléről beszélgetve, lopva ügyelte az urát. Még a szokásaiban is változást vett észre. Jobban magába mélyedt. Egy-egy váratlan kérdésre mintha álomból ébredne. Keveset ivott. A szeme mégis ragyogott, mint a kit bor helyett gondolatok és emlékek melegítenek. Máskor dicsekvő volt, most megbírálta a tetteit. Kedvelte a sikamlós beszédeket, a léha anekdottát, most nem beszélt oly szabadon. Mintha felnőtt leánya volna, az ülne velük az asztalnál, annak a hófehér ártatlanságát kimélné, Forgáchné ugy képzelte.

A külseje is más volt. A tábori élet fáradalmi ellenére, fiatalabbnak tünt föl, oly karesu volt. A könnyelmű, dőzsölő életmód, a hervasztó szenvedélyek nyoma eltűnt az arcáról.

Ebéd után félénk kísérletet tett, hogy hirtelen hazajövele okáról szólásra bírja.

— Bercsényi tudta, hogy haza készül kigyelmed?

Forgách szófukar volt.

— Nem tudta.

— Akkor mire véljem a dolgot? Kétszer is kérdeztette, megjött-e?

— Pihenni jöttem haza. Máris háborgatnak?

Boszusan hátravetette magát székében.

Délután elborult az idő. A szél ugyancsak cibálta a nyárfákat. Még a jegenyék egyenes derekát is meghajlongatta. Nemsokára esett, kavargott a márciusi hó.

Forgách egyedül volt a szobában. A felesége lepihent. Az ablakból nézte a gyönyörű fehér időt. A fákon, háztetőkön, kémények ormán, kerítésen megmaradt a hó, az udvar sarában azonban, a hógy lehullott, mindjárt vége lett.

A szél mind erősebben fujt. Fűtyült, sikongott a kürtőkben, az ablakot rázta, leverte a kémény füstjét.

Az egyik béres az udvar közepén ödögött. Egyszer csak megállott, a fülét hegyezte, valami zajra ügyelt. Lassan cammogva, mint a kinek nem sietős a dolga, megindult a kapu irányában.

Csontosnak is jó füle volt. Lónyerítést hallott. Futott, a hogy csak öreg inai birták. Nem állta meg, hogy szaladtában jól hátba ne üsse a bérest.

— Halálnak jó volnál, oly lassu vagy... Nem látod te hájfejü, hogy urak jönnek?

Akkor már elérte a kaput. Kitérta mind a két szárnyát és keményen kihuzta magát, úgy köszöntötte katonásan a vendégeket.

Lovas vágatott be negyedmagával. A kísérei illő távolságban elmaradoztak tőle; de ő csak jött a hófergetegben, pejlovon, fekete, kurta suba a vállán, kalpagja a szemébe huzva, hogy föl ne ismerjék.

Forgách, a hogy kipillantott az ablakon, meglátta a délcegen vágató lovast. Egyszerü,

fekete ruhájában a kavargó hófellegek dacára rögtön ráismert.

Ugy, a hogy volt, hajadonfővel, kisietett az udvarra. Mire a lovas megállott a tornác lépcsőjénél s valami lovász után nézett, Forgách már ott állott, hogy segítsen a leszállásnál.

A vendégnek jól esett a figyelem. A hogy lába a földet érte, Forgách szőke hajáról leverte a havat, izmos karjaival magához ölelte.

— No, te haragos Akhillesz. Nem üres kézzel jövök ám a sátorodba . . . Jövök a fejedelem szives üzenetével . . .

A hófergetegben lóháton érkező férfi Bercsényi Miklós volt.

Forgáchné, hírét véve, mily ritka, kedves vendég érkezett, átöltözött. Ezüstszinórral kihányt, halvány rózsaszínű pruszlikot és suhogó selyemszoknyát vett föl; gyöngyös pártát illesztett a fejére, magassarku piros csizmát huzott; karján, nyakán drága családi ékszer.

Bercsényi kezét csókolt a ház asszonyának, azután, mint kedves hugának, a halvány arcát megcsippentette.

— Megpirosodik a menyecske, mihelyt az ura itthon van. Még nyikogó baj éri a házat . . . — mondá évődve.

Bercsényi oly titokban jött, hogy három inasán kívül nem hozott magával senkit. Azok, Csontos urammal, ugyancsak kivigadták magukat.

Forgáchék hármában, korán megvacsoráltak. Ha föl is hengergették a tábornagy hordóit a pincéből a kurucok, maradt dugaszban akárhány palack, finom, pókhálós öreg bora.

A vacsoránál Bercsényi ragyogó kedvében

volt. Egyik színes ötete a másikat kergette. Köz-
dolgokban kifáradt lelkének pihenés volt ez a
kis bizalmas beszélgetés az atyafiaival. A hatal-
mas elméből oly játszi, kedves, bűbájos gondola-
tok gomolyogtak elő, hogy a grófné enni sem tu-
dott elragadtatásában. Fejét könnyedén a könyö-
kére támasztotta és fénylő, ámuló szemét le nem
vette a nagy Bercsényiről.

Különös látvány is volt. Mintha komor,
tüzhányó nyílásából száz meg száz zománcos
szárnyu, csillogó pillangó szállna ki, rettenetes
erővel kilövelt kődarabok és izzó, perzselő láva
helyett.

Akármennyire csüngött is Forgáchné a
Bercsényi ajkán, vacsora végeztével — a hogy
illett — a férfiakat magukra hagyta.

Míg azok beszélgettek, utána nézett a ven-
dégszobának.

Maga huzta föl a vánkösöket. Előkereste
a legszebb selvmes paplanát, egy rezedazöld
színűt. Becsukta gondosan az ablak fatábláit. A
Flórencben készült, nehéz karosgyertyatartóba
egész szál viaszgyertyát tett. Arany koppantót
készített mellé. Kristálypalackba friss vizet töl-
tött. Még a csizmahuzót is megnézte, helyén
van-e? Pedig — a maga három inasán kívül —
még akár másik három inas rángathatja le hires
vendége lábáról a csizmát.

Bercsényi, mikor magukra maradtak, át-
nyult az asztalon az öcsese keze után.

— Nem mindenki mondhatja el, hogy Ber-
csényi Miklós a levélvivője; s hogy a Rákóczi
Ferenc levelét hozzák Medgyes hősenek, ha nem
is medgyesi cseréptányéron . . . — szólt, szo-
kott enyelgő modorában . . . — Őszintén vallj:
mi lett?

Forgách lassan kihuzta kezét a Bercsényi kezéből. Föllállott, mély lélekzetet vett. A sérelem emléke, a mely ostorcsapásként érte, még most is föllázította. Nem tudott ülve maradni.

— Megmondhatom. Vay Ádám sértett meg. Szemembe vágta: a fejedelem részegnek, állhatatlannak tart . . . Ha mint a maga gondolatát mondta volna, elveszitettem volna előbb őt, azután magamat. Hogy részegesnek mondott, holott csak szerettem a bort, most meg már alig iszom; tanulatlannak engem, a ki nyelveket tudok és egy időben valódi könyvmoly voltam: még hagyján. De megbizhatatlannak! Megbizhatatlannak engem, a ki — Isten látja lelkemet — kész vagyok hazámért minden áldozatra — ezt én sem Rákóczitól, sem senkitől meg nem érdemeltem.

Bercsényi erős, fekete szemöldje meg-rándult.

— Vay uram emberséges ember; de nyilván félrebeszél. Talán láza volt. Sokat bizgatja szegényt a száraz fájdalom.

Az már igaz: ördögadóba tartozott a loccsa-fecscse beszédével. De hogy is hihetted öcsém, hogy a fejedelemnek ez rólad a véleménye, mikor száz jeltől tapasztaltad az ellenkezőjét? Hol a Dunántult bizta rád, hol Erdélyt, hol hada szervezését. Rábizunk-e ily nehéz és kényes föladatot másra, mint a kit sokra becsülünk akár mint katonát, akár mint embert?

Forgách haragja alább hagyott.

— Szuszmata embernek ismerem Vayt, azért lepett meg a föllépése. Tábornagya vagyok Rákóczinak, ezért esett nehezemre ily sértést dugni zsebre a belső inasától.

Bercsényi mosolygott.

— Belső inasa! Olyan éles, csipős leki-
csinylése a Vay udvari méltóságának, mintha
csak magam mondtam volna rossz kedvemben.
Itt a fejedelem levele, édes öcsém. Nemes hangu,
szép levél, még a szived halálos sebét is begyó-
gyitaná, nemhogy az ilyen bagoly-karmolást.

Forgách átvette a levelet. Vigyázva körül-
vágta a piros pecsétjét, fölbontotta az aranyszélű
papirost, az egyik viaszgyertyát közelebb húzta,
ugy olvasta nagy áhitattal.

Fénylett az örömtől, mikor végigolvasta.
A hirtelen indulatok embere lévén, a Rákóczi
pecsétjét és aláírását többször megcsókolta.

— Mily kár, hogy csak egyszer halhatunk
meg Rákócziért!

Bercsényi, mintha jós lélekkel a jövőbe lá-
tott volna, borusan válaszolt.

— Mi csak egyszer... De ki tudja, hány
nemzedék fog még küzdeni és meghalni érte?...

Ulj le mellém, öcsém... Most már nyu-
godtabb vagy, add ide a kezedet... Mikor a ház
lángol, félre kell tenni a perpatvarokat. Jó
németvesztő idő jár. Ha csak tüzet nem rak
az ebanyja a szekérébe s be nem füti maga
alatt a lovát s úgy nem ül rá: bizony megfázik.
Szükségünk lesz rád. Élj a vánkos tanácsával.
Reggel indulok a táborba. Ha akarod, ha nem,
magammal vislek. Egynéhányszor ráütünk még
a németre, azután vagy két hónapig farsango-
lunk bójtben, folvtatjuk a béketraktát. Én le-
szek az egyik békebiztos. Majd fölbizgatom én
a tengeri csudákat, hollandus uramat, meg az
ángliust.

Forgách jókedve elmúlt.

— Sokszor megbékültünk német urammal,

mikor körmére égett a gyertya, azért marad mindig fölül . . . Haragosom Vay Ádám, de ezért a verséért megcsókolnám:

„Ne higyj magyar a németnek,
Akármivel hitegetnek.
Mert ha ad is nagy levelet,
Mint a kerek köpönyeged;
S pecsétet üt olyant rája,
Mint a holdnak karimája;
Nincsen abban semmi virtus —
Verje meg a Jézus Krisztus.“

Bercsényi egyenesen a kályha nyitott ajtajára látott. Mielőtt felelne, hosszú ideig a lángba nézett.

— Versben is nagy igazság, hát még prózában. Ne félj a mi békénktől, Simon. A külföldi hatalmak jótállása nélkül nem egyezkedünk.

Forgách belepillantott a fejedelem levelebe.

— A hogy az udvart ismerem, soha, mig a világ, ebbe beleegyezni nem fog.

Bercsényi fölállott az asztaltól.

— Ha nem kell jótállás, fölkelünk ám szépen a béke-trakta terített asztalától, karddal kívánjuk majd német uramnak, hogy kedves egészségére válják.

Bár késő volt, a grófné még nem feküdt le. Világított Bercsényinek a szobája küszöbénél.

Bercsényi a hugomasszonyt megcsókolta és elvette kezéből a gyertyát.

— Jó éjszakát, kis hugom. Viszem ám az urát!

Forgáchné hajbókot csinált.

— Nagy tisztesség rá nézve.

Mikor Bercsényi lenyugodott, Forgáchnak az fordult meg a fejében: ha valami német porta

rácsapna a tavarnoki udvarházra és Bercsényit kézrekeritené!

Csontossal közölte az aggodalmát. A vén strázsamester zsörtölődött.

— A ki fővezér, járjon sok katonával. Az ország bánja, ha ily fényestollu madár lépre kerül.

A cselédséget csöndben, kit puskával, kit kópjával, fölfegyverezték. A török időkből fönmaradt szokás szerint néhány mozsarat tartogattak az udvarház védelmére. Azokat megtöltötték, a kapunak szögezték.

Maga Forgách kitétetett egy hárságyat a tornáczra. A karabélyát és a kardját magához vette. A hogy volt, végigdölt rajta.

Az idő kitisztult. A szél megfagyasztotta a sarat. Vékony jégpille képződött rajta. A hó sem csepegett a házereszről.

Forgách hanyatt feküdt a hárságyon, arcát a csillagok felé fordította. A hogy megmozdult, megzörrent valami a dolmánya bélésében: a veszedelmes bécsi irás volt, a melynek titkát oly szivszorongva őrizte.

Az ablakok elsötétedtek. A konyhában eloltották a tüzet. A járás-kelés elcsendesült a házban és az udvaron. Az öreg béres eleresztette láncukról a komondorokat. Két, fél-farkasvérü, rettenetes állat jött elő vinnyogva, lihegve, hosszú ugrásokban, mintha a sátán kutyái volnának.

Csontos közel feküdt le a gazdájához. A komondorok körülszaglálták, de nem bántották. Azt a szürt vette magára, a melyikben éjszaka a soros béres a tornáczon alszik. Annak a szagát a kutyák már jól ismerték. Keresztül-kasul száguldoztak az udvarban. A gazdasági udvart és a

kertet is körülfutkározták. Egyszer-kétszer ugattak. Az egyiknek rettenetes, szinte bömbölő volt az ugatása. Forgách halkan füttyentett, nehogy Bercsényit fölverjék álmából. Nyomban elhallgattak, de egymást lökdösve, tüskön-bokron rohantak a gazdájukhoz. Régen nem látták. A kezét nyalták. Az örömtől megvadulva, ráugráltak, hársfaágyát majd földöntötték.

— Vitéz, Szultán! — szólitgatta őket Forgách. Végigsimogatta a hátukat, megveregette a pofájukat — hagyjatok békén. Álmos vagyok... — küldte el magától őket.

Elszomorodva elkullogtak, mintha értenék a beszédet. Leheveredtek a lucskos gyöpre, izzó parázsszemüket le nem vették a gazdájukról.

Forgách szemét kerülte az álom. A fejedelem levele, Bercsényi látogatása, kihuzták a tövist a szivéből. A levél, a Rákóczi kezeirása, a zsebében volt. Ha nem fél, hogy a hirtelen fény fölzavarja az udvart, felkölti Csontost, fáklyát hozat és fáklvavilágnál még egyszer elolvassa. Ugy örült neki.

Azután eszébe jutott a bécsi irat. A tanítás, a miben a koroncói csata előtt az ujoncait részesítette. Ma is világosan emlékezett rá: azt magyarázta, miért erősebb a magyarnál a német nemzetség? A maga és a Vay esetére célozva, elmondhatta: azért is, mert a magyar a magyar-nak legnagyobb ellensége.

Verseng, egvenetlenkedik, irigykedik egymásra; egymást fogyasztja. Nincs összetartás. Torzsalkodás és pártviszály buktatja el legtöbbször a nemzet ügyét.

A mig nem szeretjük egymást, mint testvérek; a mig egymás emberi gyöngéit el nem nézzük; a mig irigykedünk, hogy mások többre

vitték nálunk az ország szolgálatában; a míg a honfitársunk szerencséjén szomorkodunk, dicsősége bánt, anyagi előnyei, előmenetele az álmunkat rontja; a míg — mint kutya a csonton — szívesen rágódunk a felebarátunk becsületén, nem gondolva meg, hogy minden magyar ember becsülete része a nemzet egyetemes becsületének: addig, akárhogy gyülöljük, zablát tesz szánkra a német.

Kevély, haragtartó szive ellágyult. Valamennyi ellenségének megbocsátott e pillanatban. Nemcsak a hazát kell szeretni, egymást is. *Divide et impera* — ez a császárok politikája. Szeretet és összetartás: ez legyen a mienk.

Föltette, hogy mihelyt Vayval találkozik, összeölelkezik vele testvériesen, akármily képet vág is a meglepett „bagoly“ hozzá.

Nagysokára aludt el. Arcát még akkor is a csillagok felé fordította.

Csontos csak azt várta, hogy elaludják. Hozzá sompolygott lábujjhegyen és kitéve magát a veszedelemnek, hogy a komondorok lehúzzák, a meleg szűrt könnyedén öltözött gazdájára terítette...

Vitéz és Szultán körülszaglászta ugyan az öreg strázsamestert, de nem volt semmi ellenséges szándékuk. Sőt a farkukat csóválták, hogy barátságos indulatuk felől megnyugtassák. Hiába vetette le magáról az oltalmazó szűrt, a komondorok ráismertek benne a maguk fajtájára. Az a kutyahűség, halálig való ragaszkodás lakozott benne is, a mi bennük.

Mikor hajnalban kitörölte szemeiből az álmot, Forgách már nem volt a hárságyon, de a meleg szűrt a vén strázsamesteren felejtette...

Bercsényi Forgáchcsal korá reggel a táborba indult.

Mikor kiléptettek a kapun és nekiiramodtak a mezőnek, két zászlóalj kuruc bontakozik ki előttük. Portáikat most vonták be; egész éjszaka Tavarnok körül „cékáztak“.

— Micsoda vásár készül? — kérdezte Bercsényi a farkaskacagányos ezeres kapitánytól, a ki kényes, táncoló lépésben jött jelentkezni szög-sárga lován.

— A fejedelem különös parancsából vagyunk itt — válaszolta az ezeres kapitány — hogy elkisérjük excellenciádat.

— Köszönöm — mondta Bercsényi kurtán, végigjártatva szemét a délceg lovasokon.

Arca nem árult el semmit az érzéséből. Odafordult csöndesen Forgáchhoz.

— Jól mondtad, öcsém, az este. Bizony kár, hogy csak egyszer halhatunk meg Rákócziért...

V.

Báránfelhők.

Stephney kedves társaságban jött Érsekújvárra, magával hozta a leányait. A három leányt meg Consbruch Klárát! Lucie, a helyzethez illő komoly arccal jelentette ki, hogy Klári gardedámja ő lesz.

Hogy tisztének jól megfeleljen, csupa sötétszinü ruhát akart magával vinni, előkereste édesanyja feketeselyem, csipkés gallérját, sőt egyik kalapjáról a fiatal leányok jelvényét, a nyiló rózsabimbókat — leszedte és érett buza-

kalászt varrt rá, tekintettel ama komoly, érettséget igénylő szerepre, a mire vállalkozott.

Klári a viláért nem nevette volna ki Luciet buzgalmaért. Annie és Edith azonban boszantották a hugukat.

— Azt hiszi Lucie, az anvus fekete galérja kész gardedámmá teszi. Pedig a nagyanyó főkötőjében is százszor nagyobb gyerek nálunk.

Lucie a tükör előtt állott. Valami öregebb hajviseletet próbált. A lázadó aranyhajfütökét leszoritotta. Akkor meg éppen bájos volt. Csak az arany félhold hiányzott, hogy olyan klasszikus feje legyen, mint Dianának.

Boszusan szétbontotta a haját. Igazi fénylő zuhatag folyt le a vállán.

Más módon próbált szerencsét: az öreg missz hajviseletét utánozta. A huncutkák megadták a missz Mary arcának a tisztes kor jellegét. S most mégis, e hiven utánozott tincsek, a melyek, ha az indulat hevében szerte röpködtek, másokra az ellenállhatatlan komikum hatásával voltak: Lucie arcát még kedvesebbé s oh, fátum, még fiatalabbá tették. A mi őt a szó teljes értelmében lesujtotta.

Elkedvetlenedve fordított hátat a tükörnek, hogy oly vonzó, fiatal képet mutatott. Nővérei mellé ült, két kezével átkulcsolta a térdét, oly magasra fölhozta, hogy a missz — a ki szabadságon volt — schoking! heves főfájást kapott volna mérgében, ha látja.

— Igazi babaarcom van. A kirakatok minden kékszemü, szöke babája rám hasonlít. De végre is, a lélek teszi, nem az arc és nem az évek. Ha nem tudok is átalakulni madárijesztőnek, azért elhessegetek én husz Forgáchot is Klárika mellől.

Edith meglökte Anniet, a ki ez által a himzésen hibás öltést ejtett.

— Hát Forgách ellen van a nagy készülődés?

A négy gyönyörű leány föltünést keltett Érsekujvár utcáin. A Bercsényi kíséretében lévő kuruc tisztek meg is próbálták a közeledést, de hasztalan. A három Stephney leány rendeltetése az volt, hogy ködös Albionban menjenek férjhez és hervadjanak el.

Nyájasságukat egy öreges urnak tartogatták, a ki az árnyékuk volt. Hogy a piros arcu, szürke haju, alacsony termetű bácsika nagybácsi-e, gyám-e, elkésett udvarló-e? a kuruc tisztek irigykedve találgatták.

Buccelini gróf nem törődött az embertársai kíváncsiságával és irigységével. Boldog volt, ha a Stephney lányok köpenyét vitte. Ha bokkrétával vagy nyalánksággal kedveskedhetett nekik; jegyeket szerzett valamely mulatságra; kirándulásokat rendezett; régi, érdekes épületeket vagy képeket nézett meg velük; vásárokra csalta el, hogy színről-szinre lássák a magyar népeletet.

A kis szürke gróf mindig a kezük ügyében volt és mind a hármuknak egyformán. Úgyelt rá, hogy egyiket se tüntesse ki jobban a másik kettőnél.

Stephney nem egyszer évődött a leányaival:

— Visszaadja a kölesönt. Nem tudta háromtok közül megtalálni Katót és most minden ügyességtek ellenére sem tudjátok meg tőle, melyitek a kedveltje.

Mihelyt a fegyverszünet megkezdődött, Forgách is megérkezett. Stiriában és Bécs körül járt. Megvette ostrommal Óvárt és nyolcvan falut fölgyújtatott a Pálffy dulásaiért.

A Stephney leányok megörültek, hogy végre színről-szinre láthatják. Klárika szive olyan volt, mint a viharos égbolt; sötét, gomolygó felhők közül égető napsugár villant ki.

A mi a szivüket nyomta, azon az első találkozáson átestek.

— Hallom, veszedelmes utat tett meg: Herbeville hadával átment a nagy síkságunkon.

— Igen, az Alföldjükön jártam. Barátságatlan volt hozzánk. Pedig művelt föld. Képzeld, még a szelmalmok is tudnak franciául. Francia szó a sivatagban: mondhatom, felfrisültem tőle.

Forgách elmosolyodott.

— Magam is biztam hajdanában a szelmalom szárnyára üzenetet.

Klárika a fényes, szürke szemét Forgáchra emelte. Olyan volt a szeme, mint a napsütött tenger: derült és mégis kifürkészhetetlen mélységű.

— Megéreztem a közellétét . . . A Tiszán tul már megszűnt az a sejtelmem, hogy körülöttem jár.

— Igaz. Ott másik, rövidebb utra tértem. Kötelesség szólított el: Fogarast kellett egy kicsit bevennem. Megpróbáltam mindent, hogy magát meglássam. Nem egyszer bevágtam a táboruk közepébe. Hasztalan, már azt hittem: soha sem látjuk többet egymást.

Klárika lelke a szemében volt. Sem beszélni, sem gondolkozni nem tudott, csak nézte...

Sokára szólalt meg.

— Maga nagyon elbizakodott, Forgách. Azt hiszi, soha sem érheti veszedelem és szerencsétlenség? Előre meghatározhatom a találkozá-

sunk napját — látni fog, a szerencsétlenség legelső órájában . . .

— Akkor úgy várom a veszedelmet, mint a megváltást.

Klári elkomolyodott. A Stephney-lcányok nyugtalanzkodtak a szomszéd szobában. Lucie be is dugta a fejét az ajtón valami ürügy alatt.

— Nem kell hívni a szerencsétlenséget, jön az magától . . . Az udvarban magát a legjobban gyűlölik, mert senkiben sem csalódtak annyira. Az elhalt császárhoz semmi sem kötötte. Az ujnak, úgy tartják, bizalmas barátja volt. Kétféle hűséget sértett meg — így mondják ellenségei — az alattvaló hűségét a császárjához; a barát hűségét a barátjához.

— Senki sincs, a ki védelmezne? Egyszerű az én sorom nagyon. Régebben voltam magyar, mint a József játszótársa. S előbb voltam József bizalmasa, mint a hogy a nemzetemet nyíltan megtámadták.

Klára sóhajtott.

— Hiszen, ha védelmezhetném! Ha a huga volnék, vagy az unokahuga. Legalább a nemzetbelije. Így hallgatnom kell . . . Még egyet mondok, mielőtt bemennék: a barátnőim mindent tudnak. Azelőtt magamba zártam a gondolataimat és tudtam hallgatni a magam és a mások ügyéről. Most szükségét érzem, hogy kinyissak a szivemen egy ablakot . . . Odahaza is sokszor megtettem. Arra gondoltam: mily jó azoknak, a kik sötétben a mezőn tévelyegnek, ha kivilágított ablakot látnak.

Lucie biztosította Aniet és Edithet, hogy semmi különös dolgot nem látott. A szerelmesek tisztos távolban ültek egymástól. Nyugodtan beszélgettek. Forgách háttal ült, nem látta, mi-

lyen arcot vágott; Kláríka sokkal csendesebb volt, mint mikor titkát nekik megvallotta.

— A nézése milyen volt? — fürkészte Anie.

— A szeme? feketének látszott. Minden szürke szem annak látszik messziről. Az enyém is. Anie nevetett.

— A nézését kérdeztem, nem a szemét. E kettő nem ugyanaz. A szemed akár Buccelinire, akár Forgáchra tekintesz, nem lesz sem kisebb, sem nagyobb, sem a színét meg nem változtatja. De a nézésed más. Tudod-e, Lucie, nagyon kacéran nézesz Forgáchra? Mi már észrevettük . . . Vigyázz! Gyermekekorodban is meg volt az a természeted: a mi almánkat pirosabbnak és kívánatosabbnak tartottad a magadénál. Maradj csak a kis szürke gróf mellett. Ha egyforma bokrétával tisztel is meg mindnyájunkat, a lelkét csak a te rózsáidba leheli . . . — mondá gunyolódva.

Lucienek nem volt ideje, hogy válaszoljon a támadásra. Klári és Forgách beléptek.

A Stephney-leányok azt gondolták, hogy Klári jól választott. Szép és érdekes ember a szive hőse.

A bájos, szőke leányok fiatalsága, kedves nézése, rózsás arcuk, karcsu, hajlékony növésük, idegen kiejtésük, az ártatlan, tartózkodó kacér-ság, mely belőlük áradt, ruhájuk és repkedő szalagjaik: mindez Forgáchot föl-villanyozta. A beszédük, főleg a nevetésük olyan volt, mint mikor ragyogó téli délután szánkázni indul. A fiatal, ficáncoló lovak minden mozdulatánál hallja a finom hangu, kis, ezüstcsengetyük csillingelését. Fák elmaradoznak; gallyakról a havat a szél a prémes gallérjára fujja; arca nekapiroso-

dik; szeme ég a sebes hajtás izgalmától. Most megijednek valamitől a lovak! félreugranak! A csengetyücskék annál jobban szólnak...

Főleg Lucie vitte a szót. Klári mellett ült, hol a kezét fogta a barátnőjének, hol a barna haját simogatta, hol gyöngéden ránézett.

Semmiségekről beszélt, minduntalan nevetett, fehér foga ki-kifénylett. Hiába oktatta a missz nyugodtságra: szelesen, idegesen mozgott egész alakja, mint mikor tavaszkor ágat hajlongat a szél. Mozdulatlanok és nyugodtak a gallyak szélsendes időben; de szélfuváskor a legjobban nevelt gally is kijön a sodrából.

Lucie kedve Aniere és Edithre is átragadt; sőt Forgáchra is.

A katonaélet, a táborozás, a háboru durva kedvtelése után úgy esett neki a szőke gráciák társasága, mintha egy hétig vadászva a rengetegben, elszokva a civilizált életmód minden kényelmétől, szénégető kunyhóban hálva, embert sem látva a hajtókon kívül: egyszer csak három üveg fehér burgundi bort talált volna az iszákjában.

Egy ideig zavartalanul folyt a játék. A három Stephney-leány oly készségesen gardirozta Klárikát, hogy alig volt alkalma négyszemközt lenni Forgáchcsal.

Lucie viselkedését — mint gyanusát — Klári előbb vidáman, később növekedő kedvetlenséggel — figyelte.

Lucie többször nézett a tükörbe, mint sem gardedámi mivoltához illett volna. Most már nem haragudott, a miért oly fiatal és üde arccska nevetett rá belőle. A missz hajviseletét sem utánozta. A mama fekete selyem galléra a láda fenekére került. A sötét ruhák a fogason

unatkoztak. Színes szalagok viritottak a hajában. Buccelini rózsáit az öve mellé tűzte. Sőt Klári azon kapta, hogy a buzakalászt, az „érett kor“ jelvényét, siet lefejteni a kalapjáról és lángoló pipacsokat varr föl helyettük, nagy buzgalommal.

— Tetszeni akarsz valakinek.

Lucie elpirult, az ajkát biggyesztette.

— Ugyan kinek? A ki jó falat volna, az már le van foglalva. Buccelini bokkrétáját meg már unom.

Klára összecsapta a kezét.

— Jó falat! Ha a missz hallaná! Kár volt szabadságra engedni a nevelőnődet; a kis leányok nagyon elhuncutodnak. A fekete köpenykének ugyancsak hamar befellegzett! A sötét ruhák divatja elmúlt. Egy cseppet sem akarsz már a misszre hasonlítani. Pipacsok a kalapon, minduntalan pipacsok az arcocskán, mindig lakkecipő a lábodon; mint a vőfélypalcán, oly sok rajtad a repkedő szalag . . . Kis Luciem, még sokra viszed . . .

A szemrehányás, a mely e szelid kötekedésen átütött, Lucienek néhány rossz órát szerzett.

Délután a leányok az apjukkal látogatóba mentek. Forgách átlovagolt Eszterházy Dánielhez. Klárika maga maradt otthon. Levelet irt a bátyjának.

A levélírás ezuttal nehezen ment. Pedig ugyancsak rágta a tollat, a füle mellé dugta, hogy közelebb legyen a gondolatok műhelyéhez.

Leirt egy-egy mondatot, olykor középen félbeszakítva, nem jutott eszébe a megfelelő kifejezés. Ilyenkor türelmetlenül eldobta a tollat... Messzire elszállt a gondolata.

Egyszer csak fölriadt álmodozásából, az

ajtón csöndesen kopogtattak. Előbb jókora bokréta sétált be, annak a végén Buccelini.

A kis gróf helyet keresett a kalapjának és az elefántesontfejú botocskájának. Kinyujtott karral közelebb lendítette Klárika arcához a bokkrétáját.

— Nekem hozta? — kérdezte Klára meglepetve és abban hagyta a levélírást.

Buccelini széket keresett a szemével. Mire érte nyulhatott volna, Klárika már hozott egyet.

— Lucieék elmentek.

Buccelini még nem adta át a bokkrétát. Nem tudta, mit kezdjen vele. A térdére tette, onét legurult a szőnyegre.

Klárika megszánta a szegény virágokat. Lefejtette róluk a kemény manzsettát, a másik szobából kihozott egy korsó friss vizet, beleállította. Buccelininek elég ideje maradt meghányi-vetni, mit feleljen.

— Miért mondja, hogy: Lucieék? Miért nem mondja: Edithék vagy Anieék? vagy egyszerűen Stephneyék?

— Lucieéket mondtam? Nem is tudom. Rájár a szám. Hármuk közül nekem ő a legkedvesebb. Ezért jött a neve a nyelvemre.

Buccelini a pecsétgyűrűjét lefelé fordította és ütögetni kezdte vele a szék karját.

— Igazán? Magának Lucie a legkedvesebb? Megvallom, Klára kisasszony, nekem is. Ne nevéssen ki érte. Ismerem az életet, eszemben sincs tultenni magamat a természet törvényén. Öreg vagyok és ő fiatal, ne gondoljon hát rólam semmi rosszat. Ugy szeretem őt, mintha apja, nagyapja vagy nagybátja volnék, de szeretem. Hogy ugy mondta: Lucieék, azt hittem,

évődni akar velem, életem e második nagy gyöngéjeért.

Klári azt gondolta, jobb lesz a társalgásba vidámabb hangot vegyíteni.

— Volt első gyöngéje is, hogy másodikról beszél? Lám, lám...

Buccelini komoly maradt.

— Az első gyöngém harminc esztendővel ezelőtt kezdődött s csak egyikünk halálával szűnt meg. Ne gratuláljon a hűségemért: nem nő az, a kit ily állhatatosan szerettem, — az elhunyt császár.

S most Lucie a második gyöngém. Neki élek, a hogy harminc évig csak a császáromnak éltem. A végzet egy kissé elvétette e két szenvedélyem sorrendjét. Ha ez a második kezdődik harminc évvel előbb, a mikor fiatal voltam, ki tudja? — most boldogságban töltött életre tekinthetnék vissza. Így bizony életem legszebb éveit a császárra pazaroltam. Lucienek a szomorú évek jutottak. A lehajló, szelid napsugarak; a sötétséggel küzködő világosság; a nappal vége, az éjszaka kezdete: az alkonyat...

Klári elcsodálkozott a zárkózott ember vallomásán. Szerette volna vigasztalni.

— Alkonyatról nem szoktak beszélni, Buccelini ur, az ön korában!

Buccelini fájdalmasan mosolygott.

— Két külön malomban őrlünk, Klára kisasszony. Életem két nagy gyöngeségének a sorrendjét, igaz, fölpanaszoltam; de az nem jelenti, hogy ne volnék megelégedett így is a dolgok folyásával.

Nézze, kis Klári: minden nyugdíjazott, öreg politikusnak támad egy második szenvedélye, mikor az első szenvedélye — a pályája —

véget ér. Madarakat tanít fütyülni az egyik. Hálátlan foglalkozás. A leghitványabb rigó szebben fütyül nála . . . A másik földjét műveli; a hogy vet és tavasszal a mag kikel — a föltámadás reményével kecsegteti magát. Van, a ki horgászik. A halak is csak oly ostobák, mint az emberek: torkukon akad a horog, csak csalétek legyen rajta. Ki a képtárakat bujja: beleőrül a Tizián vöröshaju, festett asszonyaiba. Ki könyvet olvas; mint vén betyárhaz illik, Boccaciót és Cassanovát! (Hogy tudná mi az? Komoly, épületes olvasmányok.) Ki nagyokat sétál. Ki elveszi a — Terézáját. Egyik-másik vallási tébolyba esik. Versenyt imádkozza az olvasót a vénasszonyokkal. Meggyónja a bűnét, magánál nagyobb bűnösöknek.

Én Lipót helyett Luciet tettem meg császáromnak. Most ő uralkodik rajtam korlátlanul. E hosszú bevezetés után bevallom, miért jöttem.

Klári figyelmesen hajolt előre. Fényes, barna haját a homlokáról hátra simította.

— Hát miért?

Buccelini rövid, gyors lélegzetet vett és vergődött, mint a hal, mikor szárazra dobják.

— Lucie valakit szeret . . . Vagy legyünk óvatosabbak: a legjobb uton van rá, hogy valakibe belebolonduljon.

Buccelini nem vette észre, hogy a Klári finom, érzékeny kis arca mennyire elhalványodik.

— Tudom, kire gondol. Képtelenség.

— Tudja . . .? Magának is föltünt?

Klári erélyesen rázta a fejét.

— Buccelini gróf, vigyázzon, ön képződik . . . Apró jelekből nagy dolgokat következtet.

Lucie egy parányit, de csakis egy parányit kacér. A férfit, a kire gondol, érdekes kalandok varázsa fogja körül. Szép arca van, látni jól esik. A hangja kellemes, szívesen hallgatjuk mindannyian. Ne magyarázzon bele többet. Késervesen megbánhatná . . .

A szürke grófnak már ismerjük azt a tulajdonságát, a melyért Voccabella öszvérnek nevezte el. Nem egykönnyen adta föl álláspontját.

— Forgách szívesen van a Lucie társaságában.

— Hogyne, Lucie bájos leány.

— Sokat beszélgetnek együtt.

— Biztosítom, közönyös dolgokról.

— Lucie egy idő óta szenvedélyesen szereti a magyarokat.

— Anie is, Edith is, sőt én is. Stephney oltja belénk . . .

— A multkor, a mikor a hangversenyről hazajöttünk, egymás mellett mentek . . . Figyeltem. Harmónia van a járásukban . . .

— Lucie alkalmazkodó természetű. Ha a gróf urral megy, akkor meg úgy tipeg, mint a fürj. Ez is harmónia.

— Tipegek, az igaz; ő is tipeg? Csufsból teszi a kis tüzrevaló . . . Kár, hogy Klári kisasszony oly ellensége a tervemnek.

— A tervének? Azt sem tudom, miféle terve van.

Buccelini közelebb huzta a széket, hangja suttogóvá vált.

— Forgách fényes párti is, meg nem is. Heute roth, morgen todt . . . Ma nagyur, gazdag, irigyelt. Holnap? Én mondom magának, a ki meg tudom itélni mindazt az erőt, a melylyel

a Habsburgok rendelkeznek: mindenkire rászakad a szerencsétlenség, a ki Rákóczit szolgálja. Rászakad a szép Forgáchra is, nagy bajba kerül a személye, vagyona, állása, élete... Akkor Buccelini megtörli Lucie könyes szemét a vigasztalás selyemkendőjével... Nászajándékkal kibékíti Forgáchot a császárral. Vagyon, befolyás, magas állás megjön újra. Az ifju házasok pedig hálával tartoznak majd nekem és megengedik, hogy — senkim nem lévén — Luciera hagyjam szerény vagyonomat. Megvallom, Klárka, ebben sántikálok.

Klára megijedt. A kotnyeles Buccelini még nagy galibát csinálhat pusztá jóakarattból.
— Veszedelmes terve van, gróf ur. Forgách házas ember.

Buccelini mosolygott.

— Tudom. Mindenre gondoltam... Elválasztjuk a feleségétől. Áttér a protestáns vallásra; Lucie ugyis az. Annyi.

Klára érezte, mint szorul körülötte szűkebbre a hurok.

— Nem hiszem, hogy Forgách szeretné.

— Luciet?!

Oly hódolat volt e fölkiáltásában, Lucie ellenállhatatlanságának oly diadalmas hirdetése, hogy más körülmények között Klára elnevette volna magát. Szorultságában a legerősebb kártyáját játszotta ki.

— Ha Forgách szabad volna, a mint nem az; ha szeretné Luciet, a hogy nem szereti; ha Lucienek nem tetszenék más férfi rajta kívül, pedig sok fog még tetszeni, a míg ráakad az igazira, az egyetlenre: akkor is magába kellene fojtania szenvedélyét; le kellene mondania róla.

— Nem értem. Hogyan? Miért mondjon le?

— Miért... miért... Mert Lucie jellemes. Tudja, hogy Forgách mást szeret. S mert, a ki Forgáchot az életénél jobban szereti, az a leány rábizta titkát... Lucie jó, ha kicsit szeles is. Nem tudná elárulni a barátnéját.

Buccelininek csak most tünt föl Klárika izgatottsága. Remegő hangja, elfojtott, sirástól vonagló szájacskája megijesztette. Észrevette, hogy nagy bakot lőtt. Kedvenc tervéről a legrosszabb helyen szólt. Erőszakos föllépésével napfényre hozta egy ártatlan leánysziv legféltebb titkát.

Legokosabbnak tartotta szedni a sátorfáját és elillanni kotnyeleskedésének dicsőséges színelhelyéről...

Mikor a három Stephney leány hazatért, Klárát könyvek között találták. Faggatták, mi történt, miért sir. Olelték, csókolták, kényeztettek. Lucie volt a leggyöngédebb hozzá, mintha a lelkiismeret furdalná.

Klárika jól kisírta magát. A szemét megtörölte. Még mosolyogni is próbált.

— Mi lelt, édes, drága, egyetlen szivecském? — hizelkedett Lucie, összevegyítve aranyfényü haját a Klárika szép, barna hajával.

— Csup Buccelini azt állítja rólad: szemet vetettél Forgáchra.

Mind a három leány meg volt illetődve; de leginkább Lucie.

— Buccelini egy... egy... ócska ház — mondá haragosan, mert nem jutott eszébe erősebb szó. — Pedig mint kancellár okos, tapintatos, megbízható volt.

— S most milyen — csacsi! — szólt közbe

Anie rendithetetlen meggyőződéssel, fölháborodva azon, hogy a kis szürke gróf Klárikát megrikatja.

Lucie egy ideig tűnődött, azután kíváncsian tudakolta.

— Féltékeny vagy rám, Klárika?... Mond: milyen az a féltékenysé? Ha nézem Forgáchot s ő visszanéz: az már a szivedbe nyilallik?... Ha mosolyunk összevillan: az már kétségbeejt? Ha jól érzem magam a társaságában: sirni szeretnél bánatodban?

Nincs semmi baj, Klárikám, te szebb is, okosabb is, nemesebb is vagy nálam... Én csak szőke, babaarcu leány vagyok, a kinek az a sorsa, hogy Buccelini küld neki virágbokrétát; a ködös London előkelő házaiban végigtáncol néhány vig farsangot; utazik Nápolyban és Sziciliában, bolyong a sós vizü tengeren, ha már a kelleténél jobban unja magát; végül feleségül veszi egy veresbarkóju, kifogástalanul öltözködő angol gentleman, a ki elviszi ősei ódon kastélyába... Itt a te kis Lucied, a ki érzi, hogy csupa láng, örökké dideregni fog a vastagfalú, mogorva termekben és a lelke megfagy az előkelő, közönyös angol élet tiszta, hideg levegőjében... De ebből még nem következik, hogy kiüsse kezedből a boldogság kristálypoharát... Te boldogtalan lennél és én szomjan halhatnék, ha ezer darabra törne... Nem, kis Klárám, ilyent nem szabad rólam föltenned.

Szenvedélyesen odavetette magát a Klárika nyakába. Sirtak mind a ketten, a könyük összefolyt. Ezt látva, Anie és Edith is rágyujtottak a sirásra. Mikor Stephney hazajött, ki volt sirva mind a négy leány szeme. — De ilyen az ifjúság — annál jobban megjön az étvágyuk.

Lucienek használt a lecke. Mikor Forgách faluról hazaérkezett, a Stephney leányok valódi angol kisasszonyok módjára viselkedtek.

Buccelinivel Lucie kegyetlenül bánt: egy álló hétig minden nap visszaküldte a bokrétáját... Hallani sem akart róla. Buccelini Klárika nyakára járt, hogy engesztelje meg a „császár“-ját.

A napok, az együttlét kedves, verőfényes napjai, multak... A békekomédia vége felé járt. Klárika borzadva gondolt rá, hogy a háboru fergetege újra elszakítja őket egymástól.

VI.

A megszegett parancs.

Bécsben kihirdették a fegyverszünet lejáratát. Az ellenségeskedés megkezdődött.

József császár, a kinek sólyomvadászatát a lefolyt télen, a Bécsig száguldozó kurucok megrontották, úgy, hogy Laxenburgba sem mert elmenni, Starhemberget, az új fővezért így biztatta neki Rákóczinak:

— Kövessen el mindent, hogy vadászataimat el ne rontsák a zshiványok.

Mert, hogy patakokban folyt a vér; hogy falvak, kastélyok, templomok, városok lángoltak Morvában és Stiriában; hogy a háboru iszonyata nemzedékek munkáját pusztította el s hogy a kétfelé folytatott háboru örökös tartománya népeit koldusbotra juttatta: azt valahogy még elviselte ő felsége. De, hogy a vadászatait elrontották, azzal a kurucok mértéke betelt.

Hiven azon mesterkedéshez, hogy a szabadságharc vezéreit titokban külön-külön nyerjék meg, Forgáchcsal is kétszer megpróbálkoztak, hogy eltántorítsák.

Először, még Lipót császár életében környékezték meg. Akkor a palota-gróf irt neki két izben, eget-földet ígérve.

Most, másodszor, Rosenberg gróf kereste föl Nyitrán, mikor a közbenjárók Rákócziné termeiben a fejedelemmel találkoztak és tárgyalásokat folytattak.

A gróf, a ki egész életére sántított a Forgách golyójától s a ki engesztelhetetlenül gyűlölte, Salm megbizásából jött.

— A herceg abban a véleményben él, hogy ha valaki, ő hivatva van elosztatni a félreértést a császár és ön között. Önök hárman gyermekkori játszótársak voltak.

Forgách arcán jókedvü guny villant át.

— Köszönöm szives fáradozását, kedves gróf. Az ön helyében figyelmeztettem volna a herceget: hogy a béke olajágát galambbal és ne hollóval küldje... Azokkal a gyűlölködő érzésekkel, a melyekkel a gróf megtisztel, békeangyal szerepére talán még sem vállalkozhatik?

Rosenberg az ajkába harapott.

— Nem gyűlölöm már, Forgách gróf. De ha gyűlölném is, a legmagasabb szolgálatban nincs szeretet és nincs üllölet, csak vak engedelmesség. Mikor elvállaltam e kényes küldetést, nem gondoltam a dolog személyi részére. Mint hűséges szolgálója a császáromnak, akármily ellensége legyek Forgáchnak, magának az ügynek, — hogy neve, tekintélye, fényes katonai képességei elvonassanak Rákóczitól, — hive vagyok, elhiheti.

— Elhiszem, de azért, ha egy szál kötélén függünk a mélységek fölött, kényelmetlen érzés tudni, hogy a kötéel vége a halálos ellenségünk kezében van... Mert ne gondolja, kedves gróf, hogy ön már megbocsátott. Ha megölöm, talán inkább, mint így, hogy sántává tettem... A bicegés nagy szépséghiba... Még a versláb is komikus, ha biceg, hát még a diplomaták!

Rosenberg sötét arca hideg maradt, vigyázva, nehogy a gunyolódásért kiessék a szerepéből.

— Belátok a kártyájába. Szeretné meghiusítani a küldetésemet. Kompromittálni akar Salm herceg előtt. Homlokomra igyekeznek írni láthatatlan betűkkel: „ügyesebb embert küldjeteK.“

Mert csak az emberen, a ki önhöz jön s az időn és alkalmon mulik a dolog... Engem elutasíthat. Azért, ha megbízatásom meghiusul, senki sem fogja hinni, hogy ne volna hajlandó kibékülni ő felségével. Csak azt hiszik majd, hogy ügyetlenül fogtam hozzá a megbízatásomhoz.

Forgách leküzdötte ágaskodó indulatát.

— Ugy! Hát önök, bécsiek, mérget mernének rá venni, hogy Forgách Simon cserbenhagyja a nemzetét előbb-utóbb? Az önök dolga, mit hisznek rólam, mit nem. Az én dolgom bebizonyítani, hogy ezuttal rosszul számítottak.

Rosenberg a fejét rázta. E mogorva, unatkozó, reményét vesztett, sötétarcu, szánta fiatal férfinak olyan volt a lelke, mint az őszi tarló. Olykor elszállt fölötte egy-egy fényestollu mádár csapat, egy-egy nemesebb gondolat.

— Félreértett. Nem a jelleme, de a kivéte-

les helyzete miatt tartjuk lehetetlennek, hogy királyával ki ne béküljön. Más az, ha a gyermekkori játszótársunk ül a trónon s más, ha csak egy uralkodó.

Mindenki tudja, csak ön ne tudná, hogy ő felsége szive tele van jószándékkal a magyarok iránt? Hogy mihelyt trónra lépett, teljesen elfogadható föltételeket terjesztett a nádor útján az ország elé? . . . El tudom képzelni, hogy azokat a gyöngéd emlékeket, a mik gyermekkorukban a császár és az ön szive között szövődtek, van elég ereje kiirtani. Egy dologra nincs ereje, Forgách gróf, sőt nyiltan kimondom, nincs és nem is lehet bátorsága: a nemzetét nem foszthatja meg mindattól a szerencsétől, áldástól, hogy mint egyik első tanácsosának, (mert Salm herceg nevében a kancellárságot ezennel följánlom), ő felsége a magyar ügyeket az ön szemével lássa, s a bajokat az ön szivén keresztül orvosolja . . .

Forgách fölemelte a fejét. Oly erős elhatározás látszott homlokán s szemében, hogy Rosenberg, mielőtt egy szót szólt volna, már tisztában volt küldetése teljes kudarcával.

— Lám, lám, Rosenberg, ha akarja, mily szép áriákat tud énekelni . . . Röviden és érthetően válaszolok: hüséget esküdtem Rákóczinak, meg is tartom.

Rosenberg meghajtotta magát.

— Nem bolygatom a kérdést tovább, még sértésnek venné. Van egy más megbízatásom is: mérsékelje a vezértársait, ne viseljenek háborut tatár módra. A császárt különösen fölingerlik a morvaországi és stíriai égetések.

Forgách tiszteletlenül vállat vont.

— Elhiszem, fáj az udvarnak, ha Ausztriát

vagy Morvát bántjuk. De bezzeg nem érzi szegény országunk pusztulását és romlását.

Ha a kastélyokba szorult némettség hadainak ellentáll, a kastélyokat bizony összerontom. Ha a német paraszt fegyvert fog ellenem a falukban, nemcsak vele bánok el kegyetlenül, de az egész háza népével... Mert akár falu, akár város, akár vár ellenem fegyvert fog és nem hódol, s vérrel kell megvennem: senkinek sem lesz ott irgalom.

Szünetet tartott a beszédben. Azután emelt hangon indulatosan tette hozzá:

— Szégyen, gyalázat, a mit a császári armádia művel. Nem is tatár, hanem vandálok módjára visel háborút. Népünk kiirtása folyik itt, háboru címe alatt. Az Ocskay-féle hadviselésnek eddig ellene voltam, most már azt mondom: szemet szemért, fogat fogért. A mi földünket ugyan sivataggá tehetik a császár fegyverei; de ő felsége osztrák tartományai is egytől-egyig elpusztulnak...

Rosenberg fölállott. Mint a hogy Mefisztót rajzolják, szakasztott olyan volt kurta, spanyol selyemköpenyben, piros harisnyában és piros cipőben, magasra felkötött vékony spádéval s a bicegő járásával.

— Szomoruan számolok be Bécsben küldetésem eredményéről. Az ut, a melyen megindult, attól félek: a vérpadhoz vezet.

Forgách az ajtóig elkísérte vendégét.

— Sok lépcső van még a vérpadig. Még sok történhetik, a mig fölérek rá. Ha ő felsége a politika alkimistáira, a hizelgőkre és a gonosz tanácsosaira hallgat, még megérjük: teljesen elvesziti országunkat.

Rosenberg gróf az ajtó kilincse után nyult.

— Emlékszik Prinzensteinre?

— A kit a jezsuiták kedvéért birtokaira száműztek?

— Arra. Hogy a Voccabelláékat boszantsa, ő felsége visszahívta az udvarhoz és vissza helyezte minden méltóságába. Képzelve, a pompás kis tréfa hajótörést szenvedett. Az eminentissimék nagy ellensége, hosszú számkivetése unalmában arra a gyászos elhatározásra jutott, hogy maga is beáll a sokat ócsárolt rendbe. Az ügyes jezsuita, a ki dragonyoskapitány képében a legfélreesőbb kastélyába kísérte, megtérítette az elévedett báránykát. Egész Bécs ez eseten mulat.

— Elég sovány mulatság. Majd szerzünk mi — ha már az ellenségeskedés megkezdődött — a kedves Bécsnek sokkal különb mulatságot...

Rosenberg fanyaran mosolygott.

— Egy kis kuruckivilágítást? Azzal már torkig vagyunk.

Kezet fogtak.

Rosenberg, miközben lebecgett a lépcsőn, eltöprenkedett. Örülnie kellett volna, hogy küldetése meghiusult és az ellensége minden hidat elégetett maga mögött és mégis busult. A férfi ily nagy elhatározásának fénye, hogy elkápráztatja majd Consbruch Klárát! Erre gondolt.

*

... Rákóczi elfoglalta Esztergomot. Meg akarta próbálni Pozsony megrohanását is, vagy legalább a város alatt lévő tárházak elpusztítását.

A terv kivitelével — írásbeli parancsban — Forgáchot bizta meg a fejedelem. Szinre induljon Morva felé. Bazinnál hirtelen álljon meg, forduljon Pozsonynak és kísértse meg Stahrem-

berg tárházának elpusztítását. Azután törjön be német földre.

Forgách, a fejedelem parancsához hiven, Pozsonynak tartott, hogy bombáztassa. A pozsonyi polgárok küldöttsége azonban elébe ment, esedezve, kimélje meg városukat a háboru borzalmától. Váltásdíjat ajánlottak föl, hogy békén leszüretelhessenek.

Forgách — úgy gondolván — hogy az élelemraktárakat visszajövet is felpörkölheti, Ocskayval átkelt a Morva vizén. A vett parancsnak tehát a második részét teljesítette előbb.

Hirét véve, hogy Stahremberg a karvai sáncokat bevette és Esztergomot vívja, egy diadalmas beütéssel akarta helyreállítani a katonai egyensúlyt, úgy vélekedvén, hogy az osztrák tartományok égetése kimozdítja jelenlegi állásából a német hadat. Rosenberg grófnak tett ígérete is sarkalta, hogy majd szerez ő a kedves Bécsnek parázs mulatságot.

Zissersdorf városkában a Bayreuth dragonyosezredet körülzárta. Ágyuval és bombavető mozsarakkal rést tört a falakon. A német katonaság, közöttük a fegyvert ragadott polgárság, makacsul védelmezte a várost. Forgách rohamot parancsolt. Meghagyta, az ősi ellenségnek kegyelmet osztani vagy azt tőle elfogadni, nem szabad.

Az egész Bayreuth-ezred az elfoglalt város falai közt lelte sirját. A polgárok közül senkinek sem irgalmaztak. Magát Zissersdorfot földulták és fölpörkölték. Kő-kövön benne nem maradt.

Forgách lelkét elfogta az öldöklés és pusztítás démona. Ocskay lovasságát ráküldte a morva falvakra. A „üz fejedelme“ mindent föl-

gyújtott és mindent lekaszabolt, a mi utjába került.

Forgách meg volt elégedve a beütések eredményével. Vagy negyven falu füstté lett; egy várost eltörölt a föld színéről; a császár egyik leghiresebb lovasezrede: volt, nincs; zászlók, ágyuk, fegyverek, foglyok kerültek kezébe; zsákmánynyal megrakott szekerek hosszú sora követte utjában. Ausztria megrémült; Bécs elvesztette a fejét; az udvar feldühödött. Stahrenberg győzelmeinek kelyhébe keserű ürömsöpp vegyült.

A mi gyűlölet és boszuvágy a „kalapos ellenség“ ellen lelkében összegyűlt, s a mi már szinte fojtogatta: vérrel és vassal egy kicsit lehütötte.

A németek már téli szállásukra huzódtak. Forgách itt sem hagyott nyugtot nekik. Ocskayt átküldte a Morva vizén, hogy fészükéből ugraszsa ki.

Ekkor, váratlanul, rendeletet vett Rákóczitól, adja át a Vág mellett fekvő hadak vezérletét Eszterházy Antalnak, ő maga jőjjön az udvarhoz.

Reménységgel és bizalommal kelt utra; egy tisztjét, a Bayreuth dragonyosoktól elvett zászlókkal, előre küldte. Ő maga, Rozsnyóhoz közel, egy kis faluban töltötte az éjszakát, hogy reggel jókora kísérettel bevonulhasson.

A fejedelem szívesen fogadta Forgách diadalának jelvényeit s a tisztet fáradságáért megjutalmazta.

Ködös, nyirkos, novemberi reggelen elővezették Forgách legkedvesebb lovát, azt, a melyiknek a koroncói csata alkalmával az életét

köszönhette s a melynek, a tuláradó fölhevülés pillanatában, az ezüstpatkóit megcsókolta.

A paripa, mikor Forgách nyeregbe akart ülni, ágaskodott, hátra rugott, sörényét fölborzolta. Forgách megsimogatta a száraz, finom fejét, kedveskedő néven szólította, hogy megnyugtassa. A ló csak annál idegesebb lett. Egész teste remegett, kétszer-háromszor visszafordult, nagy, fényes szemével úgy nézett a gazdájára.

Forgách megsajnálta.

— Valami lelte. Vigyétek az istállóba. Legyen gondotok rá, a míg visszajövök — hagyta meg a lovászának.

Másik lovat vezettek fékszáron elébe. Föülült minden baj nélkül. Sebes nyargalvást megindult a kíséretével.

Már közel jártak Rozsnyóhoz, mikor a köd fölszállt. A mezőkön csillogott a dér. Ugyancsak erős harmatban fürdött a lovak lába. Néhol ereket, árkot, sövényt kellett átugorniok, a hogy Forgách szokása szerint, toronyirányba mentek.

Csipkebokor mellett lovagoltak el. Piros bogyóval volt megrakva minden ága. Csak úgy virított messziről.

— Szeretem a piros színt. Látni is jól esik. Váratlan örömet jelent. De az ott ni, bodzafa, mindjárt a szomszédságában. Ki nem állhatom a fekete gyümölcsét. Mintha csupa patkányszem meredne rám . . .

Hátra tekintett. Most vette csak észre, hogy Csontos nincs a kíséretében.

— Mi lelte a vén árkangyalt? Kézcsókra akartam vinni a fejedelemhez.

Elmondták, hogy Csontos tegnap óta sorvadozik. Nincs jártányi ereje. Hov' lóhátra ülni nem birt, szekéren akarta agyonrázatni magát;

hogy nem marad el semmiért a kedves gazdájától. Ugy kellett erőszakkal lefektetni. Most izzad a sok kegyetlen herbateától.

Forgách elkomolyodott a rossz hirre.

— Ebéden bizonyosan ott tart ő felsége, ám estére hazavágtatunk a vén csonthoz. Hiába, ócska nyereg elvásik. Csak valami nagy baja ne essék. Lám, a bodzafa megjelentette.

A nap kisütött. Rozsnyó templomtornyai, cserepes háztetői előttük fénylettek. A komor gondolatokat elüzte Forgách arcáról.

A járókelők megbámulták a daliás, fiatal kuruc tábornokot és a kíséretét. Az ablakok kinyíltak utánuk.

Máskor Forgách fényes, ragadozó szeme ugyancsak alátekintett a csinos fiatal polgárasszonyok fejkendőjének. Most a kinyitott ablakok sem érdekelték, pedig kedves, borzas aszszonyi fejceskék jelentek meg a nyílásában.

Korai lévén az idő, előbb a szállására ment. A tisztje, a ki az udvaron ácsorgott, lelkendezve jelentette a nagy kitüntetést. Vay Ádám udvari marsallus már negyedórája várja a szobájában.

— Nagy kitüntetés a fejedelemtől — mondá a környezetének, — hogy élémbe küldte. Sietek föl az udvarlására.

Két-három lépcsőfokot átugrálva, ment föl az emeletre. Arca sugárzott a büszke örömtől, mikor benyitott.

Vay Ádám a szoba közepén állott. Kardosan, föltett kucsában. Hideg, szertartásos arca megállította Forgáchot az ajtóban s a szivből jövő üdvözlés szavát az ajkán fagyasztotta.

— Kérem a kardját — tábornagy ur, ezzel fogadta.

Forgách elhalványodott. Mindenre el volt készülve, csak erre nem.

— Hogyan? — felelte föllobbanó önérzettel — talán nem elég jól forgattam Rákócziért?

Vay Ádám becsületes, jó arca tüzelt az izgatottságtól.

— A tábornagy ur foglyom . . . A fejedelem parancsából . . .

Forgách leoldotta kardját. Ha lázongó indulatját el nem fojtja, oda vágja a kárdot a Vay uram lábához; de élete e nehéz pillanatában megemberelte magát.

— Jogom volna ugyan számon kérni: hogy hol a fejedelem irott parancsa, pecsétje, aláírása? Kérdezhetném: engem, a ki főispán, tábornagy és a szövetségi tanács tagja vagyok: micsoda okért fogatnak el idézés és meghallgatás nélkül? Személyes szabadságom ily súlyos megsértése nem az ország ősi szokása ellen van-e? Nem lesz-e ily lépés rossz hatással, mikor jogai és szabadságáért van a magyar nemzet most is fegyverben? De mind e kérdést magamba fojtom. Az udvari marsallus uram Rákóczi nevében jött. A név előtt meghajlok. Ime, a kardom.

Levette a fővegét és kardját lovagias, nemes mozdulattal átnyujtotta.

VII.

Rab Simon.

A krasznahorkai vár kapusát kürtszó riasztotta föl álmából.

A mennyire ködben, hajnali szürkületben kivehette, hintó döcögött föl a meredek kaptatón. Vagy száz lovas környékezte.

A kulcsot leakasztotta a falról, kényelmesen lecammogott a lépcsőn, fölrángatva öt-hat őrségi hajdut, a kik a boltozott kapu aljában úgy aludtak, mint a bunda.

— Hej, lovasok állanak odakinn.

— Csak nem németek?

— Ha németek — régen beléjük lövök az ágyuval; ennyit könnyv nélkül is tudhatnátok, öcsém . . . Tyüh, de pokoli lármával vannak.

Egy harsány hang átkiáltott a széles vár-árkon.

— A fejedelem nevében.

A hajduk kópójájukhoz kapkodtak, a kapus a vassal kivert nehéz tölgyfakapu ablakán kisan-
ditott.

— Jézus Máriám! Palotások. Még pedig ezüstkapcsosok. A hintóban nyilván maga ő felsége ül.

Esze nélkül eresztette le a fölvonó-hidat.

A hintó begördült, a lovak patkójától visszhangzott a kapuboltozat.

Ekkor már talpon volt a várban aprajana-
nagyja.

A várnagy felkötötte ezüstös, görbe fringiját és hirtelen valami latin üdvözlő beszédet kerekített, csiszolt ki elméje esztergapadján. Az őrség, vagy ötven ember, szép sorjában fölállott az udvar közepén.

A hintóból Forgách Simon gróf, tábornagy szállott ki. Ez is elég nagy ur, hogy üdvözlő beszéddel és sorslövással fogadják Krasznahorkán.

A várnagy levette süvegét, illő testállásba vágta magát és belekezdett a mondókájába. Forgách keze intésével az érdemes férfinak torkára forrasztotta a szót.

— Ne cifrázza, barátocskám. Rabnak jöttem . . .

Azzal se szó, se beszéd, nagy sarkantyupengéssel nekiindult az épület fölpcsőjének.

A palotások hadnagya előmutatta a fejedlem írásbeli rendeletét, meg az Andrássyak beleegyezését, hogy egy század palotás, további parancsig a várban maradhasson.

— Talán áruláson kapták ő méltóságát? . . . — kérdezte elhülve a hadnagytól.

— Dehogy kapták! Csak olyan jó kuruc ő kegyelme, mint mi ketten.

— Hát csatát veszített?

— Nem veszített az. Fölverte a németet Morvában. Egész dragonyos ezredet megsemmisített. Zászló, hadiszer, zsákmány esett a kezébe.

— Mi a szösznek fogták hát el?

A hadnagy vállat vont. Kurtán véget vett a kérdezősködésnek.

— Tudja a fene . . .

Forgách ezalatt a följárat kőbe vésett címerét nézegette.

— Andrássy-cimer. Krasznahorkán vagyok . . . — dűnnyögte és füttyörészve nekiindult a lépcsőnek.

Délelőtt ki akarta tapasztalni, szigorú utasításokat adtak-e ki az őrzésére?

A tisztán tartott várudvaron egy lélek sem járt.

Az ablakok köröskörül nyitva voltak. Komor vasrostélyok mögül kedves muskátlifejek leselkedtek. A magas rézcsatornán galambok tolazkodtak. Mikor megunták magukat odafönn, párosával lerepültek a homokos udvarra. A napon csikos hátú, vörös kandur sütkérezett. A galambok föl sem vették. Szép, kis fejüket min-

den lépésüknél kacéran jobbra-balra illegetve, ott tipegtek a Forgách közelében. A macska megmozdult; vége szakadt egykedvőségüknek. Lány, lebegő szárnyesapással felültek az ablak kiálló vasrácsára. A kandur boszusan pillantott utánuk, mintha unalmas volna az élet finom galambpecsenye nélkül. Ujra végighevert a napon, mint hiu világfi, talpával a pofácskáját mosogatta.

Az udvar hát békét lehel. Forgách lement a várkertbe, mely egy kis erdőben végződött. Belevette magát. Addig ténfergett benne, a míg forráshoz nem ért. A mellé letelepedett.

Az erdő nagyon megritkult. A sárga avar vastagon borította a földet.

Hanyatt feküdt, két kezét a feje alá téve, a kopasz fák között a kék eget nézte.

E pillanatban semmire sem gondolt. Érzés és gondolatok nélkül szeretett volna feküdni a csupasz földön, mint széltől ledöntött fa. A világ, az élet, a hivatása, családja, birtokai, a szerencsétlensége, sőt Klárka: minden idegen volt a lelkétől.

Mintha a lelkét és az agyát elküldte volna messzire, idegen csillagokba és csak a teteme feküdnék itt, de az élő teteme: olyasmit érzett a forrásnál.

Az avar megzörrent, óvatos lépésektől. Leánynak vagy öznek lehet ily könnyű lépése.

Fiatal őz jött valóban. Megszomjazhatott, hogy a fekvő alak el nem ijesztette. Előbb, mikor megállott, meghökkent tőle; de látta, mozdulatlanul fekszik. Nincs mit félni tőle.

— Ime, az őz is ledöntött fának vagy halottnak néz . . . — kezdte Forgách idegen csil-

lagokból visszaszólítani az elméjét. — Kedves, finom feje van! Fényesek és nagyok a szemei! Kecsesen hajlik meg a nyaka, a hogy iszik!... Klárikát juttatja eszembe.

Érzés, gondolat, lélek, mozgás, a mit lenyügözött, hogy heverő fatörzshöz legyen hasonlatos, egyszerre fölszabadult benne. Az őz felütötte fejét. Ijedt szeme összetalálkozott a föleszmélt ember tekintetével. Remegés fogta el testét. Hátraszegezte nyakát és villámgyorsan beperdült a sűrűbe. Eliramodott a lehullott faleveleken.

Forgách a könyökére támaszkodott. Most igazán emberi lépések zaja ütötte meg a fülét. A bokor szétvált. Magas, borotvált arcú, veres barkóju férfi jött elő a bozótból. Ezüstszinóros, baracklekvár színű egyenruha volt rajta, magaszáru lakkesizma, rákötött, nehéz sarkantyuvai. Három lépésre Forgáchtól megállott; fővegét megemelte.

— Talán zavarom kellemes vagy kellemetlen gondolatában, mylord, de hivatalos kötelesség kényszerít rá. Nevem Williams. Ő felsége, az angol királyné futárja vagyok. Stephney lord levelét hoztam.

Forgách fölült, úgy nézett Williamsra. Majd fölállott, a fővegét megemelte.

— Azt hittem angol tábornok, sir, oly szépek a vállrojtjai.

Williams szigorú, borotvált arca mosolyra huzódott.

— Az angol tábornokok nálam is pompásabban festenek, mylord.

— Hogy talált rám? Aligha történhetett a sátán munkája nélkül.

— Tudták, hogy a gróf ur ide rejtőzött.

Ugy látszik, minden lépését szemmel kísérik. Habár, úgy nézem, nincs valami kegyetlen fogásban. Rózsaágyon fekszik mylord, ez érdekes, kis várban. Ha megengedi, a fiatal Stephney hölgyeket meg is nyugtaton. e felől.

— Lekötelez vele, sir.

Forgách feltörte a Stephney levelét. S hogy megmutassa a rőt barkójunak, hogy kuruc főtitst is tud udvarias lenni, engedelmet kért, hogy a levelet elolvashassa.

Stephney sajnálkozott, hogy Forgáchot a fejedelem kihallgatás és ítélet nélkül fogatta el.

Ha valamiben segítségére lehet, szívesen megtesz mindent, a mi hatalmában áll, hogy fogóságának végét vessen.

Tudatja, titoktartás pecsétje alatt, hogy őt rövid idő múlva Angliába hazaszólítják. A béketárgyalások kudarca kedvét szegte. Megunta a bécsi politika kétszínűségét. A magyarokról is meg kell őszintén mondania: sem döntő sikerrel háborut viselni, sem kellő időben békét kötni nem tudnak.

Mondani sem kell, hogy leányai kalandosabbnál-kalandosabb terveket szövögetnek a megmentésére. Az angol köd, a hideg, józan angol éghajlat jót fog már tenai nekik...

Még egy igen kedves kötelességet teljesít: egy bájos, kedves leány fölkérte, tudassa vele, hogy sokat gondol rá és kiszabadításán fáradozik.

Forgách arcán öröm és szomorúság váltakozott, a míg a levelet olvasta. Williams illetlennek és a levéltitok megsértésének ítélte, hogy a míg Forgách a levelet olvasta, az arca kifejezéséből következtessen a levél tartalmára. Nagyokat ivott addig a friss erdei forrásból. Ké-

sőbb a fákat nézegette. Mint mikor az érett gyümölcs, estében, a lombok között egy pillanatra megakad, olyan zajt hallott: Mátyás-madár surrant ki az ágak közül.

Williams sóhajtott. Forgách figyelmes lett rá.

— Mi baja, sir?

— Nem lesz ma szerencsém, mylord. Mikor jöttem, elzavartam a forrástól egy őzikét; most meg Mátyás-madár ijed meg a balsorsomtól.

— Nem a balsorsától, sir, csak a vállrojtjaitól.

— Yes. Angliában a madarak nem ijednek úgy meg tőle, mint az önök madarai. Ha otthon szellőzni kiakasztom a királyné kabátját a kerítésre, öt-hat gerle rátelepszik. Mind jól nevelt madarak, mylord. Akármeddig ülnek raita, egy sem feledkezik meg, mivel tartozik a vállrojtok hivatalos tekintélyének.

— Menjünk, sir . . . — fordult Forgách Williamshoz . . . — Talán kapunk valami kis ebédet.

Williams becsületes, bádog szemével Forgáchra bámult.

— Hej, a fiatal Stephney urhölgyek hogy megcirógatnék a barkómat, ha azzal a hirrel állítanék be, hogy mylord szives volt hátat fordítani a krasznahorkai várkastélynak. Még talán Klára kisasszony is leereszkednék rőt színű barkómhoz, pedig soha sem láttam komolyabb és kedvesebb teremtest nála. De talán sokat is fecsegek, mylord.

— Szivesen hallgatom, sir.

— Érzem, mint ő felsége az angol királyné futárja, hivatalos tekintélyemnek tartoz-

nám azzal, hogy e fiatal hölgyekről szólva, gitárt ne pengessek, de már, engedelmet kérek, megtörtént . . .

— Nem tesz semmit, sir — vigasztalta Forgách a fényes lakkcsizmás Williamsot. — A fiatal leányokról vagy hallgatunk vagy csupa szépet és jót mondunk. A hallgatás néha azt is jelentheti, sir, hogy szívünkben az énekek éneke zeng-bong egyik-másik fiatal hölgy tiszteletére. Talán én is többet mondtam, mint a mennyit — helyes mértéktartással — mondanom kellett volna. De, haj, sir, fogoly vagyok és önök Angliába hajókáznak. Mi ketten — megeshetik, — soha többé nem látjuk egymást. Ön angol, megsérteném, ha másképp mondanék köszönetet a barátságos viselkedéséért, mint egy szives kézszorítással.

— Yes, mylord . . . mi értjük egymást . . . — mondá a futár és Forgách nyujtott jobbját keménven, férfiasan megszorította.

Ebéd után Williams, a ki a magyar borokból jól felhörpintett, bucsut vett Forgáchtól.

Forgách oly hihetetlennek tartotta, hogy hosszabb ideig fogságban penészedjék és olváratatlannak érezte magát, hogy minden pillanatban várta a félreértés kiderülését.

Az első három nap csak eltelt.

Negyedik nap rossz kedvvel ébredt föl. Türelmetlenül kérdezte, nem jött-e levele?

A várnagy szerette volna vigasztalni.

— Délig itt lehet a futár.

Forgách összeráncolta homlokát.

— Jó. Délig várok. Negyedik napja, hogy itt vagyok. Négy nap alatt várakat foglaltam el Rákóczinak. Hogy valakivel méltatlanul bán-

tunk, kisebb fáradság rájönni, mint várakba ülni bele ennyi idő alatt.

Délig a szobáiban járt föl-alá. Olykor kitekintett, a várkaput nézte. A kapun napóra volt. Forgách türelmetlenül rá-rápillantott.

— Hej, de sok jó emberem volt, a mig jól ment dolgom. Most egy sincs; olyan a barátságuk, mint a napóra, csak napsütéskor mutatja az időt.

Ebéd után Forgách beüzent a palotások hadnagyának, hogy szeretne vele ostáblázni. Készségesen sietett föl hozzá.

Forgách háttal ült az ablaknak. Buzgón elmerült a játékba, mintha estig mindenáron agyon akarná ütni az időt. Alig követett el hibát, annyira figvelt minden lépésére.

Kovács szórakozottan játszott. Lopva kitekintgetett az ablakon. Ő is a futárt várta. Fogoly-e a kuruc tábornagy vagy vendég: el kell dölni hamarosan. Ily súlyos felelősséget nem hordozhatnak, minden kicsiségre kiterjeszkedő felsőbb utasítás nélkül.

Négy óraker besötétedett.

— Hagyjuk abba a játékot. Még nem akarnék világot gyujtani. Jó így, a homályban elgondolkozni. Főleg az ön korában, mikor az embernek sötétben támadnak a legfényesebb gondolatai. Hány esztendő?

— Csak öt évvel vagyok fiatalabb a gróf urnál és még csak hadnagy vagyok.

— Nekem a grófi cím volt a szárnyam. Meg a mostani császár. I való gyermekkori barátságom... Az udvarnál neveltek, édes Kovács.

— Talán ezért gyanakszanak a tábornagv urra.

— Ezért? A mi érdemem? Mikor a Habs-

burg-ház és Rákóczi között volt választásom, hogy Rákóczit választottam: ennél mi bizonyíthatná jobban a hűségemet? Nem, fiam, az okoskodása rossz uton jár.

A hadnagy fülelt. Hallotta a leeresztett föl-vonó-híd láncának csikorgását, a vágató ló patkója zaját.

— Megjött a futár - - szólalt meg a sötétben s nagy kő esett le a szivéről.

Forgách hangján átérzett az öröm.

— Küldje egyenesen hozzám.

A régi, parancsoláshoz szokott, biztos hang volt ez. Neki is lódult tőle Kovács, vaiahol az udvar közepén állott meg.

A futár lovát bekötötték az istállóba.

Ő maga a várnagynál és a hadnagynál jelentkezett.

— Ő méltósága vár rád... Körmöci sárga csikók ütik a markod, ha jó hirt hoztál — nőgatta a hadnagy, hogy véget vessen a Forgách gyötrelmes várakozásának.

A futár izzadt homlokát törülgette.

— Tessék egy levél.

— A grófnak semmit sem hoztál?

— Semmit.

Nyomasztó csönd támadt. A várnagy maga akarta fölvenni Forgáchnak a fejedelem levelét. Az ezüstitálcát e célra már ki is készítette. Ott szorongatta a hóna alatt. Most kámforrá vált tálcástól a rossz hír hallatára.

A hadnagy föltépte a levelet. Utasítások voltak benne a fogolyra vonatkozólag.

A kapuboltozat sötét volt és az udvar is. Az istállólámpa esett hozzá a legközelebb. Az alá állott, kétszer-háromszor végigolvasta az elég

szigorú utasítást, hogy minden pontját eszébe vesse.

Azalatt a katonák körülfogták a hírnököt. Friss hírekért nyaggatták.

— Hát a gróf elfogatásáról mit beszélnek a táborban? — kérdezte káplán, a ki a szájtató kíváncsiak közé vegvült.

A hírnök nem szívesen felelt.

— Ki ezt beszéli, ki azt, a hogy ilyenkor szokás.

— De mégis... Sajnálják?

— Mindnyájan hamar megvigasztalódunk más ember szerencsétlenségén.

— Nem bánta-e meg ő nagysága, a mit tett?

— Bánta-e, nem-e: nem kötötte az orromra.

— Mintha galambház volnál, hireid, a mi ket rejtegetsz, galambok, én meg vérengző macska, a ki a dúcot kerülgetem: úgy felelgetsz. Egyenesebben is válaszolhatnál.

— A pisai templom tornya görbe, még sem félnek a papok, hogy összedől. Misét mondanak benne... Az én görbe válaszomban is van mag, csak keresse meg tisztelendőséged.

A katonák nevettek. A káplán boszusan megfenyegette a hírnököt.

— Kálomista varju vagy, azért károgsz a papra. S azért nem sajnálok Forgách grófot, mert minden ivadéka hü katolikus.

A hírnök elkomolyodott.

— Ha katolikus, ha nem, megveszekedve gyűlölte a németet, mint jó magunk. Sajnálom bizony őt szivemből; de több hasznát venné egy jó kötélhágcsónak, a mivel a várfalon leereszkehetnek, mint a kuruc sereg sajnálatának.

A káplán kezét dörzsölte megelégedésében.

— Ecce. Tehát mindannyian sajnáljátok. Mégis kivettem belőled a sereg hangulatát.

— Hangulat! Hangulat! (A hirnök megvetően legyintett a bal kezével.) A sereg hangulata sovány táplálék. S ha Forgách uram meghizik tőle, az csak rosszabb ránézve; annál kevésbé fér ki a tömlöce ajtaján.

A várnagy hiába bujt el a pincébe, mintha borokkal volna sűrű dolga, a palotások hadnagya ott is rátalált.

Háromszáz akós hordót ütögetett éppen agyba-főbe a kalapácsal: tele van-e vagy felöntse?

A hordó gyanusan kongott.

— Canis mater, erre rájártak.

Kovács hadnagy leült az ászokgerendára, szomoruan lógatta a fejét, kezében a fölbontott levelet szorongatta.

— Holnaptól kezdve vigyáznunk kell a gróf minden lépésére.

A várnagy kifakadt.

— Vigyázzon kelmed, azért rendelték ide századmagával. Már én ilyen áldott, kedves, jó nagy ur porkolábja nem leszek vénségemre.

A hadnagy még busabban lógatta a fejét.

— Itt nem hallja egy lélek sem a hordókon kívül: rossz emberek vannak a fejedelem körül... Így csuffá tenni semmiért egy országnagyt. Süssünk ki valami okosat, várnagy uram.

A várnagy kezében a fakalapács táncra perdült. Oly dühösen döngette vele a hordót, hogy alig lehetett érteni egy-egy szavát.

— A fejem nem kemence, hogy sütni lehetne benne. A fejedelem dolga. Hadnagy uram

azért van itt, hogy az ő nevében intézkedjék; de Zrinyit és Nádasdyt is kihallgatás és ítélet nélkül fogta meg . német és akkor micsoda ékteleu lármát csaptunk!

A hadnagy összehajtotta az irást, a térdét verdeste vele.

— A fejedelem igazságos; nem tesz semmit ok nélkül. Forgách se ingem, se gallérom, de azt tartom, a sorsát meg nem érdemelte. Hanem már azon tul vagyunk. Itt a fejedelmi parancs. Nincs ellene appelláta . . .

— Nincs? Hátha kiméletesen hajtaná végre? Ha pogányul bánnak vele, inkább elhagyom a szolgálatot. Forgách uram gazdag, a fél ingeujjából is kirázza az Andrássy vagyont. Kiszabadulása után majd ad kenyeret akár Gácson, akár Tavarnokon.

Megelégelte a hordó döngetését, lecsapta a kalapácsot. Nézte az árnyékukat, a hogy a méces fogyatékos világánál szertelenül megnövekedve, ott imbolygott a pinceboltozaton.

. . . Mihelyt, a futár érkezésekor, Kovács kiment a szobából, Forgách csöngetett.

— Gyujtsatok gyertyát . . . — mondá a belépő huszárnak. — Sok gyertyát, hogy nappali világosság legyen.

A mig a huszár behozott három kétágu gyertyatartót, Forgách behajtotta az ablaktáblákat és várta a fejedelem levelét. Biztos volt benne, hogy a lovashírnök a szabadulását hozza.

Csaknem félóra telt el, mióta a fejedelem küldöttje megérkezett. Még sem kopogtatott az ajtaján. Mi történt vele?

A gyertyatartók közül hármon elfujta az égő gyertyát és félre tette őket. Egy kis ideig

még ott füstölögtek. Ő is évődött, füstölgött magában.

A negyedik gyertyatartót közelebb huzta, elővette Zrinyi híres katonai munkáját, „Ne bánts a magyart“, a mit mindenütt magával hordott és olvasta.

Eleinte nehezen ment az olvasás. Mint gyertyája körül az éjjeli pillék, a fejében gyult fájdalmas világosság körül, hogy igazán rab — megperzselt szárnyakkal vergődtek a gondolatai.

Lassanként azonban a könyv szépsége, eszméinek tüze, a nemzetét féltő férfilelek szenvedélyes hazafisága hatalmába kerítette az elméjét.

Félórai olvasás után, a hogy fölállott, érezte, bátran szembe fog szállani sorsával.

Az jutott eszébe: ha a hadnagy és a várnagy szigorú utasításokat kaptak rá vonatkozólag, mily nehéz és kényes helyzetbe jutottak szegények!

Föltette, hogy föladatukat megkönnyíti.

Fél nyolckor, vacsora idején, Kelemen benézett hozzá. Forgáchot derült, nyugodt hangulatban találta. Ettől a szive még inkább elfacsarodott.

— Bőjtölök várnagy ur, ne is kinálgasson vacsorával... Egy kérésem volna... — szólította meg Forgách a nyugtalankodó férfit.

— Kérése? Paráncsoljon velem méltóságod.

— Zárassa el a szomszéd szobába vivő ajtót. Sok nekem két szoba.

— Száz szoba sem sok... — buzgólkodott a várnagy.

— Van egy jó gondolatom. Költöztesse oda a palotások hadnagyát. Ha unom magam és

egy kis ostáblát szeretnék játszani, legalább kéznél lesz. Csak átkopogtatok hozzá.

A várnagy sohajtott.

— Ha méltóságodnak kedve telik az egy szobában! De én inkább száz fényes szobában lakatnám, mint egyben.

— Egerlyuk sincs száz Horkán, nem szoba... Honnan vennének száz katonát száz ajtó elé? Mert mától kezdve őrt állítsanak a küszöbömre.

— Mi a csodának? — hüledezett a várnagy.

— Mert az a rendje. Huszonnyolc éves korom óta mindig diszörség állott az ablakom alatt. Ebben a korban már császári altábornagy voltam. Tempi passati... A mi az étkezést illeti, a tekintetben is volna kívánságom. Szűkebbre kell szabni a kosztomat.

— Szűkebbre? De Jézus ucsse nem lehet. Ha mindjárt füstre tétet is méltóságod, ebben nem tágitok. A hires magyar vendégszeretetet megcsufolni nem engedem...

A gróf ur ezt kívánja tőlem, hogy éheztessem? Én, a kinek még a vizslái is oly kövérek, mint a rozsnyói prépost, úgy, hogy a határban valamennyi nyul fittyet hány nekik: éheztessek egy eleven grófot, Rákóczi tábornagyát, főispánt, a szenátus tagját, magyar embert, a vendégemet? Olyan nincs a sifonérban.

Alig tudta lecsillapítani a fölhevült férfit, oly ádáz dühbe gurult. Pedig a hadnagy is segített neki, ki a nagy lármára bevetődött.

Forgách ahhoz fordult.

— Kovács ur katona, jobban megért. A mai napon megszűnt a reményem, hogy simán kiszabadulok innen. Ugy látszik, ügyem a hadi-

törvényszék vagy a szenátus elé kerül. Hetek, hónapok eltelnek, a míg ítélethozatalra kerül a dolog. Addig foglyuk vagyok.

Megkövetelem, hogy e perctől kezdve önök velem mint az ország rabjával, úgy bánjanak. Ört állítsanak az ajtóm elé; fegyveres kíséret nélkül ne engedjenek tul a várkapun; a leveleimet felsőbb engedelem nélkül ne továbbítsák; látogatókat be ne bocsássanak; ne rendezzenek lakomát a tiszteletemre; legdrágább boraitól ne foszszák ki a kedvemért az Andrassy-pincét, nehogy György ur, a korcsmagenerális, szomjan haljon, ha hazanéz... Mert nem vagyok sem gróf, sem főispán, sem tábornagy, sem a szövetségtanács tagja. Rab Simon vagyok... Megértettek?

A várnagy tiltakozni szeretett volna, de a hadnagy megrántotta a dolmánya ujját.

— Hallgasson!... — sugta neki. — Megértettük...

VIII.

Férfiak elméje.

Rozsnyón, Bercsényi fővezéri szállásán nagy sürgés-forgás volt, mikor kijött a titkár és egy-két szóval békésen eloszlatta a csődületet.

— A fejedelem ő nagysága van bent. Országos dolgokról tanácskoznak.

A kijelentésnek varázshatása volt. Szép csendben, tolongás, zaj nélkül szétment a társaság, mintha templom boltivei alatt, oltárok közelében járna.

Két ember nem mozdult. Az egyik hevesmegyei hajdu, a másik szürös atyafi. Külsejére

nézve mind a kettő öreg, törődött, mintha nem volna jártányi erejük. Igazában pedig szivós, ügyes vén legények, a kiknek a lelkét sok fübe harapott német katona emléke terheli.

A titkár tett-vett, mintha nem venné őket észre. Leveleket pecsételt és jelentéseket irt be a tábori leveles könyvbe. Azok csak álltak, mint a faszent.

Hosszu hallgatás után a hajdu megszólalt:

— Beszélni szeretnénk nagy jó urunkkal.

— Délután jobban ráér.

A hajdu megvakarta a fejét.

— Így decemberben hamar ránk sötétedik. Hosszu utunk van a táborig s csak a magunk hírével jöttünk el. Csak egy szavunk lett volna nagy jó urunkhoz. Hátha az urfinak is elmondhatnánk? Látom, a leveleit is fölbontja.

Ez az egyszerű megoldás tetszett a titkárnak. Csak azon tűnődött még, hogy negyven éves létére a vén hevesi hajdu, miért hívja urfinak?

— Hány éves kigyelmed, hogy ugy kicsinyli az éveimet?

— Hangyát sem kicsinylek, nem hogy az urfi harmincöt-negyven esztendejét. Magam bizony a hetvenkettedik évemet taposom s egy fogam hijja sincsen. Mind a harminckettőnek a nyoma meglátszik a dragonyoson, ha kettétörik a kópjám és a fogammal kell lerángatni a lováról.

— Lehuzza a fogával? Mi a neve? Hadd mondjam el Bercsényi uramnak, — lelkendezett a titkár.

— Csutorásnak hívnak. Panaszom van, nagyon nagy panaszom. Orvosolják meg, mert baj léssen belőle. A megyei hadak, ha nem mondják is, mind ugy éreznek, a hogy én. Hát csak

ugy akarnám mondani: a reguláris hadakat előnkbe teszik. Hus, bor, fehérpénz előbb nekik jut. Most született az ebánya s már is jobb legyen nálunknál? Fizetése, tartása, becsülete jobb, mint a miénk? Vagy elnyeli a németet szőröstől-bőröstől, ha rajta megyünk; vagy ha ugy szalad, mint mink, levágjuk.

— Nincs igaza, bátyám. Rendes had, megyei had, egyformán kedves a fejedelemnek.

— Az volna a rendje. Hát elmondja?

— El én.

— Éltesse az Isten. Most még a komám volna hátra, a vén Szappanos.

Az öreg paraszt nagyot rántott a szürén.

— Vén az ángyod térde. Még nem multam hetvenkilenc sem. A mi ügyem van, majd elmondja a komám.

Visszasülyedt előbbi hallgatagságába; de a szeme fiatalosan csillogott, a hogy a komája beszédjét figyelte. Mi mond? Hogy mondja? Nem hagy-e ki valamit? Nem jár-e el a szája? Arra vigyázott.

— A hol a bátyám szolgál, félesztendeje nem kap a katona sem fehérpénzt, sem posztót. Ők hát, mikor téli szállásra telepszik a kuruc. harmincan, negyvenen szürt öltenek, beállanak a némethez, sáncásónak. Ha aztán valami kis fehérpénzt keresnek dohányra, mire, leakasztják vállukról a szürt és ismét seregre gyűnnek. Ütik a németet pihent erővel; hozzá kilesik a sáncok fekvését is. Szeretné tudni, nem lesz-e baj belőle?

A szürös atyafi a fejével intett, mintha mondaná, eddig jól van!

A titkár álmélkodva hallgatta az egyszerü

történetet. Megható bizonyosságát a nép hazaszeretetének.

— Baj nem lesz belőle egyéb, felköti kendteket a német, ha rajta vesztenek. Ki alatt szolgál, öreg? Ki az ezeres-kapitánya?

— Rétei György.

— Fölirom a nevét. Lesz rá gondja Bercsényi uramnak, hogy ezredjük ezentul el legyen látva bőven fehérpénzzel. Ne menjenek többet sáncot ásni.

— Labanc-büze van hát, a mi pénzecskét ctt kerestünk? Csak ezt akartam tudni. Éhen vesszek inkább, hogysen németé legyen egyetlen kapavágásom. Kivévén, ha takaros sirt kell nekik készíteni. Azt ingyen is megásom. Isten megáldja.

Ugy kibillegtek a fővezér előszobájából, hogy a titkár nem is hallotta a lépésüket. Bocskorban voltak az eszemadták.

Odabent a fejedelem és Bercsényi meghányták-vetették az ország dolgát.

Rákóczi keskeny, kényelmetlen bőrdiványon ült. Bercsényi, fejét kissé meghajtvva és kezét hátra téve, előtte állott.

Ha két férfi között, a kik történelmi föladataira vállalkoztak, volt valaha tökéletes összhang, az ő lelkük egy huron pendült teljesen és tökéletesen.

Rákóczi a Bercsényi egészségéről kérdezősködött.

— Köszönöm nagyságod kegyes érdeklődését, jó órában legyen mondva, máris jó munkáját érzem a pöstyéni fürdőnek. Térdem és a kezem feje fölmondták a köszvénynek a szállást.

— Áldom érte a pöstyéni forrást. Ez év-

ben, nagy események előestéjén, különösen szükségünk van a méltóságod egészségére.

— Nem mondhatok egyebet, mint a mit mindig mondtam: Nagyságod semmi egyébben reménységét ne vesse, egyedül a fegyverben. Ad arma! Ad arma!

Rákóczi háttal ült az ablaknak. Csak a feje, válla és a mentéje aranycsatja volt megvilágítva. Szeme, arca árnyékban volt.

— Fegyverre bízam szerencsémét. Most már a hadaink bele is melegednek a harcba. Több tanult tisztünk van. A hogy egyszer kegyelmed irá: folyton nő a kuruc had, bokrosodik, mint eső után a saláta. Tájékoztasson főgenerális uram a sereg állapotáról. Éles megfigyelései mindig beválnak. A hogy még az államtanácsban sem szólhatnánk, mi ketten nyíltan, tartózkodás nélkül közölhetjük egymással a legfájdalmasabb tapasztalatokat is. Mert szigoru önbírálat nélkül nem lehet sereget harcra nevelni.

Bercsényi hódolattal hajtotta meg kevély, dacos fejét, a mely Rákóczin kívül nem hajolt meg soha halandó embernek.

— Nincs sok jelenteni valóm. Csáky Mihály uram igen kéredzik. Másképp szorgalmatos kis lélek, de elbetegeskedett, lovagolni nem tud; elesett keze-lába, sokszor nem bírja. Bár atyámfia, azt hiszem, iskolabetegsége van.

— Irok neki, hadd édesedjék.

— Nagyon jól teszi nagyságod. Ezeket az urakat jobb megölni, mint diszuszálni. Antal ur is irt. Ezuttal sem panaszkodás, sem ajánlás nincs a levelében. Berthótynak, a ki fizetésemelesért nyaggatott, megirtam: levelét nagyságod elé terjesztettem. A lecke használt a nyavalyás-

nak. Majd meghalt — azt felelte — szégyenében és bujában. Ime, nagyságod személyisége ily varázsszal van az emberekre.

A mi a hadat illeti, bár fegyvereinkre nem egyszer rámosolyog a szerencse, sokat bánkódom miatta. Talán szigorú mértékkel mérem. Mert győzhetetlennek szeretném, csupa szenvedélyes szeretetből talán nagyítom is a hibáit. Ám én ostorral is rávágatok, mert az nekem jobban fáj, mint nekik.

Károlyi haremodorát hibáztatom. Megírtam neki: ha egyik csapata az ellenség előtt jár, a másik utána, a harmadik oldalt, hát akkor melyik lesz a „rajta“?

A tüzrakással is baj van. Éjszaka a német nem tüzel; de tüzel a kuruc lesben is. Vigyázatlanság jele.

A hajduság szökik. Huszonnégy órán túl nem lehet birni velük. Sok eladja a mundérját, mint cigány a házat tavasszal, s odébb áll.

Ha egy-két portánk rosszul jár, félénken és kedvetlenül megy a portázás; pedig a villámgyors éber cikázás az, a miben mindig fölülmúltuk a németet.

Katonáink a kürtjelet nem ismerik. Egymást ölik, egymást rontják sötétben, azért kezdtek leszokni az éjszakai támadásról. Meghagytam: szedjék össze az erdőn a revesfa forgácsát, tüzzék a süvegükhöz, hadd világítson a kuruc, mint az éjjeli bogár.

Az ellenség közelében is falvakba szeretnek szállani az emberkék. Ötven-száz ember jut egy falura. A sereg szétszakadozik, mint a fonál. Itt is, ott is egy-egy darabka belőle. Ha rajtaütnek, nincs együtt, nehezebben védheti magát. A parancsnokok mentik az eljárást; fázik a ron-

gyos katona. Rájuk irtam: azt gondolják, melegebb a tűz a faluban, mint az erdőben? Megértettek.

Tanítom a tiszteket arra is, ne csak szemmel, szívvvel nézzék az ellenséget. Ha csak a szemükkel nézik, megijednek a számától. Szívével nézve a sok németet is kevésnek látják.

Ebeczky dandárában nagy a rendetlenség. Rabutin üldözésekor magam is majd megöltem bennök... Mig kiválogattuk közülök a rendes katonaságot, szétment a többi zsákmányra; a szőlőket bujták. A hogy kergettük, úgy szaladt, mint az ellenség előtt. Kevés zászló volt, a melyik alatt husz legény maradt. Éjszaka csoportban járt és megzudult az átkozott egy puskalövéstől.

Hanem ezzel kiszedtem a tarisznyámból, a mi rossz volt benne. Olyan a természetem, hogy először a rosszabbal állok elő, a jó és szép hirt utoljára hagyom — a hogy háta mögé rejti a kérő a bokkrétáját.

A nép kedve mellettünk van. Özönlik zászlónk alá a kuruc, pedig szalmánál egyébbel nem tudjuk a lovát megvendégelni. A nemeség szívvvel-lélekkal a miénk. A trónváltozás és békekomédia nem növesztette nagyobbra a békepart taréját. A ki békepartti, az is titkolja, ködmöne alá rejti az érzelmét. A vezérek mind hivek; az alvezérek közül egyikről-másikról hamis szellő fujdogál, de nincs bizonyíték. Soha még a nemzet ily egységes nem volt. Soha még vezérben úgy nem bizott, mint nagyságodban. Ha külső hatalmakkal is jól szőjjük-fonjuk a barátság szálát; ha a dalmáciai fekete-erdőkben zöldelni fog a partra szálló francia hadosztály; ha Augusztot megnyerhetjük terveinknek s főleg ha XIV. Lajos szövetséget köt velünk, mint

ország az országgal s ha a livre ezüstpatakja, a mely malmunkat hajtja, pillanatra sem apad el: a nemzet jogát és szabadságát örök időre biztosítjuk. Ha! Ha! Ha! Látom nagyságod arcáról, sokalja e számos föltételhez kötött csillagászati politikát. A sok „lám mondám“-ot.

Rákóczi, szokás szerint, a legfeszültebb figyelemmel hallgatta Bercsényit. Bár a fejedelem szelleme a tárgyilagos ítélet legmagasabb és legtisztább légkörébe tudott emelkedni, Bercsényi ragyogó, ötletes, a dolgok mélyére ható beszéde módja mindenkor hatással volt rá. Most is, bár sötét képet festett a hadról és bizalmas körben máskor még sötétebbet szokott festeni, érezte, hogy a kuruc fővezér lánglelke el nem csügged, sem meg nem alkuszik.

— A mi a hadat illeti, arról később szólok — válaszolta Rákóczi, vállig érő, fényes, hullámos haját hátrább vetve. — Kökényesdy irt Brüsszelből.

— Sokáig készül a páva az énekléshez. Várakozással lesi a világ. Egyet kurjant s vége van — jegyezte meg Bercsényi gunyosan. — Egy hónapja várjuk Kökényesdy levelét. Elég sokáig készült hozzá. Mit ír?

— Vigyázatra int. Szerinte a francia udvar pénzt és jó szót szivesen ad, de nem kötelezi le magát semmire. Meggyőződése, hogy szövetségi szerződésre francia uram nem lép velünk. Béküljünk meg a bécsi udvarral, azt javasolja.

Bercsényi, a ki szenvedélyes hive volt a francia szövetségnek, úgy érezte magát, mint a ki békát lát a fűben.

— Wratizlaw is ezt mondta nagyságodnak. Furcsa, hogy Kökényesdyvel egy a kottájuk. Vissza kellene hívni, mig nem késő.

— Nem tudja, hogy Desalleurs meg van bizva, mint Erdély fejedelmével szövetségre lépni velem. Nem avattuk be; az az oka bizalmatlanságának — mondta Rákóczi csillapítólag.

— Kökényesdy hihet, a mit akar. Francia uramat nagyobb csapás nem érheti, mint ha kibékülnénk Józseffel. Föl kell használni e vismajort. A szövetséget mihamarább meg kell kötni, nehogy a fürdés idejét elmulaszszuk.

Rákóczi nemes, férfias vonása megélénkült.

— Rajtam nem mulik. Legutóbb is megírtam a királynak, ha hadait a császár öregbiti, kénytelenek leszünk mindig és mindig az égetés, a mindent fölperzselés eszközéhez nyulni. Ez végre nagy pusztasággá fogja tenni az országot, melyben majd magunk is benne veszünk.

Bercsényi szemöldöke megrándult; hangja átmelegedett.

— Nagyságod ezzel ugy-e, csak ijesztgetni akarta francia uramat? A valóságban ily sors-tól távol állunk. Sőt sok külső és belső körülmény kedvez a táncunknak. A magyar szabadság ez egyszer nem alszik úgy el, mint a magára hagyott gyertya. A pendelyes nemzetséget Isten a markunkba szakasztja.

A fejedelem fölkelt, Bercsényihez lépett, kinyújtott karral megfogta a két vállát, közelről nyájasan és hosszasan a szemébe nézett.

— Nem vagyok kishitű. Bizom a végső diadalban, bár ügyünk nehézségeit nem kiesinylem. Az országos tanács elé nagy dolgot kell vinnünk. A miről méltóságod az előbb szólott, erős próbára teszszük a nemzet összetartását. Kibirja-e a próbát válság és pártszakadás nélkül? Ez a kérdés.

— Miről van szó? — kérdezte Bercsényi nyugodt elszántsággal, míg egyik karját gyöngéden a fejedelem karjára tette.

— Desalleurs ajánlatát, hogy velem, mint erdélyi fejedelemmel szövetségre lépnek, Versaillesben visszavonták.

A fejedelem érezte, hogy Bercsényi karja megrándul.

— Sőt titokban béketárgyalást folytattak az osztrák házzal.

Bercsényi egy pillanatra elsápadt.

— Jó forrásból tudja nagyságod?

— Desalleurstól magától tudom; de azt is, hogy a tárgyalás tréfa volt s máris meghiusult.

Bercsényi arca lángban égett.

— Gyönyörű tréfa! Bekötött szemmel pályát futni nem az én szívemhez való. Tisztán szeretnék látni francia uram dolgában. Nem az ejt kétségbe, hogy a trakta sikerülhetett volna, hanem az, hogy Versailles Bécscsel lugasba vount. Ha találkára megy a feleségem, ha visszatér is félutról, hogy higgyek neki többet? Ki tudja, miért jött vissza? Félt-e? Vagy nem volt alkalmas a hely? Vagy a gavallérja nem volt pontos? Vagy valamijét otthon felejtette? Az a fő, hogy a bukáshoz vivő uton elindult.

Rákóczi maga is átérezte a csalódás keserűségét. Miért nem tudatták vele előre, hogy pástorórán jár az esze a francia diplomáciának?

De bármily keserű érzések gyötörték, mint politikus, a kinek kezére a nemzet rábizta a sorsát, nem engedhette át magát a csalódás fájdalomának.

— A francia király kész velünk szövetségre lépni egy föltétel alatt: ha kimondja a

nemzet, hogy az osztrák ház megszűnt fölötte uralkodni . . .

Bercsényi mélyen eitünődött. Rákóczi elengedte a vállát, mintha föl akarná szabadítani a barátja elhatározását a maga vonzó, imádvá szeretett személyiségének erkölcsi és fizikai nyomása alól.

A téli napfény ködök és párák mögé bujt. Fény nélkül való világosság támadt a szobában, mint a folyam fenekén. A fali óra kettýentett, azután tizenkettőt ütött. Szép hangú, a fülnek kellemes ütése volt. Odakint, Rozsnyó szűk utcáin a palotások dobja pergett. Bercsényi karabélyosainak kürtöse harsányan belefujt a tárogatójába, csak úgy zengett tőle a kapuboltozat. A templomok tornyában delet harangoztak.

Bercsényi fölemelte a fejét. A mit pár hónappal később az ónodi országgyűlésen fölkaptak, itt hangzott el ajkáról legelőször a nevezetes történelmi mondás:

— Eb ura a fakó! Hát detronizálunk. A francia szövetség megéri. A mig háborút folytat francia uram, érdeke, hogy pénzzel, tiszttel, esetleg partraszállással támogassa a mi háborunkat. Diplomáciája — már csak a saját hasznáért is — a portán, a lengyel királynál, a bajor választónál, mindent megmozgat, hogy minél nagyobb zavarok támadjanak.

Ha meg lugasba vágyik, ha békére kényszerítik az események, az általános békekötésbe bennünket is be kell foglalnia. A mire eleitől fogva törekedtünk, elérjük a szövetség által: Magyarország ügye Európa ítélőszéke elé kerül. Javasolja nagyságod a szenátusnak. Egyhangúlag elfogadják.

Rákóczit érzése elragadta; megölelte Ber-

csényit, hü osztályosát dicsőségben és balsorsban, lelke jobb felét, a ki egy fejjel mindenkinél kimagaslott és a ki kevélyen elnézett valamennyi kortársa válla fölött — a kinek erős szive egyetlen embert szeretett, bálványozott, imádott, őt, Rákóczit, a kivel átölelve tartották egymást.

Olyan idők jártak, hogy a mit ők ketten elhatároztak, az a nemzet végzése volt.

Midőn kibontakoztak a testvéri ölelkezésből, a fejedelem az ablakhoz ment és kitekintett az utcára. Homlokát sokáig a hideg ablaküveghez szoritotta. A mire az ország érdekében vállalkoztak, azt egyetlen magyar szabadságharc sem tüzte ki célul. Ők tulmentek valamennyin, mert valahára el akarták intézni a több százados pört. Hogy most hetedszer kellett a nemzetet fegyverre szólítani, az az ő fölfogásuk helyessége mellett bizonyít. Mind a hat — békekötésben kimult — nemzeti mozgalom félmunka volt csak. Egyik sem biztosította az ország szabadságát.

Egy idő múlva visszafordult.

— Még egy másik bejelentésem is lesz a szenátus ülésén: tavasszal az erdélyi fejedelemséget birtokomba veszem.

Bercsényi, a ki annak idején a tervet ellenezte, de később belátta, hogy e nélkül a tengeri hatalmak az udvarra is, de az országra is ráerőszakolnának valami rothadt békét, lelkéből helyeselte a fejedelem szándékát.

— Jobb is lesz idejében tető alá vinni a deli kis asztagocskákat, ne hogy beázzék a vén Rabutin esőjétől.

A fejedelem a fejével bölintott.

— Mind a két terv fegyvereink szerencséjére van építve, a nélkül összeomlik. Azért kü-

lönös figyelemmel hallgatom minden szavát a főgenerális urnak, a mit a hadakról ejtett. Ha a világitó bogár, a helyett hogy nyári éjszakákon sugározná ki minden fényét, novemberre tartogatná, megjárna vele. Akkor már ideje lett. Vége életének, így hát fényének is. A nemzet is így járna, ha a mi vitézség, ügyesség, katonai erény a természetében van, azt most magából mind ki nem adná.

Nézetem a hadról, a hadviselésünkről, egyezik méltóságod nézetével. Hogy azonban ítéletem és óhajom a seregem minél szélesebb köreiben elterjedjen, szükségesnek láttam a sereghez irt levelemben nyíltan föltárni minden e tárgyra vonatkozó gondolatomat. Még nem küldöttem el. Fölolastam?

Bercsényit büszke öröm töltötte el, hogy a fejedelem egyetlen lépést sem tesz az ő tudta nélkül. Széket vitt az ablakhoz, de kérte Rákóczit, ne fáraszsza magát az olvasással. Felelet helyett a fejedelem a levele fogalmazványát elolvasta.

Rákóczinak kedves hangja volt. E hang varázsának, akár halkán szólott, akár szónokolt, emberi szíve nem tudott elentállani.

Bercsényi tenyerébe hajtott fejjel hallgatta. Néhol behunyta szemét, hogy csak a hang zenéjét élvezze; másutt ránézett, hogy lássa homlokát, a melyen, mint köd az ormon, mindig ott borongott a jövő végzete.

Az erős lelkű és erős akaratu férfiú szinte megdöbbsent, valahányszor Rákóczi arcának és hangjának rá gyakorolt leigázó hatását észre vette.

Mintha attól félne — a mi az ónodi gyűlésen pár hónap mulva tényleg bekövetkezett —

hogy e rajongással szeretett arc látása és bűvös hang hallása önkivületbe ejti, visszavonhatatlan, gyászos tettekre ragadja . . .

Az Okolicsányira mért halálos csapás komor előérzete a levegőben volt. Rákóczi hangja, a mely előidézte, Bercsényi kardja, a mely elkövette, egyik sem tudott még róla . . .

A fővezér tenyerébe fektetett arccal hallgatta végig a csodaszép levelet. Ha ily hatással volt rá, milyen hatással lesz a hadra? Azon töprenkedett.

Rákóczi bevégezte az olvasást; föltekintett. Bercsényi még mindig szótlanul ült a helyén, meghatva, legyőzve, elbűvölve.

IX.

Asszonyok szive.

A fejedelem ebédre magával vitte Bercsényit. Gyalog mentek. A jó rozsnyói polgárok az ablakból, kapualjából tekintettek utánuk. A hideg, nedves levegőben sokáig szellőztették a fejüket. Mert a süveg, kucsma nem került előbb vissza a régi helyére, a míg a két férfiú legalább harminc lépésre nem járt tőlük.

Az apró, emeletes házak födele tele volt hóval. A kéményekből vigan és könnyen szállott föl a füst.

Rákóczi karját a Bercsényi karjába füzte.

— Majd elfelejtettem a kisebb gondot a sok nagy gond között: Forgách dolgában is előterjesztést kell tennem. Hogy fogadta a had elfogatása hírét?

— Sok a szánója — válaszolta Bercsényi,

elgondolkozva. — A világ nekem tulajdonítja. Csak Antal ur tüzel ellene, hogy így-ugy, hadakat vezetni képtelen: káplár is többet tud nála. Bolondság az ilyen beszéd... Az öcsém megmutatta, hogy jobban ért a hadhoz, mint akár melyik tábornokunk. A szép Nigrelli Annáért haragszik úgy rá Antal ur.

Rákóczi mosolygott.

— Az asszonyoknál mindig szerencséje volt. Mit beszélnek, miért fogattam el?

— Mindenfélét, a hogy ilyenkor szokás. Mondják, hogy titkárát Stahremberghez küldötte. Beszélük: parolára elbocsátott fogoly tisztekkel küldözött Bécsbe nyájas üzeneteket. Suttogják, hogy a megyéket kezdte föllovalni nagyságod ellen: kérjenek gyűlést, kérjenek számot a fehérpénzről; lássanak maguk a békekötéshez; ne szenvedjék, hogy nagyságod uralkodói jogokat gyakoroljon. És hogy a hadaknak is ez az akarata... E vádban talán van egy szemernyi igazság. Árulónak is kiáltják. Csak a hadsegéde jár helyes nyomon: gyanítja Pozsonyt.

— Azért adtam írásban a pozsonyi megbíztatást, mert föltettem magamban, hogy másoknak is példájára, megbüntetem, ha nem engedelmeskedik... Mi ketten képviseljük, az egész nemzet fölfogásával szemben, a rendes hadsereg gondolatát. Volt császári tábornok létére tudhatná: a katona első kötelessége az engedelmeség... Hát a vizsgálat?

— Mindenütt nyomokon halad; de eddig semmi az öcsémre ki nem sült. Új panaszsal senki sem állott elő. Vay uram buzgalma is kárbe vész... Egyik-másik tábornokunk meghőköl majd; félni kezd. A maga sorsát látja a Forgách végzetében... Az asszony, szegény,

minden tábornoknak irt. Nem tudhatni előre, a seregben és a rendek között micsoda pártfogói lesznek... Elbocsátani nem lehet már most egyhamar. Nem jó lenne belőle...

Rákóczi homloka elkomorult.

— Nem fogom őt perbefogni. Határozott írásbeli parancsomat szegte meg. A haditanács elítélhetné s ez szégyent hozna nemzetségére.

Bercsényi sóhajtott. Nem látott kivezető utat a dilemmából.

— Ha meg pörbefogás nélkül hüvösön ül, azt fogják mondani, szabadságot hirdetünk és német uram módjára, megtöltjük a tömlöcöket. Hogy nagyságod gyülné, vagy a hatalmát félténé tőle, nem akad oly vakmerő, a ki ezt állítaná. Azt fogják mondani: a kedvemért tétette el nagyságod láb alól.

— Mindegy. El vagyok szánva türni e hitvány beszédek, mintsem elítéltessem.

A fejedelem szállásához értek. A palotások diszszázada háromszor dobot ütött. A szenátus tagjai levett főveggel vártak rá a ház ajtajában. Csengős szánok kanyarodtak be az udvarra, tigrisbőr kacagányos, délceg iovasok vágtattak a szánok mellett. Megjöttek az ebédre hívott katonai és polgári előkelőségek. Rozsnyó város polgármesterét hat füzött sárga topánkás, pirosba és kékbe öltözött darabont kísérte. A jó ur elkésett. Taszigálta maga előtt a kiv nesi, szájtató közönséget jobbra-balra.

*

Délután Bercsényi a Bottyán levelét olvasta, mikor a titkára belépett.

— Juliánka ugyancsak megnyergelte az öreget — mondta neki, hátra sem fordulva — az öcsém érdekében ir. Tegnap még ellene volt,

ma, mint a szálló daru, mellette kurrog... Hej, azok az asszonyok, mire rá nem veszik az embert.

A titkár mosolygott.

— Sokra bizony, kegyelmes uram... Rendes, feketefátyolos, kurtamentés menyecske áll kint. Kér, hogy bocsássam be.

Bercsényi letette a Bottyán ákum-bákum irását.

— Szép-e?

— A fátyol irigyen eltakarja.

— Fiatal?

— A járásáról, hangjárói itélve: az!

— Mit akar?

— Nem mondja meg, csak méltóságodnak.

— Ország dolgát igazitom, nem érek rá.

Ha még este volna, hogy a két szeme lámpácskájánál szerelmes leveleket irogathatnék? — de fényes nappal van. Mi hasznát venném a látogatásának? — mondá Bercsényi tréfálkozva.

— Azt mondja: régi jó ismerőse méltóságod. Sok bizalmas órát töltöttek el együtt...

— Bizalmas órát?... Csitt! Füle van a falaknak is. Ha az atyámfia meghallaná... Kiváncsivá tesz, bár minden igaz ok nélkül dicsekszik a barátsággal. Bocsássa be.

Középen elválasztott, Losszu fekete haját a két tenyerével végigsimitotta. Komoly, gondba borult arcán pajkos verőfény csillant meg.

A titkár még az ajtóhoz sem ért, mikor a menyecske benyitott magától.

— Nagyon tudja nálam a járást... — feddé meg szeliden Bercsényi, a miért engedelem nélkül belépett.

A kurtamentés kis menyecske nem szólt semmit, de mind közelebb jött.

— Talán nagycsütörtök van, hugom —

évődött vele Bercsényi — hogy a harangok elnémultak?

Az ezüstharangocskák nem némultak el. Jókedvü nevetés csendült meg a fátyol alatt. Édes, halk, szivet csiklandó kacagás; ezer közül is rögtön ráismert volna Bercsényi Miklós.

— Krisztinám — kiáltá boldogan és megölelte a kis menyecskét. Elvonta arcáról az irigy fátyolt.

A felesége volt.

— A titkárod tutyi-mutyi ember. Nem ismert meg. Te sem ismertél rám, a mig a hangom nem hallottad. Valami kalandra gondoltál, ugy-e, édes uram? Fővezér létedre — ez egyszer bizonyos — olyan hölgyecskéket is elfogadsz, a kiknek a nevét sem ismered és a kikről azt sem tudod, mi járatban vannak?

Bercsényi csókkal némitotta el a többi vádat. Lehuzta a felesége mentéjét, a hideg kezét a két tenyerében melengette.

— Kifogassak a szánból?

— Gyalog jöttünk.

— Jöttünk? Ki jött még?

Bercsényiné észrevette, hogy korán elszólta magát. Tréfával akarta elütni a dolgot.

— Egy-két fiatal ur kísért ide. Nekem is van testőrségem, nemcsak kegyelmednek.

— Akkor hát meg is fázott a csizmácska, mig az ifju leventék lánggal égve tovább álltak.

Széket tett a kályhához, kinyitotta az ajtaját. A parázs csak ugy ontotta a meleget. A magas sarku kis piros csizmáról hamar leolvasztotta a havat.

Bercsényi a termetes selmeci kályhához támaszkodva, gyönyörködött a feleségében.

Tudta: a gyalog jövés csak azt teszi, hogy

valamelyik közeli háztól, a hol látogatóban volt, átsétált az asszony.

Csengetett. A titkár nem tudott hová lenni csodálkozásában, mikor a „rendes“ kis menyecskében a főgenerálisné asszonyt ismerte meg.

— Fogasson ki a grófné szánjából. Senki-
nek sem vagyok itthon.

Bercsényiné gyorsan fölkelt, az ablakhoz lépett és valakinek, a ki az utcán állott, jelt adott a csipkés kendőjével.

— De bizony Ágnesnek itthon vagy. Itt lesz egyszeribe.

— Hát itt van a hugom? . . . — szólt Bercsényi megilletődve . . . — Semmi no. Akármily kínos a találkozásunk, előbb-utóbb át kell esni rajta.

Bercsényiné megragadta az ura kezét.

— Ne légy hozzá szigorú, Miklós.

— Szigorú, én, nőhöz?

— Ne mondj semmi rosszat az uráról —
ugy értettem.

— Nagyon bánkódik?

— Bánkódik? Ez nem jó szó. Elhervad; elszárad, elhull, mint a vadrózsabokor, ha elhordják alóla a földet. Minden nap elvisznek a tövéről egy ásóval; nap-nap után látja, hogy mindig kevesebb oka van reménykedni.

— Pedig én nem vigasztalhatom meg.

Bercsényiné ránézett az urára.

— Ha te nem, akkor senki.

— Hát senki.

— Édes, jó uram, ne engedje, hogy kordélyban* menjen el Ágnes. Ne engedje meghűlni benne a reménységet. Hiszen ország-világ

* Bizonytalanságban.

tudja, a merre kegyelmed akarja, a fejedelem arra tartja a ló száját.

Hol tegezte, hol magázta, a hogy jól esett, szerető hitvestárs szokása szerint.

Mielőtt Bercsényi Miklós felelhetett volna, Forgáchné bejött a fiával.

Feketében volt, mintha gyászolna, csak mentéje csattjában égtek rózsaszínű, hibátlan rubintok s a karcsu derekához simult pikkelylekből készült, vékony aranykigyó; velencei ékszerész munkája.

Bercsényi kezetsókolt a hugának, a tizenegy éves kis Zsigmondnak az arcát csipte meg. A korához képest fejlett, nagy fiu, ellenséges arccal elhuzódott az enyelgés elől. A sarokból figyelt minden szóra, a mit kiejtettek.

Bercsényi Forgáchnét a kényelmetlen, keskeny bőrdivánra ültette, a hol előtte való nap a fejedelem ült. Bercsényiné a tüznél maradt, de a székét oldalt igazgatta, hogy egyenesen az ura arcába láthasson. A kis Zsigmondra senki sem ügyelt. Az ő korában levő gyermeket levegőnek tekintették, a kinek a felnőttek társalgásába nincs beleszólása.

— A kis hugom ugyancsak izgat az öcsém érdekében. Antalt is, Bottyánt is úgy fölabbajgatta, hogy nem bírok velük.

Forgáchné érzékenyebb volt, mint máskor. A szeme az ártatlan kötekedésre könnybe lábbadt.

— Eszterházy Antalra csak lehet egy kis befolyása Eszterházy Ágnesnek? S Forgách javára nem csoda, ha Bottyán uramat megmozgatja — Forgách Julianna? Láthatja kegyelmed, az én izgatásom szűk családi körben folyt le.

Bercsényi jóindulatuan mosolygott.

— Nem azért mondom. A hugocskámnak ez kötelessége. Akkor szólnám meg, ha másként cselekednék. Persze hugomasszony is hallotta a pletykát: én ástam vermet Simonnak?

Forgáchné a fiára nézett. Zsigmond jókora földgömböt forgatott a tengelye körül. Erősen meglökte és szemmel láthatólag örült, hogy egymás sarkában rohantak és egymást utól nem érték a világrészek. Ugy tetszett, mintha a föld forgásán kívül egyéb nem érdekelné.

— Hallottam róla. Bátyám bölcs és nagy ember, jobban tudja, mint én: ma neked, holnap nekem. A világ szerencséje úgy szokott járni.

Bercsényi részvétellel fogta meg a kezét.

— Egy kicsit hát a hugom is elhiszi rólam?

A fiú olyat taszitott a földgömbön, hogy csakugy zugott. Az anyja megint ránézett. A fejletlen gyermekhomlokon dacnak és föllobbanó haragnak ugyanaz a mély ránca látszott, a mi az ura arcán oly gyakran megijesztette. Sietett elejét venni a viharnek.

— Menj le, fiacskám, az udvarra. A szép ezüstkapsos palotások odalent örömet lőnek.

Zsigmond urfi a lábával toppantott.

— Örömet lőnek? Ugyan minek . . . Leshetik, a míg egy sovány győzelmet aratnak, ha bezárták nyolc vár bevevőjét, az én apámat! Nem megyek.

— Mi az, te csöppség? Nem fogadsz szót az anyádnak? Nem vagy kíváncsi a nyalka katonákra? Nem szeretnél te is kardot? Lóg itt a falon egynéhány. Köss fel közülök egyet.

— Nem kell a bácsi kardja . . . Csak parádézni tud vele ugy is. Mint a cigány a szán-

tástól, úgy irtózik az ütközettől. Bezzeg: szép szóval bírja. Ha malom volna a szája: elgyőzné Ujvárt prófunttal.

Forgáchné arca lángba borult a szégyentől és rettegetől. A fiu, mint a szajkó, azt mondja el csak, a mit az apjától hallott. Annak kicsinylő, csufondáros beszédéből, a mivel ott-hon Bercsényit illette, még csinos bokkrétát szed össze, ha végét nem szakítja.

Bercsényiné segítségére sietett a barátnőjének. Magához intette a fiut, valamit sugott a fülébe, a szőke, aranyos haját simogatta. A kis Forgáchoz lecsendesítette a kedves női hang, a puha asszonyi kéz simogatása. A ránc eltűnt homlokáról. Édesdeden nevetett, hizelegve ült le a szőnyegre, a szép néni lábához.

A fővezér még mindig a huga kezét fogta.

— Kis Zsigmond teljesen az apjára ütött. Csalánszavu már most is. Ellenségévé tesz minden férfit és barátjává minden asszonyt. Engem — a kis zshivány — majd megölt a nézésével, s Krisztina mellett majd elolvad, úgy nyájaszkodik.

A kis Zsigmond föllépésének éle ezzel el volt véve.

Forgáchné félénk és óvatos kérdéseket intézett a bátyjához.

— Mi büne van az uramnak, hogy így járt el vele Rákóczi?

— Nem engedelmeskedett a parancsának.

Bercsényiné megszólalt a tűz mellől:

— Nem u'ság a kuruc hadseregben. Károlyi, Ocskay, Bezerédy, maga Antal is, nem egyszer megtették. Egyiket sem fogták el érte. Miért éppen az egyetlen Forgácho? Ez szemet szur.

A kis Zsigmondnak tetszett a beszéd. Szeme fénylett, hálából kétszer megcsókolta Bercsényiné kezét, de meg se mukkant. Érezte, védik az apját itt nála ügyesebben és hatalmasabban.

Bercsényi a feleségéhez fordult, a honnét a váratlan támadás érte.

— Károlyinak, igaz, elnéztünk egymást. Ő nem volt katona kölyökkora óta, mint az öcsém. Nem tudhatta olv jól, mint ő, mi a katonai regula. Az öcsém engedetlenségeért vészelt el Esztergom. Ő nagysága legalább így tartja.

Most Forgáchnén volt a sor, hogy Bercsényiné hibáját jóvátegye.

— Életét adná Simon Rákócziért. Nem tudom, mi ütött hozzá, hogy engedetlenség hibájába esett. Hogyan történt mégis, hogy meg sem idézték, úgy fogták el? Jószága, családja az országban van. Szökevény nem volt a lelkem uram.

— Pekrivel is így történt Erdélyben.

Bercsényiné gyöngének találta a védekezést; de nehogy a férjét ingerelje, hallgatott.

— Hadifogoly az uram? ... Akkor ugy-e, haditörvényszék elé kerül?

— Nem tudom. Ő nagysága határoz. Nem hiszem, hogy odakerüljön. Az öcsém az ország rabja.

Bercsényi mind rövidebb és óvatosabb feleleteket adott. Nem szerette, ha sarokba szorítják. Attól tartott, a két asszony valami meggondolatlan nyilatkozatot sajtol ki belőle. Érezte, mint a törköly, sutu alá kerülnek a titkai. Boszúságában eleresztette a huga kezét.

— Az országé? Akkor az ország ítél hát fölötte. Nem bánom, akárki ítél, csak ítéljen.

Olyan tiszta az uram mindenben, a mit rá fognak, mint a reggeli harmat. Még a Karaffa vértörvényszéke előtt is kiderülne az ártatlansága. Ugy-e, főgenerális uram, a birái elé állítják minél előbb? Ezt az egyet ígérje meg.

Bercsényi kitérőleg válaszolt.

— Bizzék hugom a fejedelem kegyelmességében. Azt üzeni, mondjam meg: nem akarja az öcsém vesztét. A javát óhajtja.

Bercsényiné egyik kezével Zsigmondot cirógatta, másik kezét viharosan dobogó szívére szoritotta. A nyitott kályha tüze úgy fénylett haján, kedves szép arcán, mint valami glória.

— A fejedelem kegyelmes; soha önzetlenebb, szebb lelkű, tisztább szívé magyar nem élt. De nem az ő kegyelmességéről van szó: az ország törvényéről. A kik a nemzet szabadságáért küzdenek, azok nem vehetik el ítélet és birák nélkül más ember szabadságát. Senki, még a fejedelem sem teheti. Sőt ő a legkevésbé. Mit mondana a világ? Mit mondának ellenségeink? Mit mondana az utókor, a mely kegyelmetek tettei fölött itélni fog? Nem, ennek nem szabad megtörténni, édes uram...

Bercsényi vállat vont. A felesége szavának átható igazsága a szívébe furódott.

— És ha elítélik?

Bercsényiné egyenesen állott. A tűz fénye még mindig a fején ragyogott.

— Itéljék el! Ha bűnös, megérdemli. Ha vétkezett a haza ellen, ám essék áldozatul. Akkor csak e szegény gyermekre marad beszenyezett név s csak egy boldogtalan asszony szíve szakad meg. Ellenben, ha nem akarják, vagy nem merik birái elé állítani: beszenyezik vele a kuruc

zászlót. Akkor a „libertás“ csak a zászlón van meg, de hiányzik a kegyelmek életéből és cselekedetéből.

A fővezér lehajtotta a fejét. A miket hitvese mondott, mindazt ő maga is hitte és vallotta. Előre látta, hogy ily mázsás igazságokat vagdos fejükhez a közvélemény. Megkísértette elterelni a törvényesség kérdéséről a beszélgetést.

— Sok panasz és vád merült föl az öcsém ellen. Azt hiszem, merő hazugság; de azért meg kell vizsgálni mind. Ehhez idő kell. Sok idő. Ne türelmetlenkedjék hát, édes Ágnes. Egyelőre elégedjék meg, hogy Simonnak a hajaszála sem fog meggörbülni.

Bercsényiné hosszú, fájdalmas tekintetet vetett az urára. Mintha e pillanatban vesztene előtte a nagyságából. Többen nem szólt. Élesen, határozottan fölállította a kérdést; Bercsényi elmellőzte. Visszaült a tüzhöz, a Zsigmond szőke fejét az ölébe hajtotta. Annak suttogott megható, érdekes történeteket, hogy figyelmét elvonja.

Azalatt Forgáchné összekulcsolt kezekkel esdekelt az uráért. Ő a felesége volt; gyermeke anyja. Ha e vmáshoz való szerelmük — mint a fenyőfák gyantaillata napsütésben, esőben — el is párologott, azért ő még sem kívánta, hogy ha bűnös, bűnhődjék irgalmatlanul. Ő nem volt római jellem, csak szegény, félénk asszony, a ki megalkuszik a körülményekkel.

— Ismerem az uram türhetetlen, nyugtalan természetét. Kárt tesz magában vagy másban, ha le nem csillapítom . . . Ha nem is szabadulhat meg hirtelen, legalább hadd mehessek hozzá én. Hadd vigasztaljam, intsem türelemre. Mondjam meg neki én szómmal: nincs elha-

gyatva. A fejedelem kegyes hozzá; barátai sajnálják; az igazsága uton van . . .

— Jó asszony vagy, Ágnes — mondta Bercsényi, hogy a bizalmas, rokoni tegezéssel is megértesse, mennyire átérzi és méltányolja fájdalmát . . . — Ő nagyságának elmondom a kérésedet. Támogatom is szívvél-lélekkal . . . Remélem, a fejedelem meghallgatja . . . Most pedig — tette hozzá, hasztalan fáradozva, hogy elfogja a felesége szemét — békítsen ki hugom-asszony Krisztinával, mert alaposan rámharagította. Mióta házasok vagyunk, ma ereszkedett először köd a szívünk közzé.

Odament a feleségéhez, a ki abbahagyta a halk mesemondást és fölébe hajolt.

— Nézz rám, atyámfia . . . Bercsényi életének az vagy, a mi égbenyuló, zord hegyeknek a tengerszem: egyedüli szépsége és költészete . . . Nézz rám, Krisztina; ne oly sötéten . . . Nyujtsd ide a kezed . . . Oly hideg, mint az összefagyott gyümölcs . . . Tövére kell küldeni a sok rossz hirnek, a mi az öcsémről lengedez. Hitemre: csak a fejedelem leveléből értesültem, hogy így esett a dolga . . . Inkább akartam nem tudni, mint tudni.

Bercsényiné fejét az ura keblére hajtotta.

— Köszönöm, Miklós, hogy legalább abban az egyben megnyugtattál: nincs részed az elfogatásában . . .

— Hitted, hogy részem van? — kérdezte Bercsényi fájdalmasan.

— Hittem. Azt tartja mindenki, még Ágnes is, ha szegény, félénk galamb nem is vallja be. Kegyelmed indulatos és az öcsöse meg gondolatlan. Csufondáros beszédü, akár kegyel-

med . . . Össze is zördültek egynéhányszor . . . A fejedelem semmit sem tesz a megkérdezése nélkül. Hogyne hihette volna hát a világ? . . . S akárhogy szeretem, imádom: a világnak én is része vagyok . . .

Szegény Ágnes a habhoz is kapkod, azért elégszik be annyival, hogy az urát meglátogathassa. Beelégszik a gyertya hamvával . . . Nekem a lényeg kell. Az, hogy hozzák ki megint a szép szál gyertyát, hadd világítson idekint . . . Nincs még a hazában oly vakító világosság, hogy el ne kelne az ő fénye is . . . S az okos, előrelátó gazda, a milyen kegyelmed, számításba kell hogy vegye: lehet még sötétség is . . . Vak, siket éjszaka borulhat még a hazára . . .

Asszonyi sziv volt az övé is. Erősebb talán a többinél, de sejtelmek és előérzetek iránt fogékony . . . A kuruc fegyvereket vereség nem érte. Sőt győzelmesen haladtak mindenütt előre. Tavaszra összejön az országgyűlés. Valószínűleg egyhangu határozatokat hoz. A francia szövetség reménye teljesülöben. Erdély kétharmada újra elfoglalva. Seholy fenyegető vész, akárhova tekint.

Nem történt egyéb, becsapódott egy börtönajtó és nem nyilik ki egykönnyen . . . Nem történt ennél több. Bercsényiné szive mégis eltelt szomorú sejtellemmel . . . Szerelmes volt az urába, halálosan szerelmes a nemzeti ügybe, a mely Rákóczi és Bercsényi nevével lesz időtlen-időkéig összeforrvá; e kettős nagy szerelmében ma csatlódás érte.

Azt tette, a mit általában az asszonyok, a mikor a kiábrándulás első fuvallata megborzongatja a szivüket: sirt. Könyei végigfolytak arcán és kezére hullottak . . .

Nagy Bercsényi Miklós megrendülve csókolt, itta föl a szomorúság harmatját.

A németnek, mindenféle veszedelemnek, a balsorsnak igen; de felesége könyének nem tudott ellentállni.

Letérdelt a felesége előtt, a kezét, homlokát, pityergő kis száját elborította csókjával.

— Mi lelt, édes, jó atyámfia?

Bercsényiné nem lett volna igazi nő, ha azt nem feleli az ura szerelmetes kedveskedésére, a mit ilyenkor minden asszony mondani szokott.

— Már semmi...

— Nincs több félreértés köztünk, lelkem lelke?

Bercsényiné a kérdésre kérdéssel felelt.

— Ugy-e, szivem uram, nem engedi, hogy Ágnes sokáig özvegye legyen az élő urának?

A fővezér gondolta: hisz özvegye ugyanis; nincs köztük más kapocs a fiuknál, — de magába zárta a gondolatát.

A kis Zsigmond idegenkedve nézte az érzékeny jelenetet. Hogy a szép neni nem cirógatta többé, a történetet a legérdekesebb ponton abbahagyta s csak a bácsira néz, kezét, homlokát, arcát annak engedi át: fölszabadította lelkében az elaltatott dacot. Az édesanyjához ment, meg-rángatta a szoknyáját, villogó szemmel, összeráncolt homlokkal, nyersen rászólt:

— Ne pityogjon. Külömb ember az apám mindenkinél. Gróf Forgách Simon ő. Féltik tőle a fejedelmi süveget, azért csukatták el.

Forgáchné megijedt. Belesápadt a fia illetlen beszédébe.

— Soha se hallott ilyen bolondokat az apjától. Ha mást megmar is, jó katolikus létére az

oltár előtt sem imádkozik oly áhitattal, mint mikor Rákócziról beszél.

— Szent igaz — erősítette Bercsényi mély meggyőződéssel. — Akárhogy hánykódik a tenger, akármily haragosan támadják, ostromolják, taszigálják egymást hullámai: a fölöttük fénylő csillagot tajtékjuk el nem éri...

A két asszony félig-meddig megnyugtatta bucsut vett Bercsényitől. A titkár, a ki nyitogatta nekik az ajtót, észrevette, hogy a szemük ki van sirva. Nem volt nehéz kiokoskodni belőle, mi járatban voltak.

— Hiba volt vértanút csinálni Forgáchból — gondolta magában, a mig a hölgyeket fölsegítette a csengős szánkóba és a lábacskaikat farkasbőrrel betakargatta. — Eddig csak szereték az asszonyok, ezentul sajnálják is.

X.

A vén strázsamester.

Nem is oly véncsont Csontos uram, de azért öregapánknak hívják a seregben. Mióta él, nem volt beteg, kivéven egy-egy hideglelést, a mely a Tisza vizével vagy a levegő útján jutott a testébe s a mely néha kegyetlenül elbánt vele. Legutoljára akkor, a mikor Forgách, hívás folytán, a fejedelem udvarába lovagolt, nem sejtve, mi sors vár ott rá.

Teljes tiz napig tartott, a mig erős, csalánrostból szövött természetete leküzdte a betegséget. Mikor a tükörbe nézett, megijedt magától. Mint valami hosszukás sárga tök, a mibe a gyerekek négy lyukat vágnak: két szemét, orrát, száját s

a mibe este gyertyát dugnak, hogy minél kísértetiesebb legyen, — szakasztott olyan volt az ábrázata. Erőtlen is volt; alig állt a lábán. A délceg ruhája csak úgy lötyögött rajta.

— Így, a hogy vagyok — dohogta — a tályai szőlőkbe bátran elmehetnék madárijesztőnek.

Napos helyet keresett, de hát hol találjon verőfényt télviz idején? A gyógyulása hát lassan haladt. A seregtől elmaradva, egy szegény szürszabó nyakán élve, nehezen tudta összeszedni elillant erejét.

Egyszer kétkerekű talyiga állott meg a szürszabó háza előtt. Virgonc lovacska volt elébe fogva. A talyigán deszka volt keresztülfektetve, az volt az ülés. A lovat egri menyecske hajtotta, utána is kiabáltak csufolkodva a falu suhancai:

— Pendelyes kocsis.

Az egri mesterné — mert a talyigán lévő vaspántos láda tele volt hetivásárra küldött csizmával — nem maradt adósuk.

Pergett a nyelve, mint az ördög motollája és olyan cifrákat mondott, hogy a suhancok restelkedve elszállingóztak a csatatérről. Fülük égett, mint az érett paprika szegyenletükben. Azt kívánták, vajha a talyigán ülő ászpiskigyóból a rettenetesen rossz ut kirázná, a mi méreg benne van, mert élő lélek azt ki nem bírja.

Egyik kamasz, nem győzve szóval, hathatósabb eszközhöz folyamodott: megdobálta a pendelyes kocsist fagyos röggel. Az egri menyecske megállította a lovat, leugrott a talyigáról és üzőbe vette a suhancot, a ki vitézül kereket oldott. Meg is menekül szerencsésen, ha szemközt nem jön rá a kisbiró, a kinek mesterné asszonyom gondolkozás nélkül odakiáltotta:

— Egy ital jó borért vessen kend gáncot neki.

A kisbíró önérzetét megszurta a kend szó, de az egri bor ize nagyon a szájában volt. Hirtelen kinyujtotta a lábát, a kamasz keresztül bukfencezett rajta. Térdéről meg a kezefejéről lehámlott a bőr és mire föltápászkodott, az aszszony utolérte, jó sort vert rajta az ostora nyelvvel. Jajgatva menekült odább.

A kisbíró fölismerte a harcias hölgyet. Sokat járt ezen a vidéken, terjesztvén a nemzeti műveltséget, Hamza uram híres egri csizmái által.

A mi barátunk, a kinek anyósszelidítő módszerét volt alkalmunk megismerni, ebbeli művészetét oly magas fokra fejlesztette, hogy az utóbbi időben kisebb hetivásárookra az anyósát küldötte el maga helyett. Különösen oly helyekre, a hol nagyon ügyes, élelmes csizmadiák versenyével kellett megküzdenie, ily helyeken az anyós csodákat művelt.

Husz-huszonöt pár takaros csizmát fülükön keresztüldugott rudon kivitetett a szürszabó két legényével a piacra, fejenkint egy-egy váltógarast, meg egy meszely törkölyt fizetve a sziveségükért.

Sátra nem volt. Elegendő, fekete báránybőrrel bélelt bundáját a vállára keritette, az egri kofák piaci fűtőszert, a parázszsral megtöltött csuprot maga alá tette, azzal letelepedett a vaspántos ládájára. Így kibirta délig.

Ez idő alatt a csizmákat elkapkodták egy szálíg. Ő meg, hogy el ne unja magát, csipkedő megjegyzésekkel belekötött a közelében áruló csizmadiákba s ha a boldogtalanok lépre mentek és visszaadták a kölcsönt, megeredt a nyelve.

Rettenetes szitkoknak, soha sem hallott cifra gorombaságoknak elviselhetetlen, szurdaló megjegyzéseknek özönét zuditotta a nyakuk közé.

Néhanapján olyan patália kerekedett a szóharcból, hogy a piac összefutott a csodájára. Biró, kisbiró szépen füleltek. Tájékára sem mentek a veszedelemnek, vagy ha mentek, a nemzetes asszonynak fogták a pártját, mert egy-egy átalagocska egri bikavér, meg egy-egy lopva adott ezüstforintos levette őket a lábukról.

Most is, lihegve a futástól, talyigája mellé édesgette a kisbirót, leakasztotta a löcsről a kulacsot.

— Azután az öregapját kimélje ám kisbiró uram, ne a boromat. Isten engem, képen teremtem, ha elveszi a szájától, a míg egy csöpp lötyög benne.

E sokatigérő biztatásnak kisbiró uram emberségesen megfelelt. A kulacsot üresen adta vissza, fölsegítette a jóra való asszonyságot a talyigájába, a ki az ostorával egyet-kettőt csatintott. A lovacska vigan nekiindult, meg sem állott a szürszabó kapujáig.

A hogy kezében az ostorral a nemzetes asszony az udvarba benyitott, szemébe ötlött a vén, hosszú bajuszu katona, a hogy ott gunnyasztott a kerítésnél a napon, soványan, sárgán, leromolva; még a pipa sem eshetett jól neki. Meg sem gyujtotta, csak a csutoráját szopogatta megszokásból vagy unalomból.

— Maga az, Csontos uram, vagy csak az árnyéka? Ejnye, ejnye, rá sem ismerék.

A strázsamester fölállott. Sietett gavallérosan kezetsókolni a nemzetes asszonynak.

— Dögösködöm. Megsárgultam, mint őszkor az erdő... Ha még sebbe estem volna; de

hideglelés csufolt így meg. Veszett adta terem-
tette!

— Semmi a. Majd meggyógyítom. Nem engedem, hogy olyan patikárius képű legyen. Máskülönb is jó, hogy itt találom. Dolgom lesz kegyelmeddel.

— Dolga? Nem veszi már nekem hasznomat, de senki a világon... — válaszolta a strázsamester rosszkedvűen és kinyitotta a nemzetes asszony előtt a pitvarajtót.

A míg a szürszabó, a felesége és két le-
génye, inasa, lesztek a talyigáról a ládát, egy
kis átalagot, meg egyet-mást, a mi még rajta
volt; s a míg a lovackát bekötötték a felszerbe,
a hol vásárra elkészült virágos szűrök lógtak, a
talyigát meg betolták az udvarra; azalatt a nem-
zetes asszony a meggémberegett ujjait melen-
getve, idővesztegetés nélkül nekihajtatott Cson-
tosnak.

— Egy pár remekbe készült sárga szaty-
tyánbőr csizmát küldött a vőm Forgáchnak.

Csontos lelógatta a fejét.

— Fekete csizmát visel az most, szegény
feje. Fogvatartják Krasznahorkán.

— Tudom... Azért tisztelné meg a vőm.
Hadd lássa a jó ur, van a ki el nem hagyja a
szerencsétlenségében.

A strázsamester elpirult.

— Én sem hagytam el azért, hogy itt lát.
Nem tudom magam összeszedni... Így csak
nem mehetek hozzá? Mi hasznomat venné?

— Lárifári. Huszonnégy óra alatt talpra
állítom, de ugy-e, akkor elviszi hozzá a csiz-
mácskát?

— El. Lehet, hogy nehéz lesz bejutni, de

bejutok, ha másképp nem, a kulcslyukon vagy a kéményen keresztül.

— Egy átalag vörös boroskám van, az Eged tövében termett. Az Egedről tudja, hogy kialudt tüzhányó. A mi tüze, látvája a köveknek még van, mind a szőlő venyigéjébe veszi magát. Igyék csak belőle, meglátja, harminc esztendő t leemel a vállairól... Még engem is fiatal menyecskének néz, ha egy kicsit becsodálkozik tőle.

Ugy is lőn. Csontos uram, meg a szürszabó elidogáltak. Az egri harmat jól izlett. Sima, kedves, jámbor viselkedésű boroska volt, mintha csak tejet innának. De odabent garázdálkodni kezdett. Megszállotta a fejet, elnehezítette a végtagokat, megbénította a nyelvet; mintha parazsat nyeldestek volna, oly veszett tüzeket gyujtogatott a vérükben. Végül, mint kugligolyó a bábukat, leütötte őket egyenkint a lábukról. Egyik sem tudta, mikor az asszonyok ruhástól az ágyba döntögették. Ugy aludtak reggelig, hogy azt sem tudták, hány hét a világ. Mikor fölébredtek, frissek, jókedvűek voltak, a fejök sem fájdult meg a nagy devernnyától.

Az egri bikavér egy hét alatt újra embert csinált a strázsamesterből. Mihelyt összeszedte magát, belovagolt Rozsnyóra, Bercsényinél kijárta, hadd menjen Krasznahorkára az ura mellé. Tavarnokra is betekintett, mielőtt utra kelne...

*

Forgách hetek óta ült már fogságban. Hiába erőltette magára az előkelő nyugalmat, türelmét napról-napra jobban elveszítette.

Kovács mondta is a várnagynak:

— Nem jó kecskét legeltetni a tüzhányó-

hegy oldalán. Mi most azt teszszük. Egyszer csak a vulkán kitör, a kecskék elszaladnak és bennünket eltemet a kőomlás.

A nagyindulatu fogoly egy darabig türtőztette magát. Leveleket írogatott hol Bercsényinek, hol Bottyánnak, hol a feleségének. Azokat persze a palotás-hadnagy mind elsinkófálta. Az utasítás értelmében nem volt szabad a lepecsételt leveleit továbbítani.

Hogy egyikre sem jött válasz, egy reggel megkérdezte a várnagyot:

— Mit csinálnak a leveleimmel? Talán szellőztetik, hogy a tömlőc szaga elmuljék róluk? Ugy látom, maguk engem alamuszi képpel a jégre visznek. Lehetetlen, hogy legalább a feleségem ne válaszolt volna. Vagy el sem küldték a leveleimet, vagy a választ elsikkasztották. Mondhatom, Rákóczival emberségesebben bántak a németujhelyi börtönben... Éj, régen volt, mikor ármány és árulás őt is odajuttatta! Oly régen volt, hogy ő nagyságának kiment az ize a szájából... Küldje hozzám a hadnagyot. Az katona. Azzal áperzte beszélék.

Kelemen örült, hogy megszabadulhatott. A hadnagyot ugyancsak rémitgette, hogy a foglyuk emberevő kedvében van.

Kovács nem ijedt meg. Ha már jönni kell a zivatarnak, essünk át rajta, gondolta. Feszesen, katonásan beállított.

Forgách az asztal tetején ült, lábait lelógatva, fövege a fején félrecsapva. Füttyürészett. A megtestesült hetykeség képe.

— Egy leveletem sem küldték el?

— Tábornagy ur maga rendelte így.

— Hát most az ellenkezőjét rendelem. Fog engedelmeskedni?

— Nem.

— Őszinte beszéd... Ha irok a fejedelemnek, továbbítja?

— Tiltja az utasításom.

— A kis hamis utasítás!... A hadnagy ur tehet írásbeli jelentést az ittvaló állapotokról?

— Méltóságod minden kívánságát bejelenthetem.

— Jelentse tehát be, hogy vérlázító az, a mit velem csinálnak. Az ország törvényeit lábbal tapossák. Azt üzenem Bercsényinek: jusson eszébe, még a német is kihallgatta Rákóczit a németujhelyi tömlöcben. Az asztalára letették az idézést. Fölsorolták a vádpontokat. Buccellini titkos tanácsos jegyzőkönyvet vett föl ő nagysága válaszáiról. Még ők is megtartották a formákat, holott mindenáron a vesztére törtek... A magyar módi még ennél is rosszabb. A velenicei köztársaság álarcos emberei járnak csak el úgy az ország foglyával, a hogy én velem... Azt akarják, hogy a bizonytalanság kinja elvegye az eszemet?... Miért vennék el e vékonyka elmét? Hisz Bercsényi uram nem irigyelheti. Neki több esze van, mint mindnyájunknak összevéve. Az én dolgom nem esett meg az ő nagy esze beavatkozása nélkül. Megírja, a mit mondtam?

— Kívánságait szívesen, tábornagy ur, de ez bírálat és kifakadás. Egyik fülelen be, a másikon ki. Én ugyan abból felsőbb helyre egy betüt meg nem irok... A falak tudnak hallgatni; én meg, a hogy innét kilépek, elfelejttem.

Forgách dühösen fütyörészett.

— Még csak ez kellett. Becsületes szivü, jóindulatu katonát tesznek mellém, a ki még

epés kifakadásaimat sem írja meg. A kitől gúnyolhatom, gyalázhatom, mindennek elmondhatom az ellenségeimet — tőle ugyan meg nem tudják . . . Így hát borsot sem törhetek az orruk alá . . . Mintha sirboltba tettek volna: nem hallatszik el hozzájuk sem a káromkodásom, sem a sóhajtásom.

— A sóhajtása igen, tábornagy ur. Csak azok a beszédei nem, a mikkel árthatna magának. Forgách kevélyen fölemelte a fejét.

— A sóhajtásom, igen? Csakhogy azt meg én tiltom meg, domine fráter . . .

— Ha megtiltja, az más . . .

És eltávozott.

Forgách leugrott az asztalról, a hova fumigálási szándékból telepedett le és tehetetlen haragjában süvegét az ágya alá vágta.

Éjszaka hó esett. Megtelt vele a várárok, a bástyák, tornyok minden kiálló szeglete, cifrája. Puha, süppedő, fehér takaró borította az udvart. A kut tetején álló közvitéz, mintha hermelin palástba öltözött volna. Fedeleken, kéményen, lépcsőkön kétujjnyi rétegben feküdt a hó. És még folyton esett. Fénylő, kavargó, szakadatlanul hulló hópelyhek fehér áradatába fuladt a világ.

Forgách ajtónyikorgásra ébredt föl. Az ajtóban szürkebajuszu, öreg katonát látott. Egyik kezében egy pár sarkantyus csizma. (A Hamza uramé), másik karján Forgách kitisztított ruhái, friss fehérneműje. A nyikorgás dohogásra készítette.

— Olaj után sir az ajtó sarka . . .

Ha meg nem ismerte volna a külsejéről, hangjára, jellemző dohogására szívébe nyilalt

volna Forgáchnak a bizonyosság, hogy Csontos uram esett le a kavargó hófelhőkből.

A hogy Bercsényi szokta mondani, Simkó nem lett volna Simkó, ha ki nem ugrik az ágyból, el nem rikoltja magát szertelen örömeiben és össze-vissza nem ölelgeti a vén strázsamestert. Még meg is csókolta volna a balképét, ha Csontos uram nagy lélekjelenléttel félre nem kapja a fejét s így ki nem tér a megtsiszteltetésnek.

— A ragvogóját a nyikorgó ajtójának, fölébresztettem vele, pedig nem akartam!

— Régen várlak már, vén antikrisztus. Ezer esztendeje nem láttalak.

Csontos gondosan letette a csizmákat az ágy lábához, elmondván Hamza uram szives üzenetét. Azután a ruhát lerakta a székre, a mi kis ránc volt rajta, eligazította; fülön kapott egy korsót, a mosdótálat teletöltötte vízzel; fölemelte a szappantartó fedelét; a nadrágszíjjat nekiakasztotta a szögnek, a borotvát négyszer-öttször végighuzta rajta; megpróbálta az ujján, finom-e az éle; a fogason fölfedezett egy kifeslett könyökű dolmányt, azt gondviselésébe vette, tűt, cérnát, ollót szedett elő a dolmánya zsebéből. leült az ágy szélére, egy-két gyors öltést tett rajta, Csak mikor mindezt ellátta, akkor jutott megint szóhoz.

— Bizony, majd elrugtam a patkót.

— Szegény fejed! Levelet nem hoztál? — kérdezte Forgách türelmetlenül.

— Az is kerül; de előbb öltözzünk föl és reggelizzünk meg — erősködött a strázsamester. — Van ám otthonról származott, felséges, fagyos szalonna, madárlátta cipó, meg ötven esztendőseprópálinka.

Forgáchné levele tele volt reménykedéssel és jó tanácscsal; de benn volt az is, hogy elítélte-
tésétől tartva, Forgáchtot nem állítják haditör-
vényszék elé. Idézés, kihallgatás és ítélet nélkül
egy ideig lakat alatt tartják.

Ez igen rossz hír volt. A levelet haragos
indulattal összegyűrve, sokáig maga elé meredt.
Idő kellett hozzá, a míg a szavak értelmét telje-
sen fölfogta.

Hogy nem merik haditörvényszék elé álli-
tani, annak az a jele, hogy nem tudnak rá semmi
terhelőt. Ha a fejedelem kiméleltől nem viszi bi-
rák elé a dolgát, miért írja a felesége, hogy a föl-
merült vádakra és rágalmakra nézve nyomozást
rendeltek el? Minek a nyomozás? Miért gyűjtik
össze az ellene szóló bizonyítékokat, ha azoknak
nem akarják hasznát venni? Ebben nagy ellen-
mondás van. A fejedelem, a ki egy országnak —
Erdélynek — meghódítását és kormányzását
bizta rá egy sor írásbeli rendelet nélkül: most
sokkal kisebb jelentőségű dologban (hogy né-
hány raktárt fölgyujtson) írásban adja ki pa-
rancsait. Nem a háló kifeszítése-e ez?

Politikai okokból tették el láb alól, két-
ségtelen. Nem az a cél, hogy birái elítéljék vagy
fölmentsék. Csak az, hogy bizonyos ideig fogva
tartsák.

Mikor elméjében ez a fölfogás kiforrott,
éktelen, soha sem tapasztalt düh fogta el. A te-
hetetlenné tett erős férfi rettenetes dühe. Tört,
zuzott, kiabált. Hallani is rossz volt, miket mon-
dott Bercsényiről, Károlyiról, Vay Ádámról s
a többi tábornokról, a kiket azzal gyanusított,
hogy a fejedelmet ellene bősztették.

Ugy érezte, dühében meg kell fuladnia.
Beütötte öklével az ablakot, hogy levegőhöz jus-

son. Az üvegszilánkok fölhasogatták a kezét. Csurgott a vére, az ingét tépte szét, annak rongyaival kötözte be sebét, mikor Csontos a pokoli lármára belépett.

— Megmondtam: ne siessünk a levélolvással. Mutassa a kezét.

Forgách nyersen rászólt:

— Tisztulj!

A strázsamester meg sem mozdult.

— Eltisztulok, de előbb lássam a kezét.

— Ebsont beforr... — mondta kicsinyelve sérülését.

A strázsamester nem erőltette a dolgot. Az összetört holmik cserepeit fölszedte, a bezuzott tükröt eltette az utból.

— Ebben sem nézegetik magukat többet szép Andrássy kisasszonykák.

Egyik szék megsántult, másiknak kitört a karja. Az almáriom ajtaja behorpadt. Bercsényinek a falon függő képe lezuhant. Óvatosan fölállott a bicegő székre, hogy újból fölakaszsa.

— Nem vinnéd ki a szemem elől? . . .
— kérdezte Forgách. Még mindig lihegett a melle fölindulásában. Csontos a fejét rázta.

— Andrássy uramék szegezték föl a maguk falára. Csak nekik van joguk kitiltani.

A fali órához is odaröpült valami; elállott. A dohánydöböz is fölfordult.

— Üres. Hoztam az iszákban pompás verpelétit. Egyszeriben vágok.

A törött ablakon nem sokáig busult. Lisztből pépet csinált s jókora darab papírral be ragasztotta.

A romokat eltakarította s hogy a dulakodásban fölvert por elüljön, föllocsolta a pádi-mentumot. Azzal csöndesn behuzta maga után

az ajtót, egyedül hagyva a gazdáját a keserves, kétségbeejtő gondolataival . . .

E naptól fogva a strázsamester minden idejét Forgáchnak szentelte. Reggeltől késő estig csak ő rá volt gondja. Figyelemmel, gyöngédséggel szolgálta. Éjszaka ott aludt a küszöbén. A kiállított őr szeretett volna unalmában szóba állni vele; de a strázsamester hátat fordított.

— Hallgass, bihaly, még gyanuba keversz.

A hadnagyot Forgách már nem hívta osztáblázni. A várnagy is hiába igyekezett színe elé jutni a legkülönbözőbb ürügyek alatt. Csontoscerberus féltékenyen őrizte ajtaját. Senkit sem bocsátott be.

Kovácsot ez bizalmatlansággal töltötte el.

— Valamiben fő a fejük . . . — mondotta a várnagynak. — Szökésre készülnek — és éberségét megkettőztette.

Az örököt sűrűbben váltogatta; a folyosó vasajtóját minden este maga zárta be, a kulcsot a feje alá tette. Éjszaka fölriadt, minden kis zajra ügyelt. Egy törött lámpással nem egyszer megjárta a vár udvarát, a kapu alját, felköltötte a kapust, leeresztette a felvonó hidat és végigmotozott a várárok szélén. Félóráig is ácsorgott a Forgách ablakai alatt. Néha halkán füttyentett, hogy lássa, ily jelekre kinyilik-e? Bizony nem nyilt ki. E körülmény, a helyett, hogy megnyugtatta volna, gyanuját még növelte.

— Politikai okból tartanak fogva — állapította meg Forgách a vigasztalan tényt. — A mig a politikai ok fönnáll, ki nem bocsátanak. Tehát ki kell szabadulnom mindenáron. Csak így lesz módomban bebizonyítani ártatlanságomat.

A hogy a szökés gondolata eszébe ötlött, kereste az utat, módot, az alkalmas eszközöket.

Csontos azon kapta a gazdáját, hogy szemével a várfalon méréseket végez. Az ablak vasrácsát is próbálgatta. Erős, acélmarokkal meg-
rázta, de az nem engedett.

— Át kell fűrészelni — mondta félhangosan. Csontos úgy tett, mintha nem hallaná.

Hogy a hadnagy néha éjjel körüljárja a várat és hogy ablakaira leskelődik, boszantotta és nyugtalanította.

— Várnunk kell, míg hózivatar nem tombol a vár körül. Az bekergeti Kovácsot a vackába. Szeretném tudni, az éjszakai őgyelgés is benne van-e az utasításába, vagy csak érdemeket akar szerezni a kapitányságra?

A strázsamester nem felelt. Elővette a porolópalcát, kivitte a folyosóra a Forgách gyöngyszürke nadrágját és jó sort vert rajta.

Mikorra behozza — azt remélte — más irányba tér a gróf gondolkozása. Időt akart neki adni erre s így a porolás soká tartott.

Föltevéésében csalódott.

— Mi a véleményed Kelemenről? — kérdezte tőle a gróf.

— Nem szeret sanyarogni szegényes parókián... Kiókumlált már magának egy jó kanonoki stállumot: a gácsi várnagyságot.

— Azt-e?

Forgáchon látszott, hogy megörül a hírnek. Csontost ez az öröm észretéritette. Belátta, hogy bakot lőtt a megjegyzésével.

— Ugyes, kedvemre való ember. Gácsot rendbe hozná. Nem bánom hát, — igérd meg neki.

— Ha én ígérem, az semmi. Igérje meg méltóságod.

— Megigérem, akár mindjárt. Hivd föl.

— Nem sietős — válaszolta Csontos és nagy hidegséggel tett-vett a szobában. — Jobb volna rá aludni egyet. Nagy sor ez.

Forgách rábámult.

— Miért?

— Mert vesztegetés.

— Micsoda? Elment az eszed?

— Rut ábrázatu dolog, kis gazdám... Olyan színe van, mintha ígéretekkkel kötelességmulasztásra akarná az Andrássyak várnagyát rácsábitani.

— Hát aztán? Nekik minden szabad, nekem semmi? Ők lábbal tapodhatják az ország törvényeit; mint valami lókööt kihallgatás és ítélet nélkül fogva merik tartani Forgách Simont? S nekem nem szabad magamat védelmezni? Tudod-e, öreg legény, hogy bolondokat beszélsz?...

— Egy zsák bolond beszéd kisebb baj, mint egyetlen bolond cselekedet. Hozzak vacsorát?

— Nem kell...

— Akkor hát megvetem az ágyat.

Olyan jó ágyat csinált, a milyenben a grófja aligha aludt gyermekora óta. De ezen az estén egy szót sem szóltak többet egymáshoz.

Öt napig Forgách nem célozgatott a szökésére; de a szokottnál is barátságosabb volt a vén strázsamesterhez. Mintha csak föltette volna, hogy az egyszerű, ragaszkodó szívü katona fejét elforgatja.

Ha volt is becsületes szívében gyanu, hogy

gazdájának célja van a kedveskedéssel, Forgách egyéniségének varázsa eloszlatta azt.

Egy este, mikor gyertyát gyújtani bejött, Forgáchot a nyitott ablaknál találta. Kint hóvihár dühöngött, a szél bevagdosta az ablakon a havat egész a szoba közepéig. A gróf arca, haja, ruhája tele volt hóval.

— Nem tudok szabadság nélkül élni! Nem tudok! Azt hiszed, hóvihár az, a mi odakint dühöng? Nem fiam: az a szabadság! A farkasok és kurucok szabadsága... A süvöltő szél: a természet, tehát a szabad élet hangja. Nem hallod? Hivogat...

Megfogta a rácsot két kézzel és megrázta kegyetlenül.

— E hitvány rács nem enged... Igérd meg Kelemennek a várnagyságot, fiam. De még ma este megigérd. Irást adok róla; de cserébe adjon ráspolyt és kötélhágcsót, hogy innen megszökhessem... Hol vagy?

— Itt. A gyertyatartóért jöttem.

— Jer közelebb. Nem állom ki a börtönt tovább. Megfulladok a rabságomban... Isten küldött hozzám, öreg Mihályom... Nélküled nyomorultan itt veszttem volna.

Keze lázasan kereste és megragadta a strázsamester kezét.

— Ha innét szabadulok, főkeresem Rákóczit. Ellökdösöm utamból a palotásokat, ha utamat állják. Megfordul a szive, ha nyiltar szólhatok vele. Ha volt valaha kétsége bennem, eloszlatom. Te varrtad be dolmányom bélésébe az irást, a mitől elsápad, ha elolvassa... Veled vetjük el a halottól. Emlékszel-e?

— Emlékszem.

— Te rád bízom az irást; a te halálos hü-

ségedre. Ha tudni fogja a fejedelem, a mit az írásból én tudok, tündöklő ártatlanságomért tűzbe teszi a kezét. Mert nem én, de a legalábbalóbb magyar, a legelvetemültebb labanc sem tudna hazája ellen egyetlen lépést tenni, ha tudná, a mit az írásból én tudok... Nos, szólasz Kelemennel a szökésem érdekében?... Miért nem felelsz?

A strázsamester csöndes, szomoru hangon válaszolt.

— Én rám ne számítsion.

Forgách eleresztette a kezét, betette az ablakot, leült a diványra, lüktető halántékát a két tenyerébe szorította. Sokáig nem szólt, ugy elvette szavát a meglepetés.

— Nem segited elő a szökésemet?

— Nem lehessen.

— Hát nem azért jutottál be Kraszna-Horkára?

— Azért, hogy gondját viseljem.

— Hogy gondomat viseljed? Mondhatom, gyönyörűen viseled... Látod, hogy emészt, pusztit a fogság: étvágyam, kedvem, álmom, piros színem, lelkem egyensulya, mindenem odaveszett; megfulladok a haragtól és a mozdulatlan-ság kínjától. Te vagy az egyetlen, a ki segíthetnél rajtam. Nem ringattál-e a térdeden?

— Szívesen ringattam... Szép, eleven fiucska volt. Olyan szemü, mint a csillag...

— Még az ükapád is nem a Forgáchék kenyérét ette-e?

— Azt ették mind a Csontosok... Jókora karéj kenyér volt és jóizü. Megéltünk belőle tisztességgel...

— Táborozáskor nem megosztottam-e veled a sátramot?

— A széltől is óvott, úgy megbecsült, mintha embertársa volnék.

— Mikor Páduában kapatos fővel leszurtál egy féltékeny bolondot: nem mentettelek-e meg három esztendei nehéz sáncfogságtól?

— De bizony megmentett. Kijárta a haditanácsnál a nagy befolyásával.

— Idegen, bérért megtenné. S te idejössz a szeretet örve alatt és utjába állasz, hogy ha te nem, legalább mások, idegenek, a kikért nem tettem semmit, kiszabadítsanak a pokolnak e tornácából...

— Más megteheti. Ő lássa... Én nem tudom elvégezni a lelkiismeretemmel.

— Ez a hála?

— Meghalnék érte, kis gazdám; csak úgy tudja, mint én.

— Ez a hűség? Ez a becsület?

— Nem tudom, hogy ez-e? Annyit tudok, Rákóczi strázsamestere nem szabadithatja ki Rákóczi foglyát.

A vén strázsamester a sötétben odabotorkált Forgáchhoz. Karját, vállát, ruháját, kezét, a hol érte, megcsókolta. Melle zihált, de hangja nyugodt volt.

— Nem lehessen másképp...

— Ez az utolsó szavad?

A vén strázsamester hallgatott. Nem volt több mondanivalója. Forgách haragosan ellökte magától.

— Gyujts világot.

Mikor világos lett, egymásra pillantottak. Sápadt volt mind a kettő.

Forgách nem szánta az öreg, hü embert, pedig látszott rajta, hogy a sötétben folytatott rövid párbeszéd évekkal megvénitette. Szinte

megrokkant. Hosszu bajusza lekonyult, szeme révedezett, térdei reszkettek, az állába görcs állott.

Forgách komoran végigmérte.

— Fízetett ellenségem kend... Menjen vissza a táborba... Látni sem kívánom többé...

A vén strázsamester hallotta a kemény szót, a szive elfacsarodott tőle. Szemöldöke meg-rándult, szemét, orrát csavarta valami keserű ér-zés, a mit sirásnak csak azért nem nevezünk, mert az nem illenék ily öreg katonához. Szegény, egyszerű feje nem talált mentőgondolatot szoron-gatott helyzetében. Két malomkő közzé került, megőrlik, agyonlapitják... ezzel tisztában volt. Egy ideig még helyén állott.

De Forgách nem törődött már vele. Rá sem nézett. Sőt tüntetőleg az ablakhoz lépett s mig kitekintett a szilajan kavargó hófergetegbe, indulót dobolt az ablaküvegen.

A vén strázsamester elérte, de még re-mélt. Egy nyájas szót; egy kis marasztást, va-lami biztatást. Ki tudná, mire várt szívének jámbor együgyűségében?

Forgách e helyett energikusan hátraszólt:
— Indulás!

Csontos uram katona volt, engedelmeske-dett. Peckesen, gangosan lépdelt kifelé. Az ajtó-ban habozott egy kicsit: hátha visszaszólítják?

Nem hívta senki.

Vége a harmadik kötetnek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

